

VIGILIA

FELELŐS SZERKESZTŐ:
MIHELICS VID

BECK, BEATRIX
BOCHKOR ÁDÁM
DÉNES GIZELLA
GYURKOVITS TIBOR
JUHÁSZ KÁLMÁN
KARDOSS TILDA
KERÉNYI LÁSZLÓ
OHMACHT NÁNDOR
POÓR BERNÁT
RÓNAY LÁSZLÓ
SILL FERENC
SINKÓ FERENC
TAKASHI NAGAI, PAUL
TOMBOR TIBOR
TÓTFALUSY ISTVÁN
VÉRTESY MIKLÓS
írásai

1965 AUGUSZTUS

Ára: 5 forint

TARTALOM

	Oldal
<i>Paul Takashi Nagai</i> : A nagaszaki harangok (Cziráki László fordítása)	449
<i>Poór Bernát</i> : Hogy sír a szél	455
<i>Ohmacht Nándor</i> : Halálos bűn — bocsánatos bűn	456
<i>Kardoss Tilda</i> : Üzenet (Vers)	463
<i>Tombor Tibor</i> : Dante-nyomok irodalmunkban Császár Ferencig	464
<i>Tótfalusy István</i> : Diákbúcsúztató (Vers)	469
<i>Juhász Kálmán</i> : Egy magyar főpap Hunyadi János oldalán	470
<i>Dénes Gizella</i> : Utolsó ének (Elbeszélés)	474
<i>Beatrix Beck</i> : Különös gyónás (Elbeszélés <i>Bittei Lajos</i> fordításában)	478
<i>Gyurkovits Tibor</i> : Próba (Vers)	480
<i>Mihelics Vid</i> : Eszmék és tények (Dialógus az egyházon belül)	481
<i>Szennay András</i> : A kis út (A „párbeszéd” a hétköznapi életben)	486

NAPLO

Kovács Vince püspöki jubileumára (<i>Sinkó Ferenc</i>) 487; Újabb gondolatok Anonymus Gestájának prologusáról (<i>Kerényi László</i>) 488; Náray György liturgikus feljegyzései (<i>Sill Ferenc</i>) 491; Az olvasó naplója (<i>Rónay György</i>) 494; Színházi krónika (<i>Doromby Károly</i>) 498; Képzőművészet (<i>Devényi Iván</i>) 499; Zenei jegyzetek (<i>Rónay László</i>) 502; Filmek világából (<i>Bittei Lajos</i>) 504; Tolsztoj — közöttünk (<i>Tótfalusy István</i>) 506; Római költők (<i>Rónay László</i>) 507; Orvosi észrevételek a Progesteron-készítményekről (<i>Bochkor Ádám</i>) 509; Az első magyar kertészeti szakkönyv (<i>Vértesy Miklós</i>) 510; Jegyzetlapok (tr. gy.) 512	487
---	-----

Felelős szerkesztő:

*Mihelics Vid*Főmunkatársak: *Doromby Károly, Pfeifer János, Radó Polikárp*Felelős kiadó: *Saad Béla*

Kiadja a Vigilia munkaközösség

A szerkesztő a hét első három napján fogad a szerkesztőségben (V., Kossuth. Lajos u. 1.) lehetőleg az időpont előzetes megbeszélése alapján. Kéziratokat Budapest 5. Postafiók 195 címre kell küldeni. Kéziratokat nem őrünk meg és nem adunk vissza. Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest V., Kossuth Lajos utca 1. A Vigilia postatakarékpénztári csekk-számla száma: 37.343. Külföldi előfizetések: Posta Központi Hírlapiroda, Budapest V., József nádor tér 1. Ügyfélszolgálat. Index-szám: 26.921.

Megjelenik minden hónap elején

Ára: 5,— forint

A NAGASZAKI HARANGOK

Hatnapos tanácskozás után július 15-én befejezte munkáját a helsinki béke-világkongresszus, amely főleg a vietnami háború békés rendezésének feltételeit dolgozta ki. Egyhangúan állást foglalt a kongresszus a leszerelési világkonferencia összehívása mellett, amely különösképpen az atomfegyverek betiltásával foglalkoznék. Hogy az emberiség haladásának és nyugodt fejlődésének okából mennyire elengedhetetlen lenne már az atomfegyverek abszolút tilalmának nemzetközi megállapodásba foglalása, azt szeretnők megvilágítani azzal a megdöbbentő részlettel is, amelyet *Paul Takashi Nagai* híres könyvéből, *A nagaszaki harangok*-ból vettünk ki.

A szerző mint a nagaszaki egyetemi klinika röntgenorvosa élte át a hűsz év előtti atombomba-támadást. Akkoriban már gyógyíthatatlan beteg volt, s ezt tudta is. A röntgensugarak fehérvérűséget okoztak szervezetében. Ennek ellenére tovább folytatta gyógyító és tudományos kutató munkásságát, most már önmagán vizsgálva a sugárartalmak következményeit. Élete utolsó két évében már állandóan az ágyhoz szögezett beteg volt. Ekkor írta könyveit, összesen tizenöt kötetet. 1951-ben halt meg, 43 éves korában. Takashi Nagai még mint fiatal tudós tért katolikus hitre. *Sik Sándor* részletesen írt róla a *Vigilia* 1960. szeptemberi számában.

Az alább közölt részletek közül az egyik az első atombomba-támadásnak és következményeinek tudóshoz illően szabatos, mégis megrendítő leírása. A másik Tagashi Nagai házasságának története, amelynek végére szintén a bomba tett pontot. A fiatalasszony meghalt, majd porrá égett a támadást követő tűzvészben. A házaspár két gyermeke megmenekült, mert látogatóban volt egy távolabbi faluban. Nekik és rajtuk keresztül az egész világ lelkiismeretéhez szól a harmadik, itt közölt részlet.

A robbanást követő órák

A robbanási központ és az egyetemi épület közti távolság 300–700 méter. Ebből következik, hogy a bomba telibe találta az épületeket. Az Orvostudományi Alapvetés hallgatótermei fából lévén, és ezek voltak legközelebb, pillanatok alatt felfordultak, darabokra zúzódva égni kezdtek. Nem maradt életben se egyetemi tanár, se hallgató, aki elmondaná, hogyan történt. A klinikai épületekben, ezek betonból voltak és távolabb, megmenekült néhány ember, köztük magam is...

Valamivel elmúlt 11 óra. A főépület első emeletén az ambulancia fölött levő szobámban voltam, és röntgenfelvételeket válogattam, hogy diagnosztikát tanítsak az egyetemi hallgatóknak. Váratlan fény, lökés. Egy rövid pillanat. Azt gondoltam, hogy a bejáratnál robbant a bomba, és a földre akartam vetődni, de nem sikerült: e pillanatban az ablakokat behozta a légnyomás, egy heves légáram engem is felemelt, magával vitt, tágra nyílt szememet elfelejtettem becsukni. Az üvegszilánkok úgy kavargogtak a térben, mint a forgószélben a falevelek. Egyetlen gondolatom volt: végem van!

Valóban, egész fadarabok fúródtak a jobb oldalamba, a szemem fölött és a jobb fülem fölötti sebekből meleg vér folydogált, arcomra csöpögött és a nyakamba. Mégsem éreztem magam rosszul. Mintha valami rettenetes kéz forgatott volna föl mindent az alatt, míg én a földre vetődtem, az ágyat, a székeket, a sisakokat, a cipőket és a köpenyeket is hasonló-

képpen feldúlta, szétszórta és hegyibém hozta a légnymást hatalmas csattanással. A porfelhő és az émelyítő légáramlat betöltötte orrlyukaimat is, és köhögésre ingerelt. Még mindig nyitva volt a szemem, és tovább néztem az ablak felé.

Kinn sötét volt, míg belül rettenetes szél dühöngött, úgy, mint mikor a hullámok zúgnak, és tombol az orkán. Magával hordott, és ide-oda dobált ruhákat, letört deszkavégeket, bádoglemez-darabokat és sok más tárgyat. Mindezt félelmetes boszorkánytáncában sodorta be.

Utána szokatlan csend következett.

— Ej, de furcsa — mondom magamban. — Rendkívüli bomba lehetett ez! Egy tonnánál is nagyobb... bizonyára mindjárt a bejárat elé esett. Fogadnék, hogy van vagy száz sebesült. ... Hová helyezzük őket?... És hogyan ápoljuk? Mindenesetre első tennivaló, hogy a kórházi osztályokon minden embert munkába állítsunk. Bosszantó, hogy talán a fele se képes mozogni. Nekem mindamellett ki kell jutnom innen.

Igyekeztem kiegyenesíteni a térdemet, ki akartam húzni lábamat a romok alól, de egyszerre elsötétült előttem a világ és nem láttam semmit.

— Most mit tegyek? — kérdeztem magamban.

Megsérülvén a szemem táján, azt hittem először, hogy a vérzés a szemgolyóból ered, és hogy megvakultam, de nemsokára rájöttem, hogy tudom mozgatni a szememet. Megállapítottam, hogy nem lettem vak, de le akartam mérni helyzetem borzalmasságát: az egész épület rombadólt, és engem elevenen maga alá temetett.

— Furcsa és csúnya halálnem, megpróbálok mindent, mielőtt elpusztulnék — határoztam el magamban. Borzasztó küzdelemben kezdtem, csak-hogy kijussak a fa-, üveg- és omladékhalmazból. De mikor az ember úgy össze van lapítva, mint az öntvény a mintában, s a testének egy tagját sem mozdíthatja! Még arcomat is a legnagyobb óvatossággal fordítottam a körülöttem levő üvegtörmelék miatt. Sőt, teljes sötétségben voltam, és semmit sem tudtam arról, hogy a rámszakadt dolgok mik, és milyen az egyszerű állapotuk. Jobb vállam egyetlen rándulása egy sereg tárgy robajszertü megindulását eredményezte. Segítségért kiáltoztam, de hangom beleveszett a sötétségbe.

*

Hasimoto ápolónővér éppen a röntgenhelyiségben volt a robbanás idején. Szerencséjére a könyvespolcok között állt, és nem sérült meg. Azokban a szörnyű pillanatokban, amikor az élettelen tárgyak titokzatosan elevenné váltak, és rettenetes csattogással táncba kezdtek, a nővér ott lapult a fal mellett. Néhány perc múlva, bár elég sűrű volt még a porfelhő, és meg is köhögötte őt, úgy tűnt neki, hogy a nagy tárgyak már megálltak a keringésben. Ekkor elhatározta, hogy a sebesültekhez siet, kimászott az összedólt könyvvállványok közül, és elámult az eléje táruló látványon. Tökéletes volt a felfordulás. A törmelék fölött kúszva eljutott az ablakig. És amit akkor látott, attól megborzadt. Mi történt? Megfoghatatlan. Néhány perce még egy város terült el lenn a völgyben egészen a tengerszoros vizéig, de most a Swakawa-so és Hamagusi-so városrész eltűnt. Eltűnt? De hová lett? És a gyárak? csak úgy öntötték azelőtt fehér füstjüket, hova lettek?... Inosa hegye, az imént tele volt még csodálatos zöld színben ragyogó növényzettel, nem egyéb, mint lekopasztott vörös sziklák halmaza. Akár levélzet, akár fű, minden, ami zöld, eltűnt egy pillanat alatt. Mintha magát a termőföldet nyúzták volna meg, oly kopár lett a táj.

Mi lett a bejárat előtti tömegből? Az ápolónő abba az irányba nézett: a kórház előtti park kitépott fákkal volt telezsórva, és köztük számtalan halott mezíttelenül. A nővér kezével takarta el szemét: Nem, nem, ez maga a pokol! — kiáltozta. De ugyanakkor elpusztult világ is. A halál birodalma, ahol senki sem maradt életben, még csak egy nyögést vagy sóhajt sem lehetett hallani. Eltakarta szemét, minden elsötétedett, újra kinyitotta és körülnézett: lehetetlen bármit is látni, szuroksötét van, és minden zajtalan.

Ekkor az a gondolata támadt, hogy az egész világon egyedül ő maradt életben, és egyszerre rémület kezdte fojtogatni. Néhány pillanat, s számára is üt a halál órája. Egy szemvillanásban maga előtt látta vidéki házukat, édesanyját, éppen sírni akart, de ebben a pillanatban hangot hallott. Valaki hívta, egészen közelből, egészen közel... De a hangon érezni lehetett, hogy vastag falon hatol át...

Még egy kiáltás: szolgálati főnökének hangja ez! Tehát él! És ha ő él, akkor ők ketten legalább a kórház előtti holttestekhez mehetnek. Hasimoto kisasszony visszanyerte bátorságát. A hang irányában haladva igyekezett elérni a közeli szobát, lába beleütközött valamibe, úgy vette észre, a röntgenkészülékbe, és lába összekuszálódott a villanyvezetékekben. Úgy érezte, lehetetlen előbbre jutni. Mégis elért egy sarokig, ahol lapát szokott lenni, de ezt most elvitte a légnyomás, csak egy hangtölcséren akadt meg a szeme. Akkor az is eszébe jutott, hogy a röntgenosztályon lenn kapák is vannak, és azután ott lesz a főápolónő és mások is. Legjobb lenne minél több embert hívni segítségül. Ezért ki is ment a szobából.

Az elsötétítések alkalmával megszokta, hogy sötétben futkosott a folyosókon, de most alig tett néhány lépést, valami puha dologba botlott. Lehajolt, felismerte, hogy ember, emberi test és valami ragadós anyagot talált körülötte, ami nem lehet más, csak vér. Kereste a testen a kart, megfogta a csuklót, semmiféle érverést sem lehetett észlelni rajta. Majd rövid imára kulcsolta össze kezét, lépett megint néhány lépést előre, hogy újból elbukjon egy testben. Összeragadt hajcsomó tapadt a kezéhez. Ekkor még teljes volt a sötétség, és nem tudta megállapítani, hány halott lehet körülötte, jóllehet kereste a csuklókat, a pulzus miatt, szemét is meresztette, hogy valamiképp láthasson.

A világosság hirtelen jött kívülről: tűzfény. Az ablakokon keresztül látni lehetett a tüzet. A lángok egyre nagyobbodtak, és megvilágították a lázálomszerű jelenetet. Elengedve egyik halott csuklóját az ápolónő úgy állt ott, mint egy eleven kísértet. Mindenütt, a folyosón is holttest, holttest és semmi más. A vörös színű fényáradatban egyik részük arccal az ég felé nézett, mások oldalt fekvé nyúltak el vagy lefelé fordulva, ismét mások térdeltek vagy úgy látszott, hogy megmerevedett karjukkal verdesik a levegőt, mintha fel akarnának kelni.

Egyedül lehetetlen bármit is tennem — vélte az ápolónő. Segélycsapat kellene, összedolgozós, hogy valamit el lehessen érni. De először, az első tennivaló az, hogy összegyűjtse az élőket, az erőseket arra a helyre, ahol szolgálati főnöke be van temetve. Hasimoto ilyen gondolatokba elmerülve kezdte átugrálni a holttesteket — lelkében mindegyiküktől boocsánatot kért — ment le a megsérült lépcsőn a röntgenszoba felé.

Ezen a napon vesztettem el a szívem felét

Mikor befejeztem az egyetemet, három évre rá feleségül vettem Midorit. Havi fizetésem akkoriban nem haladta meg a 40 yent. A mandzsuriai háború idején volt ez, olcsón meg lehetett élni, mégis feleségemnek elég

nehezen telt mindenre 40 yenből. Viszont sohasem hallottam, hogy panaszkodott vagy zúgolódott volna.

Nem volt soha annyi pénzem, hogy új kimonót vehettem volna neki. Sose mentünk színházba vagy vendéglőbe. Egyetlen szórakozásunk abból állt, hogy évente egyszer néhány órára kimentünk a tengerhez. Nap nap után bezárkóztam a laboratóriumba, feleségem meg ezalatt dolgozott odahaza. Hét éven át éltünk így.

Az egész család ruhatára az ő keze közül került ki: zoknimtól, ingemtől kezdve a köpenyemig ő készítette mindent nagy fáradság árán, szorgalmas ujjjaival. Mikor látták a laboratóriumi hölgyek, hogyan vagyunk öltözve, nevetve mondogatták: „A doktor urat egész nap átölelve tartja a felesége.” Olyan időben, amikor könnyen lehetett venni párizsi rúzszt, olasz parfümöt, olyan korszakban, amikor a hölgyek parádeztak a városban, Midori egyáltalán nem festette magát. Annyi volt az élelem, hogy megrothadt, és hogy ki kellett dobni, de ő takarékosan gondozta zöldeges kertjét, vödörkben hordta oda a trágyát, mikor jó idő volt, ott dolgozott. Ha esett az eső, akkor varrt vagy kötött.

Zenkívül ő volt a hölgyklub igazgatónöje Urakamiban. Végül az a hálátlan szerep jutott neki, hogy az én feleségem legyen, hogy vigyázzon szórakozott urára, aki belevesztett kutatásaiba.

Ugyanis, ha új kísérletekbe kezdtem, egészen más emberré váltam. Lelkem teljesen magába merült. Napokon át könyvtárakba zárkóztam, hogy kutató elődeimet tanulmányozzam, cédulákat és adatokat vizsgáltam át, készülékeket szerkesztettem, majd hosszú kísérletek következtek, és ebből született meg a cikkem. De ehhez hónapok kellettek. Ez idő alatt az égvilágon semmi sem érdekelt. Csak akkor beszéltem, ha kérdeztek, csak akkor ettem, ha eszembe hozták, amikor a gyerekek lármáztak, csodálkozva néztem rájuk, és soha meg nem tudtam volna mondani, hogy mit ettem, vagy mit csináltam.

Két alkalommal is mondta Midori: Amikor ma este hazajöttél az egyetemről, találkoztál velem az utcán. Be kellett vallanom, hogy nem ismertem meg. Néha az a benyomásom, hogy alvajárával van dolgom — mondta bizalmasan, meghittén... Még a háztartás komolyabb kérdéseiben sem fordulhatott hozzám. Neki magának kellett megoldania, hogy legyen megfelelő táplálék részemre, ami megadja a szellemi munkához szükséges erőt. Fáradhatatlanul őrködött, vigyázott az öltözködésemre, mert sokszor megtettem, hogy nyakkendő nélkül mentem el hazulról. Neki kellett törnie a fejét azon, hogy a szőnyegen szétszórt sok cédula, jegyzet, fénykép és mindenféle írás, rendezhető-e vagy sem, hozzányúlhat-e egyáltalán. A pontos időrend ismeretlen volt nálunk, valóságos csoda, hogy gyenge karjával minden munkát el tudott végezni.

Mindezért a fáradságért és gondért az volt számára az ellenszolgáltatás, kárpótlás, hogy a tudományos folyóiratokban megjelenő cikkeimet olvashatta. Ezeket a havonként megjelenő szakfolyóiratokat, amiket más olvasók szórakozott szemmel nézne át díványán végigdőlve, tisztelettel, szinte hódolattal vette kezébe, azután teljesen mozdulatlanul ülve olvasta végig. Azok a cikkek, amelyeknek az élén a nevem állt, és amelyeken érezni lehetett még a nyomdáfesték szagát, pusztá szakkifejezésekből és szakmai magyarázatokból álltak, legtöbbje néhány lap terjedelmű volt. Nem számít. Midori tudta, hogy azok az étellel megáztatva, az ő férjének lelkével. Olvasta őket, és a szeme megtelt könnyel. Én pedig csak néztem őt, és helyette ölemben tartottam kisbabánkat, olyan volt az egész, mintha tavaszi meleg áramlana szívem körül.

Legnagyobb boldogságunk az volt, ha vasárnap reggel valamennyien együtt mehettünk a templomba misére. A mezőkön át mentünk az ösvényen fölfelé a dombon át egész a templomig: a nagyobbikat, fiamat kezénél fogva vezettem, a kicsikét Midori vitte a hátán. A harangok édes és tiszta hangon hívták az egyházközség területén lakó híveket. Emberek jöttek elő innen-onnan, házaikból, vasárnapiasan öltözve, vidáman, egymást megvárták és így egyre többen mentünk a templom felé.

Beléptünk. A színes ablaküvegeken keresztül beáramló reggeli napfény átölelte a hangokat, enyémeket, a feleségemet, a gyermekek artikulálatlan hangját, a mellettem ülő paraszt nyers áriáit. Mindnyájan az ezek Urát dicsértük... Sajnos ezek a szép napok nem térnek vissza soha...

Aránylag kevés barátom volt. Aki volt, mind magamfajta szegény tudós. Egyik nap Nakamura nevű kollégámmal kinn voltam a kertünkben, és bejelentette, hogy sikerült a békák szűznemzésével kapcsolatos kísérlete. Midori közben ingeimet javította, és odafigyelt a beszélgetésünkre. Nakamura nevetve mondja nekem: „Ki tudja, Nagai úr, eljön a nap, amikor ahhoz, hogy gyerekek szülessenek, nem lesz szükség férjre.” Midori ekkor visszavágott: „Az lehet! De azt hiszi, hogy a házasság egyetlen célja az, hogy gyermekeket hozunk a világra?”

Amikor adjunktus lettem, 100 yenre emelték a fizetésemet. Feleségem számára ez nagy megkönnyebbulést jelentett. Enélkül bizony anyagi nehézségeink lettek volna, hisz fiam már iskolás korbá jutott. Még ez a fizetésemelés se javított annyit a helyzetünkön, hogy néha napján egy-egy színházjegy fényűzését megengedhettük volna magunknak...

Öt év múlt el. A röntgensugár területén végzett hosszadalmas kísérletezésem megrontotta egészségemet, fehérvérűséget okozott. Amikor megtudtam, hogy ez így van, és hogy most már csak kevés év áll rendelkezésemre, megmondtam mindezt Midorinak, és megkérdeztem tőle, hogy ő mit gondol, mit kellene tenni. A bizalmas, de végeredményben lesújtó tényről szóló közlést szemrebbenés nélkül fogadta és megvallom, örültem ennek: ezt vártam tőle. „Már régóta előre láttam ezt” – suttogetta halkan.

Azt gondoltam: Jó. Ha meghalok, egy ilyen bátor asszony, mint az én feleségem nagyszerűen felneveli majd a gyerekeket, ők majd folytatják a kutatást, ott ahol én abbahagytam... Tehát elmerülhetek a munkámban, és nem kell nyugtalankodnom a jövő miatt...

E beszélgetés óta Midori még nagyobb gyengédséggel gondoskodott rólam. De állapotom inkább csak rosszabbodott. Amikor légiriadót jeleztek, az acélsíkok alatt nemegyszer támolyogva indultam el. Sőt egyszer még az is előfordult, hogy Midori a hátára vett, és úgy vitt el a munkahelyemre...

Augusztus 8-án reggel megszokott széles mosolyával vett búcsút tőlem Midori... Alig mentem néhány lépést, észrevettem, hogy elfelejtettem magammal vinni a tizórait. Váratlanul visszafordultam, és feleségemet a hallban találtam, a könnyeit akarta eltitkolni előttem. Ez volt az utolsó találkozásunk. Éjszaka is az intézetben maradtam, így követelte a szolgálat. 9-én délelőtt robbant az atombomba, és megsebesültem. Villámszerűen jelent meg előttem Midori arca. De nagyon el voltam foglalva a sebesültekkel, és öt óra múlva az erős vérzés levert a lábamról.

Akkor éreztem először, hogy Midori meghalt. Nem jött el értem, pedig az egyetem csak egy kilométerre van a házunktól. Öt óra alatt még magát vonszolva, mászva is ideért volna. És tudtam akkor is, egy ilyen asszony, mégha megsebesült is, amíg csak egy szemernyi élet van benne, megkérésre jött volna.

Harmadik nap este, vége volt már a java munkának, hazamentem. A házból semmi sem maradt, csak a hamu. Azon a részen, ahol a konyha volt, néhány még meleg, teljesen szénné égett csontot vettem észre: ennyi maradt Midoriból, de egész közel hozzá ott csillogott a rózsafüzér láncá és keresztje.

A körülöttünk lakó szomszédok is mind halottak. A lenyugvó nap sugarainál hasonlóan megszenesedett csontokat lehetett látni a hamuban.

Hogy feleségem földi maradványait eltemessem, nem találtam semmi mást, csak egy tűztől megrongált vödöröt, ebben vittem ki csontjait szívemhez szorítva a temetőbe. Különös a sors: annyira biztosra vettem, hogy Midori kísér majd ki engem a temetőbe, ha meghalok... Most szegénynek földi maradványa, kevés por és csont – a kezembem pihent... Mintha halkan susogná: Bocskásd meg. Ugye megbocsátod?

Két harangzó között

Amikor leszáll az est, nem lévén villanyunk, beburkolózom takarómba, Kayano és Makató is ott vannak velem, és Kayanót magam mellé ültettem. Ott ül fiam is.

– Egy atom, az nagy? – kérdezi Makató fiam, aki negyedik eszmista.

– Oh, nem, egész kicsi, a centiméter százmilliomod része az átmérője.

Folytatja kérdezgetéseit, hosszasan elmagyarázom neki az atommagot, a neutronokat és egyebet. És ő kérdez megint:

– Lehet-e az atomokat másra is használni, mint bombázásra?

– Hát persze, kicsikém! Sokféle módon. Ha lassan engedjük robbanni, és szabályozzuk, hajót, vonatot, repülőgépet hajthat, akkora az energiája... nem kell hozzá se szén, se olaj, se villany. Nem kellene az a sok nehéz masina, és az emberek boldogan élhetnének.

– Akkor egy napon mindent az atom hajt majd?

– Igen. Te és Kayano, ti már az atomkorban fogtok élni.

– Atomkor... – suttogta magában Makató és elaludt.

A vánkosomon egy tücsök ciripelt... Boldog lesz-e majd az emberiség az atomkorban vagy nyomorult? Mit csinál még ez az Istentől a minden-ségbe rejtett és ember-felfedezte kétélű fegyver?

Ha jól használják fel, nagy léptekkel viheti előre a civilizációt, ha rosszul, elpusztíthatja a világot. A döntés az ember szabad akaratától függ. Sorsát kezében tartja az ember. Ha erre gondolok, rémület fog el, és én a magam részéről azt hiszem, hogy az igazi vallásos szellem az egyetlen biztosíték e téren.

.... A tücsök folyton ciripel. A kis Kayano félig elszunnyadva mellettem keresi az anyai szeretet melegségét, és csalódva csendesen sírni kezd, hogy azután szépen elaludjon. Nemcsak mi vagyunk egyedül szerencsétlenek, gondolom magamban. A szomszéd házakban annyi árva és annyi özvegy sír ezen az éjszakán.

Hosszú az éj, az álom rövid, az utolsó álmot elúzi a hajnali fény, ahogy beszűrődik a redőny hasadékaiban.

Szólnak a harangok. Megint egy új nap... Makoto és Kayano kiugrának ágyukból és letérdelnek az én takarómra. Imádkoznak szépen. A tiszta hangok visszhangzanak a hajnali légtelenben, szétküldik a béke üzenetét mindenfelé... egész a föld határáig.

Az Ég tiltja, hogy újabb háborúra merjünk gondolni: az atomháború az emberi nem pusztulása volna. Az Urakami domboldal szegényes házai-

től kezdve, Nagaszaki városából küldjük a felhívást a Föld valamennyi népéhez: Soha többé háborút! Dolgozzunk együtt, munkálkodjunk közösen a szeretet és az egyetemes testvériség nevében. Az atompuszta homokjában térdelve, azért imádkozunk, hogy ez az Urakami legyen az atombomba utolsó áldozata.

A harang szól... Oh bűn nélkül fogantatott Szűz Mária, könyörögj értünk, kik hozzád menekszünk...

Makoto és Kayano befejezik imájukat és keresztet vetnek.

Cziráki László fordítása.

HOGY SÍR A SZÉL

*Fergeteges szél hajtja előre nyarunk szekerét már,
sárgul a fű itt-ott, a levélen a hervatag őszi
színek üzennek aranyba borítva a földnek, a tájnak
csepp kis foltját még, de a kurta nap-út a hegyek közt
jelzi az érett, mustizú s meleg őszi napoknak
sandaszemű közeledtét: lassan vége a nyárnak,
messzi hegyekből az ős fanyar illatot ontva elindul
s lomhán lépve leszáll kora harmatot ejtve a fűre,
fára, virágra. Az esti harangszó esti imája
csöndbe leballag a rétre, ahol még hallani hangját,
aztán földre lapul s átadja a szót a tücsöknek.*

*Fent a magasban a hold lebeg és sápadt remegéssel
szórja a fényt tovaszállva, a felhők ingatag árnya
repdes a földön, a kék sugarak közt halk zene zendül:
vége a nyárnak. Az ős mire megjő lombokon áttört
sárga nyilakkal, vér fut a fákon, s rőt levelekkel
szél hancúroz. A táj koraérett maggal üzen már.*

*Szedd, szerelem, kis kandi nyarak, szedjétek a sátrát,
vége a dálnak, az életnek s veletek tova szárnyal
tündeszemű tavaszom, vele rebben az ősze utána
férfi-nyaram apróra-szakaadt sok könnye, reménye.
Jöjjön az ős! Várom már, lépte elébe hajamnak
fényes ezüstjét és megfáradt szívemet adtam.
Nem kalapál dobogó ütemet, hisz a ritmusa régen
lassú lett mint gyász-ének s bugó, szomorú dal.
Jöjjön az ős! Hát vége nyaramnak. Az élet is elszáll.
Pár év, annyi se tán, azután megtáruul az égbolt,
s túl ködökön, napokon, túl messzi világokon úszva
elfekszik fáradt szívem, belevész dobogása
csöndedbe, s Te, Uram, megtöltöd friss ragyogással,
Tőled erednek minden utak és minden utaknak
vége Te vagy, benned hal el, ébred örökre az ember.*

Poór Bernát

HALÁLOS BŰN — BOCSÁNATOS BŰN

A gyermek még nem tud különbséget tenni halálos bűnök és kisebb botlások közt, bár azt valamiképpen ő is érzi, hogy vannak nagy bűnök, amelyek a „rossz gyerekek” közt előfordulnak, de a „rendes gyerekek” elfordulnak tőlük. A gyermek a maga ártatlanságában még nem tudja igazán megérteni, mi is az a „halálos” bűn.

A felnőtt már tudja legalább annyira, hogy el tudja követni, illetve képes elkerülni. És azzal is tisztában van, hogy a súlyos bűn mindig fontos parancs megszegéséből áll. De azon túl aztán még jó katolikusok közt is állandóan nagyon komoly fogalomzavarok uralkodnak. Másképp hogy volna lehetséges, hogy a gyónásban a károlást, a gondviselés elleni zúgolódást, hazugságot és mások szándékos félrevezetését, sőt a hitben való szándékos kételkedést és a szeretet ellen elkövetett bűnöket is csak úgy mellékesen említik meg azzal, hogy „halálos bűneim pedig nincsenek”? Tehát tudják, hogy a súlyos bűnök fontos parancsok ellen irányulnak, de már azzal nincsenek tisztában, hogy mik ezek a fontos parancsok, és hogy például nemcsak a hatodik parancsolat ellen lehet súlyosan vétkezni.

Hogy mely bűnök szoktak tárgyilag súlyos, azaz halálos bűnök lenni, azt nem könnyű ilyen vagy olyan szabály alapján biztosan megmondani, ámbar bizonyos, hogy a katolikus szemléletben a halálos bűn a legnagyobb rossz ezen a világon. De e mellett vannak, mint alább látni fogjuk, a bűn nagyságának alanyi kritériumai is, például az, hogy elkövetője mekkora bűnnek gondolta, vagy hogy teljesen beszámítható állapotban követte-e el. Mindenesetre már az is nagy segítség lehet, ha valaki egy igazán jó lelki-tükröt újra meg újra áttanulmányoz.

Végtelen különbség

A halálos és bocsánatos bűn közt lényegbe vágó, a szó szoros értelmében végtelen különbség áll fenn, úgyhogy a kétféle bűnt ugyanegy szóval — „bűn” — illetni csak hasonlósági alapon, analóg módon lehet. Ez a végtelen különbség oka annak, hogy az egyház csak a halálos bűnök meggyónására kötelez; a bocsánatos bűnökét természetesen szintén megengedi, sőt nagyon ajánlja is, de bocsánatukat az ember gyónás nélkül is, bűnbánat és jócselekedetek útján megkapja Istentől. A halálos bűn teljes értelemben vett engedetlenség, míg a bocsánatos bűn csak tökéletlen engedelmesség. A halálos bűn teljes ellentmondás Isten természetfölötti és mindennél nagyobb szeretete ellen, míg a bocsánatos bűn az ember szempontjából nincs ilyen ellentmondásban Isten szeretetével, hanem ennek csupán átmeneti kikapcsolása valami teremtett jó kedvéért. Ennek az óriási különbségnek a kétféle bűn közt bizonyos mértékig lelkitükröz és hittankönyv nélkül is tudatosnak kell lennie. Mégis csak egészen más élmény az, ha az ember elhatározza, hogy inkább lemond Isten barátságáról, semmint saját akaratosságáról; és megint egészen más, mikor tehetetlenül kell tapasztalnunk, hogy kisebb dolgokban ugyan, de mégsem Isten szeretete irányít bennünket, bár a jóakaratot lényegében megőrizzük számára.

Némely katolikus ma is különbséget tesz gyöngeségből elkövetett és lázadásból létrejött bűnök közt és csak az utóbbiakról ismeri el, hogy magukkal vonják a lélek halálát. Sajnos azonban nemcsak lázadásból elköve-

tett bűnök szerepelnek *Szent Pál* bűnjegyzékeiben (pl. *Gal* 5,20 *1Kor* 6,9), hanem „gyöngeségi” bűnök is, még pedig azzal a megjegyzéssel, hogy ezek a bűnök kizárnak Isten országából. Így éppen a paráznaság bűneinek elkövetőjéről, akit pedig elsősorban szokás gyöngeséggel vádolni, olvassuk ugyanott, hogy nincs része Isten országában.

Linsennann tübingeni moralista tanár a múlt században azt mondta, hogy mindenekelőtt az érzületben rejlik annak eldöntése, hogy halálos bűnről van-e szó vagy nem, és különbséget tesz az akarat gonoszsága és az akarat gyöngesége, emberi gyarlósága közt. Az előbbiből ered a halálos bűn, amely a végső céltől, az örök boldogságtól teljesen elfordít. Az utóbbiból a bocsánatos bűn, amely nem zárja el az utat a végső cél felé; áll rá a régi mondás: tévedni emberi dolog. Csakugyan egy egész sereg bűnt csupán félreértésként veszünk észre, és azt is tudjuk, hogy sok ember csak komoly ellenérzés mellett vétkezik. Sajnos azonban azt is észleljük, hogy milyen súlyos következményekkel járhat sokszor csak gyarlóságból elkövetett bűn is az emberi életre, és ennek láttára mégis csak lehetetlen csak úgy könnyedén napirendre térnünk fölötte. Azt is meg kell vallani, hogy egész másképp hatnak ránk annak bűnei, akit szeretünk, mint akit ki nem állhatunk; az előbbit mentegettjük, az utóbbit hajlandók vagyunk elítélni.

Arra az ellenvetésre egyébként, hogy a bocsánatos bűnt mint csupán „félreértést” nem kell komolyan vennünk, cáfolat a teológiának az a tanítása, hogy a legkisebb bocsánatos bűn is mint rendkívül nagy rossz jelent meg Isten szemében. A bocsánatos bűn elengedése is csak Krisztus Urunk megváltó haláláért történik és bocsánata ha nem is gyónást, de mindenesetre őszinte bűnbánati cselekedeteket tételez föl. Egyébként a bűn, mint a kegyelem is, a maga egészében beletartozik a misztérium körébe.

Van-e filozófiai bűn?

Így lehet némileg megérteni, miért utasítja el az egyház az ún. filozófiai bűn elméletét. Filozófiai bűnnek nevezzük az olyan egyébként halálos bűnt, melynek elkövetője nem hisz Istenben, akinek akaratával szembe helyezkednék, vagy hívő ugyan, de a vétek elkövetésekor nem gondolt Istenre. E szerint az elmélet szerint a mondott esetben filozófiailag ugyan, például esztétikai szempontból vétkezhet az ember, de miután szándékában sem állhatott Istenet sérteni, örök büntetést sem érdemel. Viszont joggal felelhetjük rá: minden normális ember előtt, még ha nem is hisz Istenben, vagy nem gondol reá, világos a lelkiismerete mélyén, hogy bizonyos tettek egy felsőbb hatalom nevében tilosak számára, ha mégis megteszi, ezzel a hatalommal kerül összeütközésbe, mikor is teljesen mindegy, hogy Istennek hívja-e ezt a hatalmat vagy másnak.

Egy sereg neves skolasztikus is tagadta — igaz, inkább csak hipotézis alapján —, hogy a filozófiai bűnt Isten bünteti. Hivatkoznak itt arra is, hogy kezdetleges népeknél, amelyek Istenről alig hallottak, sokkal enyhébben kell elbírálni a cselekedeteket, s helyesen járunk el, ha nem egy magában halálos bűnüket bocsánatosnak fogjuk föl. S valóban nehéz a határt megvonni a halálos bűn és a bocsánatos bűn között. Mintha csakugyan *Szent Ágostonnak* volna igaza, aki azt mondja, hogy Isten szándékosan hagyta homályban ezt a határt, nehogy az ember könnyelműen kövesse el a bocsánatos bűnöket. De azt is állítja Ágoston, hogy rendesen mégis vannak fogódzópontok, amelyek lehetővé teszik az erkölcsileg biztos ítéletet.

Döntő kritérium

Látszólag a kétféle bűn megkülönböztetése csupán mesterséges. Nehéz is elképzelni, hogy ha például még egy fokkal tovább megyek a lopás terén, egyszerűen halálos bünt követek el. Nem egy esetben furcsálhatják a hívek, hogy utolsó gyónásuk alkalmával kisebb bűneikkel még a kegyelem állapotában maradtak, azóta pedig éppen csak egy fokkal mentek tovább ugyanabban a bűnben, mégis elvesztették a megszentelő kegyelmet.

Erre azt feleljük, hogy a különbség itt a kétféle bűn között nem az illető parancs szigorúbb vagy kevésbé szigorú voltában rejlik, hanem a cselekedetszük tökéletes vagy tökéletlen voltában, más szóval a bűn alanyi föltételeiben. A halálos bűn mindenképp a parancs ellen van, a bocsánatos bűn a parancssal nem ütközik össze, de sajnálatosan elmegy mellette, ahelyett, hogy teljesitené. A bocsánatos bünt jellemzi valami fáradtság, de sehogy sem arra irányul, hogy a parancsot megszüntesse, hanem csak lassítja. Mit lassít? Végső eredményben az isteni szeretet parancsát, ezt a legfőbb parancsolatot. Persze nem tagadjuk, hogy a szeretet buzgóságát és erejét is gyöngíti, azonkívül többé-kevésbé veszedelmes réseket üt a szeretet védőhálózata körül.

Hogy állunk már most a fönnebbi példánkkal; loptam egyszer és nem nagy értéket; aztán újra loptam, még mindig nem nagy értékben; aztán már nem emlékszem, hányadszor, végül látván, hogy megy a dolog, egyszerre 200 forintot loptam, és tudtam, hogy ez már halálos bűn lesz? Tehát amíg, mondjuk, 180 forint az okozott kár, addig bocsánatos bűn; mihelyt pedig eléri a 200-at, akkor hirtelen felugrik a halálos bűn mértékére. Így van ez csakugyan?

A megoldás körülbelül a következőkben kereshető. Kiindulunk abból, hogy a halálos bűn „megöli” a kegyelmet a lélekben. De a halálos bűnhöz kell, hogy a cselekvő az ő akarati szabadságának és megfontolásának teljes birtokában legyen. A mai ember azonban az eredeti büntől és következményeitől szenved és azért nem tökéletesen szabad, úgyhogy jelentéktelen dologban nem képes végső elhatározásra, más szóval nem képes alanyilag tökéletes cselekedetre. És ez a bocsánatos bűn lényege. Aki tehát kisebb lopásokkal fölbátorítja magát, egyre közelebb jut oda, hogy egy kevésbé ellenőrzött időpontban elhatározhatja magát a halálos bűnre és ennek alsó mértékét most már nem is vizsgálhatja, vagy legalábbis nem kellő világossággal.

És aki elhatározza, hogy a halálos bűnöket ugyan el fogja kerülni, de a bocsánatosakat nem, vajon ezzel halálosan vétkezik-e? Magában véve ez az elhatározás kizárja a halálos bűn szándékát. De kérdés, hogy ez a „fogalmi” kizárás ténylegesen ki is zárja-e a halálos bünt? Mert el lehet képzelni, hogy az illető a bocsánatos bűnökkel egyáltalában nem fog törődni, bármennyire közeledik is ahhoz a meredekhez, ahol bizonyos rosszabbul hangolt esetekben nem fog megállni, míg ezt vagy azt a halálos bünt el nem követi. Ez azonban az isteni parancsolatok semmibe vételét jelenti, ami már magában halálos bűn. Míg ha csak azt jelenti ez az elhatározás, hogy ezt vagy azt a bocsánatos bünt ő most bizony el fogja követni, jól odamond például annak az embertársának, aki felbosszantotta, akkor hiányzik az isteni parancsnak elvi megvetése. Ebben az esetben tehát nincs halálos bűn.

Honnan ered a bűn? Semmi esetre sem tarthatjuk természetes dolognak, mintha az emberi természettel szükségképpen együtt járna. Pedig

gyakran hallani efféléket, néha még gyónásban is: „En erről a bűnről nem tehetek; hiába, a természet erősebb; az emberi akarat gyökerében rossz és azért kénytelen a jónak belátása mellett is időnként a bűnt tenni; énbennem erősen fejlett az érzékiség, a testiség, és ez a feszültség szükség-szerű harcokra kényszerít a szellemmel.”

Modern elméletek is vannak és modern nézetek. Ezek szerint a bűn szükségképpen adva van, akár metafizikai értelemben, akár pszichológiánkból kifolyólag, tehát akár azért, mert metafizikánk nem tud Istenről és így híjával vagyunk annak, ami egyetlen igazán ösztönzőnk a jóra; akár legalább pszichológiai értelemben, vagyis hogy a mi egyéni elképzeléseink nem elég hatékonyak azzal az óriási hatalommal szemben, ami a bűn. Azt is hallani, hogy a bűnt Isten kifejezetten akarja. Ha nem akarná, nem is lenne. Némelyik gyónó úgy gondolja, hogy Isten az ő romlását akarja, különben nem hagyná azt a sok imáját és erkölcsi erőfeszítését kárba veszni. Nos, mindenekeelőtt nem világos, hogy bizonyos becsületes imádságok és erőfeszítések Istennek egyszerűen nem kellene. Nála minden emberi sóhajtás és segítségért való kiáltás irgalmas meghallgatásra talál. Azonkívül Isten a bűnt nemcsak tiltja, hanem bünteti is; véglegesen is – az örök kárhozattal, de mindenesetre csak akkor, midőn könnyőületességének mértéke az ő megítélése szerint betelt. Ez azonban sohasem következik be olyan embereknél, akik nem szűnnek meg benne rendületlenül remélni. Nem szabad felejtetni, hogy a bűn Szent Ágoston szerint valami, aminek voltaképpen nincs létesítő oka, hanem csak hiány-oka az emberi akarat részéről.

Világos tudat, szabad akarat

Mi kell ahhoz, hogy halálos bűn jöjjön létre? Mindenekelőtt az, hogy valóság szerint, vagy legalább az illető hiedelme alapján szigorúan tilos cselekedetről legyen szó. Tudjuk például, hogy vasár- és ünnepnapon szentmisét kell hallgatni, de már azt, hogy kik és mikor tekinthetik magukat fölmentve, csak kevesen és bizonytalanul tudják. Így némelyek tudják, hogy ha 4 kilométernél távolabb esik a szentmise helye, akkor nem kötelez. Arra viszont kevésbé gondolnak, hogy a mondott távolságot még a régi közlekedési módok szabták meg, vagyis gyalog járó emberre értendő. Mert ha teszem motorkerékpár áll rendelkezésére, akkor a mentesítő távolság is megnövekedik. Hasonlóképp akit a távolság föl is ment attól, hogy minden vasárnap templomba menjen, az még nem jelenti, hogy mondjuk minden két-három vasárnap módját ne kelljen ejtenie a misehallgatásnak, akkor sem, ha ez néni áldozatába is kerül. Olyan hívó is van, aki a prédikációt túlságos hosszúnak találja, azért a szentbeszéd kezdetén kimegy egy-két cigarettára és csak akkor tér vissza, mikor a főajánlás kezdődik, vagy még később. Arra nem gondol, hogy ilyen bizonytalan lelkiismerettel okvetlenül vétkezik, bizonyos körülmények közt súlyosan. Olyan is akad, aki az időjárást nem látja alkalmasnak, hogy elmenjen a templomba, azért otthon bekapcsolja a rádiót és így „hallgatja” a misét, bár nagyon is sejtí, hogy ez nem felel meg az egyház parancsolatának.

Isten ötödik parancsolatát minden katolikus ember ismeri, azt is tudja, hogy az öngyilkosság súlyos bűn szokott lenni. De aki rákibeteg és embertelenül kínlódik, annak öngyilkosságát némelyek enyhébben ítélik meg, esetleg egészen föl is mentik az öngyilkosság alól. Viszont vannak,

akik az égő házból már menekülni nem tudó egyénnek sem engedik meg, hogy a harmadik emeleti ablakból ép ésszel az utcára vesse magát. Van-
nak, akik nem hajlandók különbséget tenni öngyilkosság és a saját életük
et is halállal fenyegető közcélú vagy emberbaráti cselekedet között. Bele-
ütközik az ötödik parancsba, ha eugenikai célból csonkítást hajtanak
végre, esetleg az illető megkérdezése nélkül, ugyanakkor viszont szigorúan
tilos olyan házastársat választani, akitől előreláthatóan csupa súlyosan
terhelt, vagy éppen idióta, elmebeteg gyermekek fognak születni. Ezen a
téren intelligens és képzett katolikus emberek sem mindig rendelkeznek
kellő ismeretekkel, helyesen teszik tehát a hívek, ha ilyen esetekben föl-
világosítást kérnek papjaiktól.

A hatodik parancsolat terén különösen is nagy a bűnökre vonatkozó
tájékozatlanság. Amíg valaki komolyan törekszik tisztátalan gondolatait
és vágyait elűzni, addig nem vétekez, akár gyermek, akár felnőtt. Ellen-
ben aki szándékosan foglalkozik ilyenekkel, a katolikus morál szerint halá-
los bűnt követ el. Nem egyformák az emberek ebben a pontban. De min-
denki gondolhat arra, hogy legyőzheti az ilyen kísértéseit, ha ellenőrzi
magát és nem szűnik meg Isten segítségével imádkozni. Még akkor is
gondolhat erre, ha a rossz szokás hatalommá lett nála és bűneinek száma
ijesztően nagy. Tudjuk, hogy Krisztus Urunk ezeket a bűnöket is mindig
megbocsátotta, sőt sokszor könnyebben, mint másfélüket. „Menj és több-
bet ne vétkezzél” — ennyit mondott csupán a házasságtörésen ért asszony-
nak. Azért sohasem kell röstelkednünk éppen a tisztátalanság bűneit is
meggyónni. A szentgyónás eszköze a magunk megjavításának.

Mindez csak néhány példa akart lenni, a halálos bűn tárgyi súlyos-
ságának megítélésére. Mert mint mondtuk, kimerítő szabályokba foglalni
úgysem lehet őket. A halálos bűn föltétele a parancs szigorú voltának kel-
lően világos tudata is. Ha valaki egy magában nem jelentős parancsot
szigorúnak gondol és mégis megszegi, halálos bűnt követ el. Nem azért,
mintha az a tárgy az elkövetőnek gondolatában jelentőssé vált volna — ez
lehetetlen —, hanem ama rosszakaratnál fogva, mellyel Istennek az ő
meggyőződése szerint szigorú parancsát kész volt megszegni. Ellenben aki
lelkiismeretének túlságos érzékenységénél fogva minden kis őszinteség-
hiányt mindjárt halálos bűnnek gondol, annál ez nem halálos bűn. Még
pedig azért nem, mert az ilyen aggályos meggyőződés nincs birtokában
a kellő szabadságnak, amellyel minden kisebb jelentőségű rendtelenséget
elszántan kerülhetne. Egyedül a lelkiismeret ítélete számít döntésünk előtt
és alatt. A halálos bűnhöz tehát a tudatosságunk az a foka szükséges,
amely világosan megmondja, hogy az a dolog súlyosan jelentős, vagy leg-
alábbis sürgeti az ügy szorgos — de nem hosszas — megvizsgálását, hogy
lássuk, nincs-e szó ilyenről. Ha a vizsgálat nem állapít meg halálos bűnt,
akkor az már csak bocsánatos bűn lehet, akár a kérdés valóságos, vagy
vélt jelentéktelenségénél fogva, akár szabadságunk hiányos volta alapján.

Ahhoz tehát, hogy halálos bűn jöjjön létre, szükségünk van a dön-
tészor akaratunk szabadságára is. Ahol a súlyosság megítélése lényegesen
lecsökkent, ott a rendelkezésre álló szabadság is csökkent, mert a szabad-
akarat döntése mindig föltételezi a tudatosságot. Viszont az akarat sza-
badsága még korlátozva lehet akkor is, ha a cselekedet súlyosan tilos
volta világosan áll a cselekvő előtt. Nagyon elképzelhető, hogy egy öntu-
dathasadós beteg világosan tudja ugyan, hogy amit most elgondol, telje-
sen ellentétes Isten parancsával; az is világos lehet előtte, hogy az egész-
séges emberek megfelelő ellenállást is fejtenek ki azzal a gondolattal

szemben, és mégis, ha ő nem is, kezelőorvosa tisztában van azzal, hogy az illető szabadakarata ezen a ponton végzetesen korlátolt. Az akarat szabadságának teljesen biztos ellenőrzése egyébként még egészen egészséges embernél is lehetetlen. Rendes körülmények közt azonban gyakorlatilag arra az álláspontra kell helyezkednünk, hogy a teljes tudatosság mellett végbevitt cselekedet egyúttal kielégítő mértékben szabad is volt.

A most tárgyalt föltételeknek mindig meg kell lenniük ahhoz, hogy halálos bűnről beszélhessünk. S éppen, mert a halálos bűn oly szörnyű rossz, alaposan meg kell győződnünk, vajon fennállnak-e létrejöttének föltételei. A többi bűn mind bocsánatos bűn, amelyekről általában a szentek sincsenek megkímélve, annyira szorosan kapcsolódnak ezek az emberi természet tökéletlenségeivel. Az eredeti bűn következtében meggyöngült ember a rengeteg kisebb jelentőségű ügyben többnyire nem is képes olyan döntő jelentőségű lépésre, amely a halálos bűn súlyával bírna. Bocsánatos bűn tehát minden olyan cselekedet, melyekben el sem érjük cselekvésünknek teljességét; tehát meg sem szüntethetjük eddigi Istenre irányuló végső célunkat. Persze ha éber és elvi határozottság mutatkoznék egy bár magában kis jelentőségű ügyben, más szóval, ha a cselekvő személy Isten akaratával tudatosan és szándékosan szembehelyezkednék, magától értetődően halálos bünt követne el. A bocsánatos bűn esetében általában hiányzik ez a szembehelyezkedés Isten akaratával. Ilyenkor az ember látja ugyan cselekedetének helytelen, sőt bűnös voltát, de „nem futja” energiájából, hogy minduntalan le tudja győzni. Azt lehet tehát mondani, hogy itt a belső tartás és érzület dönt a bűn nagyságáról, vagy inkább kicsinységéről

A szeretet parancsa

A belső magatartás és érzület jelentőségének ez az erős hangsúlyozása kényelmetlen lehet azok számára, akik megszokták, hogy áldozásukat csak külső szabályokhoz kötik. Nem ritka eset ilyenkor, hogy megáll az illető a szeretet terén, mert üres lélekkel végzi szentáldozásait, és még jó, ha észreveszi ezt, vagy olyan lelkiatyát talál, aki a helyes útra tereli. Legtöbbször, sajnos, csak olyasfélét fog hallani, hogy a mindennapi dolgok szeretnek kopni, ebbe csak nyugodjék bele és tőle telhetően küzdjön ellene. Holott utalást kellene kapnia arra, hogy egyrészt szigorúbban kell lelkiismeretét vizsgálni és akkor számos, egyelőre rejtekben megbúvó hibát fog még találni; másrészt nem szabad megfélekednie a „szabad” jócselekedetekről, amelyekre nincs és nem is lehet parancs, hanem Isten szeretete indítja a lelket. Mindnyájan tudjuk, hogy aki a szeretetben nem halad, az menthetetlenül elmarad. Ez a veszedelem annál nagyobb, minél hajlandóbb valaki a szeretet parancsának kérlelhetetlen szigorúságából egyet-mást lealkudni. Általában is sokkal üdvösebb most Istenre, mint végső célunkra gondolni, mint például elmúlt cselekedeteink súlyos vagy kevésbé súlyos voltán sokat tépelődni. S minél komolyabb az akaratunk Isten törvényeit mindenben megtartani, annál nagyobb lehet az alanyi bizonyosságunk is arról, hogy a kegyelem állapotában vagyunk.

Az apostolok Krisztus föltámadása után többé már nem boldog és szenvedésektől megkímélt földi ország alapítóját látják benne, hanem azt, aki a bűn legyőzésével az üdvösség idejét hozta. „Ha nem jöttem volna – mondja Krisztus Urunk –, nem tanítottam volna őket, nem volna bűnük.” Így azonban nincs mentség bűneikre. Az újszövetségben Isten kegyelme és szeretete mint az új törvény lényege van kinyilatkoztatva. Ezért a legsúlyosabb és teljesen kiérett bűn a Szentlélek elleni bűn, vagyis az a bűn, amely a szeretet elől elzárkózik.

Egyéni hívás a megtérésre

Isten nemcsak általánosságban, evangéliumával és parancsaival hívja az embert megtérésre. Középponti dogma, hogy a megtérés elején és attól kezdve a megtérés egész útján megelőzi az emberi akaratot a kegyelem egyéni csalogatása és kiáltozása utána. Persze, hogy az igazi megtérés nem jön létre kinek-kinek szabadakaratú közreműködése nélkül. A kegyelem visszautasítása nemcsak üdvösségünk veszélyeztetése, hanem különös szeretetlenség és hálátlanság is. Az ember a kegyelemmel nem rendelkezik szabadon, mint tulajdonával, azért a visszautasításkor mindig attól kell félnie, hogy Isten végre is „békén hagyja” és többé már nem, vagy csak ritkán fog kopogtatni. Különösen nagy veszedelem rejlik a kegyelmi idők makacs visszautasításában. Ilyen kegyelmi idők a szentéletű emberekkel való találkozás, a kemény megpróbáltatások és kivált a betegségek, amelyek mind eszmélkedésre indítanak.

Az alázatosság szerepe

A bocsánatos bűnök elengedése, mint tudjuk, gyónás nélkül is és többféle eszközzel lehetséges. Ezek közt első helyen áll az Oltáriszentség gyakori alázatos és jámbor vétele; a trentói zsinat szavai szerint ez a szentség „az az ellenmég, amelynek segítségével megszabadulunk mindennapos botlásainktól”. A szeretet szentsége kiúzi a lélekből azt a langyosságot, amely a legtöbb bocsánatos bűn oka. Viszont az áhítat hiánya és bocsánatos bűneinkhez való ragaszkodásunk, főleg pedig bűnbánatunk fejletlensége nagymértékben késlelteti az Oltáriszentség büntörítő hatását. Ebből is látnivaló, mennyire kiált ezt a szentség – de az élők többi szentsége is – bűnbánatunk elmélyítéséért.

Némelyek a bocsánatos bűnök meggyónását, míg halálos bűnünk nincs, mint csupán jámborsági gyónást fölöslegesnek mondják és az őskereszténységre utalnak, ahol a bocsánatos bűnök gyónása még nem volt szokásos. Ámde azokban a régi időkben más úton-módon többet is tettek a bűnbánat szellemének ápolásáért, mint napjainkban. De egyébként sem a jámborsági gyónás áll ellentétben a bűnbánat komolyságával, hanem a megszokás teremtette fölületesség, amely annyira szeret belopózni a gyakori gyónás gyakorlatába. Ha valaki csak megszokásból végzi gyónásait és csupa bocsánatos bünt gyónik, de a javulás szándéka nélkül, az ilyen gyónás nemcsak haszon nélkül való, hanem egyenesen káros lehet. A jámborsági gyónás gyakorlatának nem szabad ellentétbe kerülnie azzal a fontos elvvel, hogy a keresztény életben nem az egyébként jó gyónásoknak kell a középponti helyet elfoglalniuk, hanem az Oltáriszentségnek.

Aggályosoknak és túlzó módon érzékeny híveknek nem ajánljuk általános gyónásoknak jámborságból való végzését, mert ezekben a gyónásokban régebbi és már bocsánatot nyert bűnök is újból sorra kerülnek. Az általános gyónásban a különben jól végzett gyónások anyagát fölösleges újból apróra meggyónni; elég csak a súlyosabb és jellegzetes bűnöket fölemlíteni. A hatodik parancs ellen elkövetett bűnöket ilyenkor nem is szabad teljes részletességgel újra meggyónni, kivált ha hosszú jegyzék kerekednék ki belőlük. Más az eset, mikor az általános gyónásra szükség van azért, mert egy vagy több gyónásunk nem volt érvényes. De a hatodik parancsba ütköző bűnök részletes felsorolásával itt is csinján kell bánni.

Megtérés és alázatosság

Minden gyónónak az alázatosság erényét kell gyónásával gyakorolnia. Krisztus Urunk örök példát adott az alázatosságra, mint a szeretetből

táplálkozó erényre. Hisz a szeretet már nem is volt képes merészebb lépésre, mint Istennek emberré-válásában és a bűnös ember meghívásában az isteni szeretet közösségébe. Szeretete egész nagyságát bebizonyítja Isten, mikor lehajol az emberhez, hogy fölemelje magához mint barátját és testvérét. Az alázatosságot emberi módon élte a mi számunkra alacsonyásban, hazátlanságban, názáreti rejtett és jelentéktelen életében. Mikor az utolsó vacsóra ünnepi légkörében megmossa tanítványai lábát, kijelenti, hogy példát adott nekik. Valóban úgy volt köztük, mint aki szolgál. Szent Pál Krisztus alázatosságának tetőpontját a kereszt szegényfáján engedelmességből elviselt halálában látta. Nyilvánvaló tehát, hogy az alázatosság az evangéliumi törvénynek egészen alapvető parancsai közé tartozik. Nem szoktuk ugyan a négy sarkalatos erényhez sorozni, de csak azért, hogy ne legyünk kénytelenek azok *Aristoteles* óta tisztelt és bevált négyes számát megbontani. De a kereszténység mindig érezte, hogy míg a sarkalatos erények már az ókori pogányok számára is nyitva álltak, addig az alázatosság egészen ismeretlen volt előttük és csak a keresztény hívő képes azt szívvel-lélekkel gyakorolni. Az alázatosság Krisztus kegyelmét és igazsága számára való fogékonyság.

Hogy sok mai keresztény nem tud vele mit kezdeni, az onnan is van, hogy egészen hibásan az önmegtágadás és önmegvetés gyakorlatát látja benne. De az önmegtágadásnak ezernyi módja van és csak tőlünk függ, mikor melyiket választjuk. Ellenben alázatosság csak egy van. Akik össze- tévesztik az önmegtágadással, azt gondolják, hogy az igazán alázatos ember önmegtágadásból magáról mindig csak megalázó, rossz tulajdon- ságokat gondolhat vagy mondhat. Holott az alázatosság annyi, mint igaz- ság. Amint Krisztus egy percre sem felejtette el istenségét, jöllehet nem kapta, hanem bírja, éppúgy nem felejtí el senki a szentek közül sem kiválóságait, csak éppen nem magának, hanem Isten nagy kegyelmének tulajdonítja azokat. Ennek az Istentől kapott kiválóságnak tudása lényeg- gesen hozzátartozik a keresztény alázatossághoz. Persze ezek a kiváló- ságok, talentumok inkább folytonos feladatokként állnak a keresztény előtt, mintsem kész értékek, amelyeknek ő szerencsés birtokosa. Majd csak a boldog örökkévalóságban érzézik el annak ideje, hogy előnyeinket már- nem kell emberi gyarlóságunk tudatában úgy nézni, hogy bármikor el is veszíthetjük őket, mert akkor ezeket közvetlenül Istenben fogjuk látni :s elveszíthetetlenül élvezni.

Minél fejlettebb bennünk az alázatosság erénye, annál biztosabbak leszünk a halálos és bocsánatos bűnök megkülönböztetésében. Mert ha elméletileg nem is mindig biztos a kétféle bűn megkülönböztetése, aki gyakorlatilag, főleg érzületben nem akar bűnei miatt elszakadni Istentől, az nyugodt lehet, hogy Isten sem fogja őt elvetni.

ÜZENET

*Tóled messi van közeli minden
a Tegnap színetűnt eloszló folt
a Holnap közömbös ködökben rejtez
Tavaly sohasem volt.
Távolí égen veted meg a lábát
— sápadt szívárvány, lankatag ív —*

*s most hallott dallam semmibe illan
visszhangot benned hasztalan hív
mi körötted felnő díszletnek érzed
hiába fog közre a közös világ
lassan elfelejted az emberi beszédet
— de magányod csillagokig kiált!*

Kardoss Tilda

DANTE NYOMOK IRODALMUNKBAN CSÁSZÁR FERENCIG

„Dante élete, amint nem végződik halálával,
úgy nem kezdődik születésével: hanem szét-
olvad a világtörténetbe.” (Babits Mihály)

Dante Alighieri a Dugento második felében, 1265. május 18-a és 31-e között született Firenzében és Durante névre keresztelték az ő szép San Giovanni-jában.

Olyan korban látott napvilágot, amely tele volt lelkes, átélt költői mozgalmakkal. Ebben az évszázadban gyűlnak ki Itália egén az „édes új stílus”, a „dolce stil nuovo” csillagai. Hatalmas évszázad ez minden vonatkozásban. A gótika jegyében épül a sienai, a reimsi, a bambergi és a kölni dóm, hazánkban román stílusban a jáki templom. *Kézai Simon* megírja krónikáját. *Marco Polo* Kínában és Indiában jár. *Niccolo Pisano* kifaragja csodálatos szószékét a pisai dóm számára. *Aquinói Szent Tamás*, *Roger Bacon*, *Duns Scotus*, *Cimabue* évszázada ez. E nagyszerű géniuszok alkotásai az általános emberi kultúra olyan szerves részei, melyek ma is élnek, mondanivalójuk 700 év távlatában is elevenen hat.

Dante születésének hétszázadik esztendejét az idei évben ünnepli az emberiség. Világszerte méltatják a „sommo poeta” alkotásait. Illő is, mert Dante életműve ma már az egész emberiség közkinccse. A „Commedia”, amelyet *Boccaccio* nevezett el „divina”-nak, „isteninek”, 1472-ben Folignóban került először sajtó alá. Azóta több, mint 30 nyelvre fordították le; angol nyelvterületen 22, német nyelven 24 teljes kiadás látott eddig napvilágot.

Dante alkotásai tért hódítottak s hódítanak ma is az egész világon. A dantei életmű világirodalmi hatását nevezte el *Carducci* „la fortuna di Dante”-nak, „Dante szerencséjének”. Amit Dante írt le a *Pokolban*: „Tutti lo miran, tutti onor gli fanno” — „Mind őt csodálák, mind csak őt dicsérik” (*Babits*), most reá illik a legjobban. Az *Isteni Színjáték* máig legjobb magyar fordítása *Babits* Mihály klasszikus remekműve. Dante összes művei *Kardos* Tibor szerkesztésében 1962-ben jelent meg. E hatalmas kötet a „fortuna di Dante” eddigi magyarországi legfőbb csúcspontját jelzi. S ha e pompás kiadványt olvassuk, a hétszázéves centenárium alkalmából joggal vehetjük fel a kérdést: milyen volt a hazai kezdet? hogyan, hol, mikor ismerkedett meg a magyarság a maga nyelvén a nagy költővel? mit tudtak róla elődeink?

Feltevésék és emlékek

Kaposi József írja *Dante Magyarországon* című művében a következőket: „A magyar irodalom a XIX. század második feléig egyetlen számottevő Dante-cikket vagy fordítást sem képes felmutatni.”

Lehetséges ez? Sajnos lehetséges, legalább is eddig nem állnak rendelkezésünkre adatok arra vonatkozólag, hogy a *Kaposi* által jelzett időig eljutott volna magyar földre a dantei életmű. Az persze elképzelhető, hogy a bolognai, ferrarai, padovai egyetemre járó egykori diákjaink — akik közül tanárok, rektorok is kerültek katedrákra és egyetemek élére —, ne ismerték volna Dantét, hiszen a nagy költő alkotásait

Itáliában széltében-hosszában olvasták. *Jacopo della Lana* már 1323—1328 között magyarázatokat írt a *Commediához*, *Boccaccio* 1373-ban a *fi*nzei *Santo Stefanóban* nyilvános előadáson fejtegette nagy hallgatóság előtt a *Pokol* rejtelmait. Minden biznnyal forgatták *Dante* műveit e rég elporladt magyar diákok és a későbbi idők Itáliában nevelkedett magyar humanistái is.

Lehetetlen, hogy ne került volna a *Commedia* *Vitéz János*, vagy *Janus Pannonius* kezébe. A nyomok, amelyek ezt a feltevést igazolhatnák, eltűntek a magyar múlt tragikus forgatagában. A XV. században bukkan fel az első adalék. *Zsigmond* császár, aki 1387-től kezdve magyar király, a konstanci zsinaton fogadja *Giovanni di Serravalle* püspököt, aki lefordította a *Divina Commediát* latin nyelvre és művét a királynak ajánlja. A kódex Budára került, majd *Zsigmond* halála után külföldre, hogy azután hosszas viszontagságok után visszakerüljön hazánkba. A rendkívül ritka kódexet az *Egri Érseki Könyvtár*, a másik ismert példányá közül az egyik a *Vatikáni Könyvtár*, a másik a *British Museum* könyvtárában található. Nincs adat arravonatkozólag sem, hogy *Mátyás* király forgatta-e *Dantét*. Nem hihető azonban, hogy a humanista király ne olvasta volna a *Commediát*, hiszen *Mátyás* életében a nagy műnek 11 nyomtatott kiadása jelent meg. Lehetséges, hogy az a szép *Dante* kódex, amelyet *II. Abdul Hamid* török szultán 1877-ben a budapesti Egyetemi Könyvtárnak ajándékozott, egykoron a *Bibliotheca Corviniana* állományába tartozott s onnan jutott el a konstantinápolyi Nagy Szerályba, annyi más zsákmányolt magyar kincsel együtt. S vajon ki olvashatta magyar elődeink közül az Országos Széchényi Könyvtárnak azt a fehérbőrötésű kis kódexét, amely *Dante De Monarchia* című művét tartalmazza s amely *Jankovics Miklós* híres gyűjteményéből került a Nemzeti Könyvtár kéziratárába?

Az első nyom, az első írott utalás, amely a „*fortuna di Dante*” hazai térhódítását jelenti, 1521-ből való. A *Szent Margit*-legenda szerzője, az ugyancsak dömés apáca, *Ráskai Lea* írja a *Nyulak* szigetén lévő kolostoruk csendjében *Sövényházi Márta* rendtársával együtt „szerelmes nénéiknek” azt a kedves kéziratot, amelyet a budapesti Egyetemi Könyvtár őriz. E mű címe: *Könyvecske az szent apostoloknak méltóságokról és dicsőségekről*. A két író-apáca emlegeti ebben a könyvecskében az evangéliumokat, a szenteket, a bölcseket, majd szólnak az apostolokról, akik látják *Krisztust*, s reájuk utalva idézik *Dantét* is: „Nagyobbak lónek azért myndeneknek, mert közelben lónek *Urunkhoz*. Erről mangya vala *Dantes*: Ez tüzes zarnyu edes elmelkedő emberek: a tüzzel gyuytottak vala fel ahonnat a nemes vyragok neuekednek es az zent gyűlölczök.” Eredetiben vagy latin fordításban olvasták-e a nővérek *Dantet*, vagy csak olvastak róla valamely kegyes műben, nem tudjuk. Bizonyos azonban, hogy — miként *Kaposi megállapítja* — írott formában „... e pár sorral vonul be a nagy flórenci költő a margitszigeti apáca-klastrom imádságos csendjéül környezetten régi irodalmunkba”.

Ezt követően nyolcvan év irodalmában hiába kutatunk, *Dante* nevére nem bukkanunk. A következő évszázad elején, 1601-ben a *Wittenbergában* végzett *Esterházy Tamás Kürti István* szeredi református pap társaságában magyarrá fordítja *Hunnius István* egyik művét, melynek címe: *Az igaz anyaszentegyházról és annak fejeéről a Christusról* (*Sárvár*, 1602). A szerzők idézik „*Dantes Florentinus*”-t. Az erre adott válasziratában *Pázmány Péter* is megemlíti *Dantet*, mint jó „*catholicus*”-t.

Két próbálkozás

A XVII. században szórványosan bár, de több magyar író idézi. A következő században is felcsillan itt-ott a neve. Egy volt jezsuita szerzetes, aki bölcséleti doktor s Budán egyetemi tanár, 1784-ben könyvet ad ki, amelyben az elbeszélő költészetéről értekezik. Címe: *Poesis narrativa ad aestheticam seu doctrinam boni gustus conformata...* A szerző neve *Georgius Aloysius Szerdahelyi*. E latin nyelvű műben Szerdahelyi György Dante Commediájáról a következőket írja: „... Ridicula, falsaque multa continet, unde illi, nomen Comoedia...” Szerdahelyi nyilvánvalóan keveset tudott Danteról, másképpen nem írta volna azt a Commediáról, hogy „sok neveltségeset és hamisat tartalmazó víg éposz(!). Adatait valószínűleg idegen és ugyancsak rosszul tájékozott forrásból meríthette.

Szerdahelyi munkája megjelenése után évtizedek múlnak el Dante említése nélkül. Pedig számosan tudnak Magyarországon ebben a korban is olaszul. Sárospatakon, a híres kollégiumban oktatják is az olasz nyelvet. Itt tanul 1810-től 1814-ig a későbbi neves orvostudor, *Almási Balogh Pál* (1794—1867), aki 1841-ben szomorkásan jegyzi meg: „Mikor fogja korunk Olaszhon géniuszainak munkáit anyai nyelven birni? Ügyszólván semmink sincs olaszból, pedig mennyi nagy emberek dicsőíték az olasz literatura egét, kiknek remek munkáik minden művelt nemzetek nyelvére le vannak fordítva” (*Tudománytár*, 1841. V. 245. p.). Lehetséges azonban, hogy Almási Balogh Pál tévedett. Adatok vannak ugyanis arról, hogy *Döbrentei Gábor* (1785—1851) költő, szerkesztő, később (1831) a Magyar Tudományos Akadémia első titkára volt, az első, aki *Toldy Ferenc* szerint „Dantet is fordítani próbálta” (*A magyar költészet kézikönyve*. Bp. 1876, III. 259. p.). Ezt a közlést *Radó Antal* is megerősíti (*A magyar műfordítás története. 1772—1831*. Bp. 1889, 69. p.).

Bizonyosnak tekinthetjük, hogy *Döbrentei* valóban foglalkozott Dante *Isteni Színjátékának* magyarra fordításával. *Kazinczy* Ferencnek Lipcséből, 1807. március 11-én küldött levelében írja: „Dante Alighierinek divina commediájához fogtam ismét, a múlt szeptemberben.” A jelek arra mutatnak, hogy *Kazinczy* sokáig próbálkozott a fordításával is, mígnem végleg lemondott róla. Fordítási kísérletezéséről tanúskodó kéziratai sajnos eltűntek.

Elérkezünk azonban a XIX. század közepe táján az első magyar íróhoz, *Császár Ferenchez*, aki nemcsak neki mer vágni a nagy vállalkozásnak, de a dantei műalkotás egy jelentős részét át is ülteti magyar nyelvre.

Császár Ferenc úttörése

Császár Ferenc életét és működését a magyar irodalomtörténet feltárta és méltatta. Összes irodalomtörténeteink foglalkoznak vele, a legújabbak is, *Litványi* László pedig önálló tanulmányban tette közzé Császár életrajzát (*Császár Ferenc élete és irodalmi munkássága*. Bp. 1931, 64. p.).

Császár 1807-ben született Zalaegerszegen. Első iskoláit Szombathelyen, Kőszegen és Sopronban végezte, 1822-ben Pannonhalmán a Szent Benedek-rend kötelékében készült a szerzetesi hivatásra, de nem tudott megmaradni ott. Világi pap kívánt lenni, ám rövidesen teljesen búcsút mondott az egyházi pályának. Jogot tanult Pesten, majd Zágrábban. Tanulmányainak befejezése után 23 éves korában Fiuméba kerül, ahol a

gimnáziumban a magyar nyelv és irodalom tanára lesz. Megnősül s életét megosztja családjá, oktatói munkája és tanulmányai között. Rövid idő alatt megtanul jól olaszul.

Még Fiumében való letelepedése előtt jelenik meg 1828-ban Pesten *Kemendvár* című regéje öt énekben. Első verseskötete, a *Szonettkoszorú* már Fiumében hagyja el a nyomdát (1832). Nyomon követik e művet a *Kritikát érdeklő levelei* (Pest, 1832), majd a magyar-olasz kapcsolatok szempontjából első jelentős műve, az olaszok számára, tehát olasz nyelven írt magyar nyelvutana: *Grammatica ungherese dell'avvocato Francesco Császár, Patrizio consigliere dei due liberi distretti di Fiume e di Buccari; membro corrisp. dell'Accademia Ungarica*, Pestino 1833. A nyelvten egyben olvasókönyv is, amelyben a szerző rövid áttekintést nyújt a múlt század első felének magyar irodalmáról. A nyelvkönyv címe jelzi azt is, hogy Császár irodalmi munkásságát a Magyar Tudományos Akadémia hamar méltányolta: már 1832-ben levelező tagjai közé választotta. A cím jelzi továbbá, hogy a fiumei városi tanács „patriciusai” közé fogadta. S nem érdemtelenül. Császár a magyar-olasz barátság egyik lelkes gyakorlati építőjének bizonyul már fiumei tartózkodása idején, hiszen 1833 és 1839 között lefordítja *Alberto Nota: Nötlen philosophus* című 3 felvonásos vígjátékát, e fordítása nyomtatásban is megjelenik (Buda, 1833.). Magyarra ülteti *Beccaria: A bűnökről és büntetésekről* szóló művét (Zágráb, 1834), továbbá *Vittorio Alfieri*: (ahogy Császár nevezi: Alfieri Victorius) *Orestes* című 5 felvonásos szomorújátékát (Buda, 1836) és *Sofonisba* című, ugyancsak 5 felvonásos szomorújátékát (Buda, 1836).

Császár fiumei tartózkodása 1839-ben ér véget. Ekkor ugyanis kinevezik Budára, a helytartótanács mellett működő könyvvizsgáló testület, a „studiorum censurae commissio” tagjának. Hivatali munkájához tartozik a megjelenő könyvek és hírlapok megvizsgálása. Mielőtt elfoglalja új munkahelyét, itáliai útra indul. Ellátogat Triesztbe, Velencébe, Milanoba, Torinóba, Firenzébe. Budán szorgalmasan dolgozik hivatalában, olyannyira, hogy rövidesen áthelyezik a pesti váltótörvényszékhez bírónak, 1846-ban pedig a hétszemélyes tábla bírója lesz.

Irodalmi téren is szorgos alkotások jelzik ezeket az éveket. 1841-ben jelennek meg *Költeményei*, 1842—43-ban *A fiumei költő* (I—II. füzet), 1843-ban pedig *Magyar életképek 1843-ból* című munkája. Itáliai élményeiről szóló művét *Utazás Olaszországban* címmel jelenteti meg két kötetben Budán, 1841-ben. Költészete jellegzetes szalonköltészet, a magyar lírikusok közül azonban ő az első, aki megéneklí a tengert, az Adriát. Ezzel a motívummal ő gazdagította elsőnek a magyar líra tárgykörét.

Olasz. művek „honosítása”

Első olasz átültetései szép sikerrel jártak, Császár azonban magasabbra és messzebb tör. Lefordítja *Ugo Foscolo* „A sírokról” című költeményét. Megírja tanulmányát az olasz költészet történetének áttekintéséről s amikor a Kisfaludy Társaság 1845-ben meghívja tagjai közé, ezzel a költeménnyel és ezzel a tanulmánnyal foglalja el székét. *Szontagh* Gusztáv üdvözli székfoglalója alkalmából az új tagot: „Hivatásod... ezen irodalom kincseit honosítani s erre Téged nem csak ezen nyelv s irodalom ismerete, nem csupán magyar előadásod tisztasága, könnyű folyama s hajlékonysága hív fel, hanem saját, az olasz nemzethez rokon géniuszod is. Eredeti munkásságodon kívül, légy tehát egyszersmind képviselője köztünk az olasz irodalomnak is.” (*A Kisfaludy Társaság Évlapjai*, 1845—

46, 1849. XVII. p.) Császár fáradhatatlanul munkálkodik ezekben az években olasz irodalmi műveknek magyarra fordítása terén.

A Nemzeti Színház az ő fordításában hozza színre 1849-ben *Silvio Pellico Francesca da Rimini* című 5 felvonásos tragédiáját. A fordítás csak kéziratban maradt ránk. Lefordítja *Ugo Foscolo Le ultime lettere di Jacopo Ortis* című regényét *Jacopo Ortisz utolsó levelei* címmel. A fordítás folytatásokban a *Pesti Napló*ban, majd önálló kiadványként 1851-ben Pesten jelenik meg. Magyarra fordítja *Silvio Pelliconak Az emberi kötelességekről* szóló értekezését (Pest, 1853), Boccacciót fordít, regényeket, színdarabokat ír, jogi szaktanulmányokat és monográfiákat tesz közzé, emlékkönyveket szerkeszt, verseket ír.

E termékeny korszakra esik sajnálatos „esete” *Petőfi* Sándorral. Császár romantikus szalonköltő, stílusa érzélgősen választékos. Azok csoportjába tartozik, akik nem értik meg *Petőfit*. Terjedelmes dolgozatot jelent meg az *Életképek* melléklapjában, az *Irodalmi Ór*-ben (1845. évf.). Nyugodt hangon, de annál lenézőbbben tárgyalja a „népköltőt”. Bírálata, mint *Császár Elemér* később megjegyzi névrokonáról: „lajos és éretlen”. Szerb Antal szerint (*Magyar irodalomtörténet*, Bp. 1958, 337. p.) ez az írása „bizonyos szomorú maradandóságot biztosít” Császár Ferencnek és társainak, akik „a kor divatlapjainak az írói, és a kezdődő magyar zurnalisztika első munkásai, az ujdondászok”. *Petőfi* visszavág „Császár Ferenc önagyságához” című versében, éspedig keményen. Császár később belátja: hibázott, tévedett *Petőfi*-ellenes bírálatával, túllőtt a célon. Megbánja írását s a *Divatcsarnok* 1854. évfolyamában elégtételt ad *Petőfi*-nek: *Vörösmarty* és *Tompa* értékével azonos rangba helyezi a régebben annyit támadott nagy költő líráját.

Miközben szorgalmasan végzi bírói és írói munkáját, az olasz írók átültetését, Császár egyre inkább *Dante* nagy életművébe mélyed el. Az *Inferno XXXI.* énekével 1847-ben készül el. A Kisfaludy Társaság február 7-i gyűlésén mutatja be rímtelen jambusos terzináit. Császár fordítását lelkesen fogadják, nagy a siker. *Dante Divina Commediája* ezúttal hangzik először magyar nyelven. Felkéri Császárt a teljes fordítás elkészítésére. A Kisfaludy Társaság vállalja a kiadás költségeit. Ugyanebben az évben a Magyar Tudományos Akadémia tiszteleti tagjai közé választja.

A Vita nuova és Inferno-részletek

A *Divina Commedia* átültetésének gondolata olasz útja során fogamzott meg Császárban. „Sajnálunk lehet, hogy e felséges költeményt... irodalmunk még nem bírja” — írta útinaplójában, s a tervből, íme, valóság lett. S míg a *Commedia* fordításával foglalkozik, *Toldy* Ferenc a *Vita nuova* irányítja Császár figyelmét. Munkába kezd, a *Vita nuova* fordítása teljesen leköti az idejét...

Közben történelmi események viharzanak a hazában. Császár a szabadságharc alatt távol van Pesttől. Vác melletti birtokán él családjával: feleségével és hat kiskorú gyermekével. Mindenét elveszti. A szabadságharc bukása után újból kell kezdenie életét. Első szerkesztője lesz az 1850-ben meginduló *Pesti Napló*nak. A lap szerkesztését Császártól *Kemény* Zsigmond veszi át. Az élet zürzavarai elől munkájába temetkezik. *Toldy*nak írja 1852 júliusában: „Jelenen szorgalmasan dantézok”, s rövidesen elküldi a *Vita nuova* első nyolc fejezetének fordítását az *Új Magyar Múzeum* című folyóiratnak, amely mutatóványt közöl a fordításból. *Toldy* buzdítja: „Ne csüggedj a páratlan nehézségű pályán, buzdítson a koszorú, mely azon el nem maradhat...” Augusztusban elkészül a for-

dítással. A Dante-kultusz ápolására a *Budapesti Visszhangban* (1852. 381 — 383.) „Dante első Canzoneja” címmel értékes tanulmányt közöl a fordítás kíséretében. *Litványi* László írja: „Ez az első Dante vers, amely nyelvünkön megjelent.” Végre 1854 januárjában megjelenik az *Új élet* 500 példányban. Toldyhoz írt ajánlásában mutat rá Császár arra, hogy fordításával „legalább díszet szerez irodalmunknak, melyben a nagy Dante név meglehetősen ismeretlen”. Az első kiadás rövidesen elfogy, még a megjelenés évében sor kerül a második kiadásra. „Beszület irodalmunkra nézve, hogy megjelenhetett” — írja a műről Toldy Ferenc (*Új Magyar Múzeum*. 1854. I. 295. p.). A *Pesti Napló* bírálója így ír (1854, 72.): „Ha Császár semmi egyebet nem tett volna irodalmunk mezején — maga már Dante magyarítása jelentékeny polcot, örök hírt biztosítana nevének irodalmunkban.”

A fordítás sikere további munkára ösztönzi Császárt. *Silvio Pellico* naplóját, a *Le mie prigioni*-t 1856-ban fordítja le, e fordítás nyomtatásban nem jelenik meg. Tovább dolgozik a *Commedia* fordításán, 1857-re elkészül az *Inferno* első hét énekének, továbbá a XXXI., XXXII. és XXXIII. énekének a fordítása. A lefordított részek közül nyomtatásban csak az első négy ének jelent meg az *Őszi lombok* II. kötetében (Pest, 1857). Többre nem tellett sem erőből, sem időből. Császár betegeskedni kezd. Elkészül a *Purgatorio* I. énekének első 52 sorával is. E töredékkel a nagy vállalkozás abbamarad.

Vajon sikerültek ezek a fordítások? Olvassuk el Dante néhány sorát Császár magyar átültetésében. A híres kezdés, a „Nel mezzo del cammin di nostra vita” így hangzik az ő tolmácsolásában:

*Min életünknek pálya-közepében
Homályos erdőn történt tévelyegnem,
Mert a valódi ösvényt elhibáztam.*

Császár a szellemi hűség helyett a betűszerinti hűségre törekedett. Fordításában az eredeti hatodfeles jambusos versmértéket megtartja, de a rímeket nem. Stílusa nehézkes, szavai sokszor erőltetettek. Ennek ellenére Császár úttörő érdemeit műfordításunk történetében elvitatni nem lehet. Amit az ő korában az olasz irodalomról megtudhatott a magyar olvasó magyar nyelven, az Császár érdeme, aki magát „a magyar Dante-irodalom útegyengetőjének” nevezte. Kétségtelen, hogy Dantét nyelvünkön ő szólaltatta meg először s ezt aényt a magyar irodalomtörténet maradandóan feljegyezte.

DIAKBÜCSÜZTATÓ

*Indultok. Puha arcotok tükörként
nyílik távoli fényre és homályra.
Nincs már, nincs maradás: a lábatokban
sürgő izgalom indulást parancsol.
Egy-két szó... Sietős a kézszorítás —
múltak bére talán s az eljövendő
hűség záloga. Kár sokat beszélni.
Négy év sok szava, sok közös kalandja
mind-mind bennetek él. Amerre mentek
attól hangos a rét, az nő az égig
hajlandó jegenyék vidám dalában.*

Tótfalusy István

EGY MAGYAR FŐPAP HUNYADI JÁNOS OLDALÁN

Remetei Péter csanádi püspök előtt éppúgy, mint Hunyadi előtt, egy nagy cél lebegett, a török elleni védelem, amivel szoros összefüggésben állott az ortodox keleti egyház híveinek megnyerése a nyugati, latin kereszténység számára. Ezért karolta fel Hunyadi János is a ferencesek irányú misszióját, és kérte Kapisztránt, küldjön azok segítségére további szerzeteseket. Igaz ugyan, hogy a keleti egyház hívei már sajátos földrajzi helyzetüknél fogva sem léphettek fel nyíltan a török ellen, sőt kénytelenek voltak, legalább színleg, a török mellé állni. Hunyadi és Kapisztrán működését megörökítik a világtörténelem lapjai, Péter püspök érdemeit azonban, aki tevékenységük legfőbb színterének főpásztora volt, inkább csak sejtetik, mint részletezik. Mindvégig a szerény „Péter csanádi püspök” megjelöléssel fordul elő. E név mögött, mint tudjuk, egy régi délvidéki család, a remetei Himfiak sarja rejtőzött.

1.

Remetei közel húsz évre terjedő püspöki kormányzata egybeesik *Albert, I. Ulászló, Hunyadi János* kormányzó és *V. László* kormányzásával. A pápai trónt ebben az időben *IV. Jenő, V. Miklós* és *III. Callixtus* töltötték be. Remetei püspök bírta az ország rendjeinek bizalmát és kegyben állott mind a királyi, mind a pápai udvarnál. Albert halála után az ország rendjeinek egy része az elhunyt király özvegyét, Erzsébetet ismerte el uralkodójának. Remetei azokhoz csatlakozott, akik a török elleni védelem okából sem az áldott állapotban levő királynénak, sem esetleg születendő fiának trónöröklési jogát nem ismerték el, hanem legott elhatározták, hogy az ország belső békéje és külső biztonsága érdekében olyan királyt választanak, aki uralkodói kötelességeinek teljesítésére kellő képességekkel bír. Annyiban mégis figyelemmel voltak a király személyének kiszemelésénél az övegy királynéra és párthíveire, hogy a trónra olyan királyt kívántak emelni, aki Erzsébetet nőül veheti. Mindezeket a kellékeket Lengyelország királyában, *III. Ulászló*ban találták meg. Ulászló megválasztását főképp a két ország politikai érdekeinek azonossága támogatta. Mindkettőnek egyaránt fel kellett készülnie a török ellen.

Miután Krakóban Ulászlót felkérték a magyar korona elfogadására és a választás ünnepélyes kihirdetése végett a székesegyházba vonultak, ott Ulászló kijelentette, hogy hazájának trónjával meg van elégedve és idegen országok birtokára sohasem sóvárgott, nehogy azonban az isteni gondviselés végzéseinek ellenszegülni látszassék, a mindenható Isten, a Boldogságos Szűz és minden szentek dicsőségére és a keresztény hívők oltalmára a felajánlott országot elfogadja. Ulászló bejött az országba, az ellenpárt azonban a királyné háromhónapos csecsemő fiát ugyanakkor királlyá koronáztatta. Ulászló akkor kijelentette, hogy mivel szeme előtt a kereszténység java és nem a saját hatalmának gyarapítása lebeg, nehogy az egyenetlenség a török hasznára váljék, nem ragaszkodik jogához, hanem kész az ügyet az ország rendjeinek ítéletére bízni s ezek végzésében meg fog nyugodni. Többször hangoztatta Ulászló, hogy inkább a trónt áldozza fel, mint becsületét, és később is nemcsak benne, de híveiben is megvolt

a készség a belső béke helyreállítására. „Teljes hatalommal” ünnepélyes követséget bocsátottak a király és az ország rendjei Erzsébethez. Különkülön, a király is, az ország rendjei is megbízóleveleket állítottak ki a követség részére. Meghatalmazó iratukban a rendek kötelezték magukat, hogy a létesítendő egyezség feltételeiben meg fognak nyugodni. A követség vezetésére *Rozgonyi* Simon egri és *Péter* csanádi püspököt kérték fel. Remeteinek később is nagy befolyása volt a királyi udvarban: egy királyi adománylevél felemlíti, hogy azt Péter püspök eszközölte ki a királynál. Ugyanígy tekintélynek örvendett a pápai udvarban. Péter püspököt bízta meg a Szentszék a nagybányai plébánia átadásával „János vajda” — azaz Hunyadi — tiltkára és tanácsosa, *Bala* Vince részére. Péter püspök véleményezésétől tette függővé a római Kúria a szerémi püspök ama kérelmének teljesítését is, hogy a mai Grugerevci helyén feküdt Szent Gergely-apátságot a püspökség javaihoz csatolja.

Péter püspök megragadta az 1450-es jubileumi évben kínálkozó alkalmat s a jubileumi búcsú elnyerése céljából elzarándokolt Rómába az apostolok sírjához. Bár a pestis ezrével szedte áldozatait a zarándokok közül, a hívőknek soha nem látott tömege özönlött az örök városba, hogy a jubileummal kapcsolatos általános bűnbocsánatban részesüljön. „Római tartózkodásom idejében, éppen mikor az 1450. évben megtartott jubileumi év magyar vonatkozásait gyűjtöttem össze 1925-re utalva — írja egy világi történész, *Lukisics* Pál —, az egyetemes katolikus egyház szintén jubileumot ült. Mint az akkor lezajló ünnepek és események szemlélője, megértettem a Rómába irányuló zarándoklások egyházi, politikai, gazdasági és főleg kulturális jelentőségét. A világegyetem vallási rendszerei közül a katolikus az, mely szimbolizmusával és hitbe vetett erejével oly mély benyomást tud gyakorolni a Rómától távol élő lelkekre. Az egyes országok és tartományok hívői pedig megfordulva Rómában és az egyházi és polgári műveltség akkor legmagasabb fokán álló Itáliában, sok tapasztalattal és tanulsággal megrakodva tértek haza és bizonyára előmozdítói lettek népi műveltségük emelésének.”

Péter püspök egyházmegyéjének számos papjával és hívével tette meg ezt a zarándokutat. Anyyira fellelkesítette e jubileumi ájtatosság, hogy első püspökelőde, Szent Gellért példájára az ő lelkében is megfogamzott a Szentföldre való zarándoklás vágya. Ott, Rómában engedélyt eszközölt ki a Szentszéktől arra, hogy tíz személlyel „az Úr sírját és a tengerentúli helyeket” felkeresse. A tíz utitárs túlnyomó részét papokból, kétségkívül megyéje tagjai közül szemelte ki. Ezeket azért szándékozott magával vinni, hogy szélesebb látókörrrel és tapasztalatokkal gazdagon hozza őket vissza egyházmegyéjébe.

Ebben az évben (1450) merült fel a terv, hogy a török veszedelemre való tekintettel a jubileumi búcsú idehaza is elnyerhető legyen. Remetei közbenjárására Hunyadi János ilyértelmű kérelmet terjesztett a Szentszék elé. A pápa megengedte, hogy a hívek bizonyos feltételekkel idehaza is elnyerhessék a jubileumi búcsút; az e célra befolyó alamizsnákat a török elleni hadikészületek fedezésére ajánlotta fel.

2.

Hunyadi János tartóztatta fel Remetei egyházmegyéje megsemmisítését. Újabb kutatások ugyan megdöntötték azt a tetszetős nézetet, amely a Temes megye északi részén feküdt Hollóst tette meg Hunyadi ősi birto-

kanak és születési helyének, tény azonban, hogy Hunyadi egyéb tisztséget mellett viselte a temesi és a csanádi főispánságokat, a Remetei egyházmegyéje területén (a későbbi Szent-Borbála nevű falu helyén) fekvő Horogszegből vette feleségül Szilágyi Erzsébetet, Szilágyi Mihály nővérét; a csanádi püspökség területére estek közel egymillió katasztrális holdat kitevő hatalmas uradalmai: négy vár, tizenkét város és 184 falu. Ezekbe a birtokokba többnyire a csanádi és az aradi káptalanok végezték a beiktatásokat. Remetei Péter püspök jelen volt, midőn az aradi káptalan bevezette Hunyadi Jánost a kerekegyházi uradalom birtokába. Ő volt az egyházmegye területének legnagyobb birtokosa. Vagyona gyarapítására minden megengedett eszközt felhasznált, de amit megszerzett, nem saját céljaira, hanem közcélokra igyekezett gyümölcsöztetni. Erkölcsi kötelességének tartotta, hogy minden jövedelmét a török elleni küzdelem szolgálatában használja föl. Élete főfeladatának — a török hatalom visszaszorításának — kivételében céljai párhuzamosak voltak Remetei püspökével, aki a csanádi püspökség déli határának és a katolikus hit uralmának biztosítására törekedett. Tüneményes hadi sikerei azt a hitet keltették a keresztény világban, hogy Isten küldötte őt a török letörésére. Megerősítették ezt a hitet magának IV. Jenő pápának és követének, *Cesarini Julian* bíborosnak ilyen értelmű nyilatkozatai.

Miután a pápa a keresztény uralkodókat a Szentszék vezérlete alatt indítandó nagy hadjáratra buzdította és a költségekre az összes egyházi javadalmak tizedrészét és a pápai kincstár jövedelmeinek ötödét is felajánlotta, I. Ulászló király Julián bíboros ékesszólására eltökélte, hogy a török ellen hadba indul. Ezekről a készülletekről azonban a szultán értesült és ezért békeajánlattal fordult Ulászlóhoz. A király alkudozásokba is bocsátkozott és Szegeden 1444-ben 10 évre szólóan békét kötöttek. Mindjárt erre megérkezett a velencei dozse értesítése: a pápa, a burgundi fejedelem és a signoria hadihajói már indulóban vannak a törökök ellen. A király és a rendek részben azért, mert szövetségeseiket nem akarták cserben hagyni, részben azért is, mert a török a békeszerződésben vállalt és esküvel fogadott feltételeket nem teljesítette, Julián biztatására a békeszerződést semmisnek nyilvánították, amit a bíboros a Szentszék nevében ünnepélyesen igazolt. Jelen volt a tanácskozáson Remetei püspök is és szintén a háború megindítása mellett nyilatkozott. A hadjárat azonban, mint ismeretes, gyászos és dicstelen véget ért Várnánál, ahol a király, *Cesarini* és több más főpap is halálát lelte (1444. október 10).

Hónapokon át ragaszkodtak az ország rendjei ahhoz a hithez, hogy Ulászló megmenekült és életben van. Még a következő év februárjában is „Ulászló királynak” tesz jelentést a csanádi káptalan egy birtokbeiktatásról. A bajból kimenekült Hunyadi, az ország kormányzója, gyakran tartózkodott Remetei egyházmegyéjében, többször volt vendége a püspöknek és annak temesvári palotájából is kormányozta az országot.

3.

Konstantinápoly eleste megrendítette a keresztény világot. III. Calixtus pápa trónraléptekor megesküdött, hogy a törököt kiűzi Európából. Földi fegyverek mellett isteni támogatásban bízott. Felszólította a híveket: imádság, böjt és bűnbánat által térjenek vissza az Úrhoz, hogy ő is feléjük fordítsa irlalmát. Elrendelte, hogy naponként délután a harangok

konduljanak meg, imádságra intve a híveket, a papok szentmiséjükben külön imádságokat mondjanak és minden hónap első vasárnapján ünnepélyes körmenetben nyilvánosan föházskodjanak a török veszély elhárításáért. Megbízta Kapisztrán Jánost, hirdessen Magyarországon a török ellen hadjáratot.

Kapisztrán el is indult Szegedre, hogy ott találkozzék Hunyadi Jánossal. Hunyadival ugyan nem találkozhatott, mert ennek Moldva felé kellett sietnie, a magyar alföldi nép azonban olyan lelkesedéssel és rajongással fogadta, hogy onnan hamar nem távozhatott. Hallgatói nem fértek a templomhoz, tehát *Fügedi* Benedek polgárnagy házában a kapunál készítettek emelvényt és ott beszélt ezek és ezek előtt a keresztény vallás veszélyeztetettségéről. Magyarul nem tudott, ezért a Remetei püspöki székvárosából származó *Csanádi* György szalvatoriánus-ferences tolmácsolta beszédét. Remetei kérte Kapisztránt, jöjjön székvárosába, Csanádra. Elküldte hozzá kisprépostját, Attilát. Kérve-kéri, tudassa vele: melyik héten és mely napon várhatják, mert az egész káptalan, az egész város is hön óhajtja eljövetelét. Kapisztrán felelt a püspöknek. Remetei második levelében értesíti, hogy örömmel vette válaszáat. Újra kéri Kapisztránt, hogy siessen Csanádra, ahol tulajdon házában, a Szent-György székesegyház mellett, jó szállást készített az ő és szerzetestársai számára és minden szükségletükről gondoskodott. Aradra is kapott Kapisztrán meghívást. Oda az aradi társaskáptalan hívja meg. Elpanaszolja a káptalan, hogy a törököktől elpusztított városukba szizmatikusok költöztek. Kéri Kapisztránt, térítse vissza az üdvözítő hitre a törököktől elpusztított város eretnokségbe süllyedt népét. Hunyadi János közben sajnálatát fejezi ki, hogy nem találkozhatott vele Szegeden, s arra kéri: jöjjön Hunyadra.

A leveleket Kapisztrán már Csanádon vette kézhez. Eleget tett ugyanis Remetei püspök meghívásának: megérkezett Csanádra. Ott nagy sokaság előtt hirdette az ígét. Csanádról jelenti III. Callixtus pápának, hogy a szerbdeszpota egységet kötött a törökkel, kéri azonban a pápát, ne adja fel a török elleni harcot. Kapisztrán a püspöki székvárosból Temesvárra, innen Karánsebesre és Lippára ment. Itt sokat fáradozott a görög ortodoxok áttérítésén. Majd Szeged vidékén és Csanádon jár. Ezután lement Bácsra, onnan Futakra és — átkelve a Dunán — Szerémújlakra, majd az egybegyűlt seregek élén Nándorfejérvár alá indult. Lelkesedése, hite és szuggesztív erejű szónoklatai ezrével gyűjtötték a kereszties zászló alá a köznepet: parasztokat, diákokat, kézműveseket. Callixtus pápa új imát rendelt el, amelyet a keresztény fegyverek győzelméért kellett az egész keresztény világon minden délben elmondani. Az ima elvégzésére a híveket minden délben harangszó figyelmeztette. A nándorfejérvári győzelem így került összefügésbe a déli harangszóval.

Nándorfejérvár utána még hetedfél évtizeden át szolgált a csanádi püspökség területének védőbástyájául. Nem csoda, hogy a világraszóló győzelem a legnagyobb örömmel töltötte el a közvetlenül veszélyeztetett terület főpásztorát. Remetei élete legszerencsésebb napjának mondhatta ezt. III. Callixtus pápa 1457. augusztus 6-án, azon a napon, amelyen előző évben hírül vette a nagy győzelmet, annak emlékére elrendelte Urunk színéváltozása (Transfiguratio) ünnepének kötelező megülését. Sem Hunyadi, sem Kapisztrán, sem Remetei nem sokáig éltek túl a diadalt. Alig több mint egy hónap múlva „szent halállal” fejezte be hősi életpályáját Hunyadi, őt követte Kapisztrán, majd rövid idő múlva Remetei Himfi Péter.

Tanító volt az apám, aki fiatal korában egy kis faluban kántoroskodott is. Ebből az időszakból: gyermekkorunk édességéből — szikráznak fel azok a deres decemberi reggelek, mikor Izsák néni — szomszédunk és háztartási segítőnk — megverte ablakunkat és felébresztett meleg álmunkból.

— Ne aludjyon, Mester úr: ébreggyen mer roráté lesz. Havazik is, hát aggyák ki a templomkulcsot.

Édesanyánk — sohasem értettük, miként cselekedte ezt — azonnal türelmetlenség, ásítás nélkül ugrott ki ágyából és cseppnyi dőrdéggel teljesítette Izsák néni kérését.

— Tessék! Csak siessenek, nehogy megfázzanak! Mindjárt jön az Uram is...

Apánk roppant ásítással, dűnnyögve emelkedett párnái közül s mosdás-öltözés közben rekedtesen, összehúzott szemekkel énekelgetett:

— Haar-ma-toozzatok...

Ahogy a következő szóhoz ért, hangja megbicsaklott, mire gyorsan köhögött.

— Itt mindig fals neked — mondta anyánk, de nem nevetett, hanem szelíden, érthetetlen lágsággal és biztonsággal befejezte a kezdett dalmot:

— Égi magasok!

Gyertyafény libegett a szobában, de a sárgás homályban is láttuk szép, sötét szemének csillogását, puha arcán az áhítat sugárzását.

— Hát igen — dűnnyögött apánk —, nekem van kántori diplomám, de te úgy tudsz énekelni, mint az énekes madár. És sohasem hamisan...

— Mert nem szeretsz énekelni — mosolygott rá anyánk. — Azért tanultad meg, mert hozzátartozott diplomádhoz, de szívesebben tanítol, írsz meg vitatkozol. Azért lesz fals az éneked, mert akkor is ezekre gondolsz.

Apánk közönyösen megrántotta vállát és öltözés közben megcsókolta anyánk puhán fénylő, sötét haját.

— Meg egy kicsit botfülem is van!

Ezen — világos csendüléssel hallatszik az évtizedek mélyéből is — mindketten nevettek. Anyánk meg is rázta apánk széles vállát:

— Hát bizony: az eljegyzésen meg az esküvőnkön is nevettek rajtad a vendégek, amikor rákezdted, hogy „Édesanyám ha bejön Egerbe...” Már a második taktusnál falsra vitted az áriát! Mondták is a vendégek: hát Jolánka, te jó kántort választottál magadnak: hiába vagy prima szólista, hamisba visz ez téged is...

Nevetésük — akár életük — visszahozhatatlan távolságba hullott, csak apánk hangjának mélye emelkedik magasra vissza:

— Azért szeretem a zenét, ha másra is gondolok mellette. És még egyetlen rorátét, egyetlen litániát sem mulasztottam soha. Ők, derék falusi népünk, nem is veszik észre, ha rosszul intonálok, mert nem is az én hangomat akarják hallani, hanem csak ők kívánnak énekelni... Ez az én szerencsém, édes Jolánkám, mert ha nem is tudok énekelni, jó kántornak tartanak.

*

Kántorkodása: az éneket, a zenét diploma nélkül és hibátlanul visszadó fiatal anyánk életével véget is ért. És a bányatelepi iskola vezetésére kerülve, kórusi működéséről már csak társaságban, „fehér asztal, piros bor” mellett emlékezett.

Azidőtől már Mamika volt velünk, édesanyánk helyetteseként s ő is, akár az „igazi” — kántorfamilia szülöttként — szépen és hibátlanul énekelt. De apánk akkor sem kapott kedvet s csak igen ritkán próbálkozott egyetlen énekével: „Édesanyám, ha bejön Egerbe”... Ilyenkor Mamika rokonai és barátai fülükhöz kaptak és poharat ragadtak:

— Hagyd abba, Kálmán! Már úgyse vagy kántor...

Apánk különben sem énekelt volna végig az egész dalt. Ahogy a második mondathoz ért: „A kaszárnya udvarán nézzen be!” — elhallgatott, arca elé emelte keskeny kezét és úgy borult pohara fölé, mintha zokogott volna.

Mi, gyermekei tudtuk, éreztük, hogy gyorsan elszállt fiatal anyánkra gondol ilyenkor, akinek eljegyzésén és esküvőjén is mindig elvétette ezt a dallamot is. Mamika háta mögött titokban megsimogattuk vállát és éreztük, hogy délceg teste végigremeg tenyerünk alatt.

— Nem nekem való — hallgatott el végképp, szemét összehúzva. — Jobb nekem az iskolám, az íróasztalom, meg a vitáim...

És hosszú életén át hűséges volt mind a háromhoz. Iskolai tanításon kívül — bár azidőben nem volt kötelező — önkéntesen, belső kényszertől hajtva, faluról falura járt rossz időben, sárban és fagyban, gyalog és szekéren s „szabadelőadásokat” tartott a minden kulturális lehetőségtől távolmaradt falvakban. Estéiben: késő éjszakáig írta tankönyveit, forró politikai cikkeit, melyekkel soha egy fillért sem keresett és általuk mások, nála kisebbek, de ügyesebbek képviselőiséget, társadalmi érvényesülést szereztek. Ő egyiket sem irigyelte: sikerüket magáénak érezte. Az alkotás, a cselekvés forróságát kívánta csupán és nem érdekelte a nyomában járó „jószerecsse”!

— Javíthatatlan idealista — hallottuk hát felőle rokonok és jóbarátok között. „Szerencsétlen flótás...”

S mert külső élete ezeket a véleményeket igazolta, hát visszavonult a maga belső világába és öregségére teljesen el is csöndesedett. Csak néha — akár a gyóntatószék rácsához térdeplő — kapta arca elé kezét s zokogásként feltörő kínnal mentegette magát:

— Nekem ezt szabták! Mint a hangom a torkomban, terveim is félben maradtak. De azért végeztem, amit rámbíztak: tanítottam és írtam s érzem, hogy semmi sem volt hiábavaló!

Felnőtt rokonok és barátok között a gyermekeket dédelgette ezidőben s forró politikai viták helyett versekre, imákra, mesékre tanította őket. Volt úgy, hogy hasra feküdt előttük és azok hátán mászkáltak, avagy vállain hintáztak. Csak nem énekelt nekik soha, amiért kegyetlenül körülvisongták:

— Mert nem is tudsz, Kőrökálmán. Mert neked botfüled van: azt se tudod, hogy „Édesanyám, ha begyön Egerbe...”

Holott ez igazságtalanság volt! Hiszen a gyerekhad zenei tanulmányait gondosan ellenőrizte s az elhibázott taktusnál ujjukra koppintott. Hogy éneke mégis hamisba — ahogy édesanyánk mondta: falsba váltott —, nem tudásának hiányában, de belső érzelmi útvesztőkben kapta a „gikszert”-t.

— Mert — magyarázta a gyerekeknek —, amikor én azt kezdtem énekelni, hogy „Harmatozzatok, égi magasok...” öröm is meg bánat is szorongatta a szívemet. Sírni és nevetni tudtam volna egyszerre és egyik sürgette a másikat... Ha meg azt kezdtem, hogy „Édesanyám, ha bejön

Egerbe" — mert ott katonáskodtam —, akkor az Omamát látom, aki mikor meglátogatott engem Egerben, elsírta magát, hogy „hová tették, édes Kálmán fiam, azt a szép, fényes fekete hajadat?” — mert bizony rövidre vágták azt...

Emlékezéseim azonban sem a gyermekek, sem a felnőttek nem lágyultak el, inkább csúfolkodva nevettek:

— Csak ne mentegesse magát! Vallja be, hogy soha, soha nem tudott hibátlanul énekelni!

Akkor, amikor ennek ellenkezőjét bebizonyította, névnapját ültük. Szép októberi családi ünnepünket.

Azidőben már erősen soványodott, léptei bizonytalanokká váltak. Hallgatása némaságnak tűnt, de okos szemei még felcsillantak, ha arról beszélünk, hogy pártja győzni fog...

Kedvenc ünnepi ebédjét, a ropogósra sült kacsapecsenyét és a túrós-rétest elfogyasztva ki-ki emelte poharát és lelkesen rákezdtek az örök névnap-i köszöntőt: „Éljen soká! Éljen soká!” Ő kissé remegve kereste poharát, de frissen körülkoccintott mindenkivel. Ahogy a köszöntő utolsó dallama tovagyűrűzött, egyszerre dúdolni kezdett.

— Hagyd — legyintettek körülötte elnézően —, ne erőltesd Kálmán. Ha hetven évig nem tanult meg, most már úgysem érdemes...

Akkor elhallgatott és körülnézett. Cigarettáját lassan elnyomta a tálcában és bölintott. Utána mindenkitől elfordulva, meredten, csaknem mozdulatlanul az utcára nézett, roppant, ijesztő figyelemmel, hogy tekintetét mindenki követte:

— Jön valaki? Látsz valakit, Kálmán?

De odakünn senki nem mozdult, csak az eperfák lombja rezdült és a toronyóra verte a délutáni hármat. Akkor, ahogy az óraütés tovazendült, hirtelen felemelte fejét. Szeméből éles, csaknem kemény sugár villant s arcán győzedelmes forróság biborkodott. Kicsit mosolygott, elszánt sóhajjal átfogta poharát és Mamikához fordult. Riasztóan idegen kisfiúsan vékony hangon szólalt meg:

— Szabad akkor most nekem énekelni?

A vendégek és Mamikának arcán is nevetés kísértett, mégis mindenki riadtan kapott apánkhoz:

— Te? minek Kálmán?!

Ő makacsul összeráncolta homlokát és szepegő kis fiúként, sirósan elnyújtva megismételte a mondatot:

— Szabad akkor most nekem énekelni?

Mamika hirtelen szorosan melléje állt és a gúnyorosan figyelő vendégek között izgatottan apánk homlokára simított. Láttuk, tenyere nyirkos lett és remegett.

— Hát énekelj Kálmán! Énekelj, ha kedved van!

És ő, nagyot nyelve, diadalmas sóhajtás után énekelni kezdett. Egy furcsa, együgyűnek tűnő dalocskát, melyet sohasem hallottunk tőle sem a gyermekek, sem a felnőttek között. De most mondta, sorolta, dalolta, teljesen hibátlan könnyedséggel és egyszer sem váltott „falsba”...

„Ingyen, bingyen mammama

Zsufenyafe tácsi

Ez a pohár neked jár

Kedves Dominári...”

Sem a szavak együgyűsége, sem a dallam monoton egyhangúsága nem keltett derűt. Először Mamikánk, utána a vendégek kaptak arcukhoz és törültek el felcsillanó könnyüket. Ő azonban győzedelmesen, büszkén, körülforgatta köztük poharát, de nem tudta többé vendégei felé emelni, csak fulladozva, kissé bugyborékolva dadogott:

— Ugye hogy tudtam? Hogy még most is tudom?!

Aztán kezei lehulltak a pohárról és elnyúltak az asztalon, szorosan egymás mellett, mintha iskolapadban ült volna, míg egyszerre vacogni kezdett:

— Fázom — mondta didergő dadogással —, nnagyon ffázom...

— MenjeteK orvosért! — sikoltott Mamika és az ünnepi asztaltól felkelve megbontotta az ágyat. — Siessetek...! Hát nem látjátok, hogy valami történt vele? Siessetek!

Amikor az orvos jött és apánk már ágyban feküdt szorosan lecsukott szemmel, vacogó didergéssel, nagynénénk, apánk testvére sírdogált ágya fölött:

— Ötéves lehetett, amikor ezt az éneket hallotta. Akkoriban nagygyakorlat volt városunkban és a Főtéren bosnyák katonák tanyáztak sátrak mellett. Öregek, gyerekek mind ott áesorogtunk és néztük őket, amint tüzet raktak és a tűzön kis rézbográcsokban birkahúst főztek. Míg a hús főtt, a katonák odaültek a tűz elé és vaskanállal ütögetni kezdték a bográcsokat. Kálmán megfogta a kezemet, fölnézett rám, aztán így szólt: „Ugye, milyen szép muzsika ez, Katica? Hallgasd csak!” És ahogy a katonák verték a taktust a bográcsokon és énekelni kezdtek, Kálmán is énekelt és meg is tanulta tőlük dalukat, ahogy értette. Mikor már sötétedett és az örök hazakergettek bennünket, otthon is elénekelte: de másnap reggel, amikor csend lett a városban és a katonák elvonultak, többször aztán nem tudta elmondani... És most, hetven év után mégis?!

— Csak énekelj Kálmánom — mondta Mamika sebesen, míg tenyere között szorongatta apánk furcsán lecsüngő jobbját és elfordult felhőzött arcunktól. — Ugyan kedves doktorunk, szabad neki?

Apánk azonban már makacsul hallgatott és mindegyre lecsukódó tekintetébe zárta gyermekkorának tüzesen visszacsengő emlékét. Az orvos többször fölemelte pilláit, érverését tapogatta, hallgatta szíve dobbanását. Apánk hosszú ujjai tovatapogattak paplanán, mintha billentyűket kersegtelt volna míg csuklók, zokogásszerű hörgés bugyborékol szájából. Akkor az orvos átsímított arcán és vállát felvonva bólintott:

— Hát igen — mondta ki félig sóhajtva, félig tehetetlenül rémült ijedelmünket látva. — Agyvérzés. Akkor indulhatott meg benne, amikor énekelni kezdte azt a kis dalt, de nem azért.

Apánk ujjai erre megcsöndesedve elnyúltak takaróján, szája csüggedten lebiggyedt és közönyös idegenként meredt valahova igen messzire.

— Akkor most meghal? — sikoltottunk egyszerre orvos és apánk között. — Vajon most, ezen a napon, amikor még énekelt is?!

— Még nem — takarta be állig az orvos. — Látja milyen szabályosan lélegzik és szívdobogása is rendben van. Csak a szelleme, hát az bizony...

De nem tudott semmi vigasztalót mondani számunkra, míg zokogásba törtünk.

S ezért volt, hogy amikor hosszú hónapok után teste is elcsöndesedett, megadóan zártuk le szép, de üressé vált sötét szemeit.

Hívó emberek és papok állandó kihívásként hatottak rám. Úgy szerettem volna megmondani nekik a magamét. Így támadt az a merész gondolatom, amely egyszeriben jókedvre hangolt: mi sem könnyebb ennél, csak be kell térdelnem egy gyóntatószékbe, mintha valóban gyónni kívánnék, s a mérgem máris belefrecskendezhetem a pap fülébe. Természetesen valami távoli templomot kell keresnem, óvatosságból, nehogy azután újból összeakadjak véletlenül a pappal. Választásom a Szent Bernát templomra esett.

Amikor beléptem, még üres volt a szentély. Lábujjhegyen lopakodtam előre, oda, ahol a három gyóntatószék állott. A plébános nem jöhetett számításba, hiszen ő a legidősebb s így nyilván nincs érzéke az ilyen tréfák iránt. Maradt hát a két káplán: Philippe Demanoir és Léon Morin. Nevükből kellett kitalálnom, hogy melyikük lenne alkalmasabb. Philippe csak polgári családból származhatott, Léon szülei viszont bizonyára parasztok voltak, másként nem adták volna neki ezt a nevet. Nos hát legyen Léon! Aggodalmat s némi szorongást éreztem, de már nem akartam visszafordulni. A padok közben megteltek bűnbánó nőkkel, akik úgy nyüzsögtek itt, mint százlábúak a pincében. Eszembe is jutott, mennyivel jobb lenne kinn a friss levegőn, hagyni az egész komédiát!

Morinnek fél hatkor kellett jönnie. Épp mikor felet ütött a toronyóra, akkor tűnt fel jelentéktelen, sűrű alakja. Lehajtott fejjel közeledett, léptei halkán kopogtak a kőpadlón. Csaknem vele egy időben nyitottam be a gyóntatószékbe. Némi szünet után — mialatt szorongásom egyre nőtt — kinyílt a farács fedőtáblája. Kezem szorosan összekulcsoltam s indulatosan suttogtam:

— Nem gyónni jöttem. Csupán azért, hogy végre megmondhassam a véleményem. Szerintem az egész vallás csak arra jó, hogy elterelje az emberek figyelmét a szenvedésről meg a nyomorúságról.

— Ez így nem felel meg a valóságnak — válaszolta Morin olyan nyugodt és szenttelen hangon, mintha már egy korábban elkezdett beszélgetésünket folytatta volna. — A polgári rend, a hatalmon levő gazdagok kis csoportja használja fel a vallást arra, hogy önző céljai érdekében torzíva magyarázza a türelem keresztényi erényét.

Azt hittem, álmodom. Meglehető erőfeszítésembe került a felelet:

— Önök pedig engedték ezt. Így hát nincs is különbség köztük és önök között.

— Maga az egyház is bűnös abban, hogy elveszítette a munkásságot, ez így igaz. Azóta azonban mind többen fáradozunk azon, hogy helyrehozzuk a hibákat és mulasztásokat. S aki valóban keresztény volt, annak szíve mindig is irtózott az igazságtalanságtól.

— Csakhogy ez még nem minden. Mégha tiszta maradt volna is a vallás, igaz voltát ez sem bizonyítaná.

Éreztem, hogy Morin a rács túloldaláról mind feszültebb figyelemmel hallgat.

— Természetesen — bölintott —, mégha tiszta maradt volna a vallás, ez sem bizonyítaná, hogy igaz, amit tanít.

Kínosan érintett, hogy ennyire azonos álláspontra helyezkedett velem. Gondolataim riadtan cikáztak. Nem is értettem már, miért sodortam magamat ebbe a kellemetlen helyzetbe. Felálltam, hogy menjek.

— De maradjon — szólott rám a pap. — Nagyon jó, hogy felkeresett.

— Hogyhogy jó? Ha nem tudná, én, én... ellenségként vagyok itt!
— Úgy gondolja? Én azonban nem hiszem. Nyilván régóta nem gyónt már?

— Bértálcázom óta. De most se gyónok...

— Én is tudom, nem mulatság az, ha embertársunk előtt megvalljuk a hibáinkat.

— Mulatság vagy nem mulatság, egyremegy, mert én nem hiszek Istenben.

— Biztos ebben? Soha sem imádkozik?

— Csupán akkor, ha már okosabbat nem tehetek. Gyerekkori szokás ez, emberi gyengeség.

— Büszke is, nemde?

— Igen.

— Olykor hazudik is?

— Igen. (Éreztem, hogy akaratom ellenére csúszom bele egy kínzó kérdés-felelet játékba.)

— Lopni még sohasem lopott?

— Az is előfordult.

— És mit lopott?

— Élelmet!

— Elragadja olykor a harag?

— Igen.

— Vétett olykor a tisztaság ellen?

— Nem tudom.

— Megtörténik, hogy lemond valamiről mások javára?

— Csak a kislányom javára...

— Eleget tesz állampolgári kötelességeinek?

— Többé-kevésbé.

— Úgy hiszi, hogy minden tekintetben megteszi azt a jót, amire képes?

— Nem.

— Pedig ha nem tudná, Szent Pál azt mondja: „Jobb lenne a világ, ha ti jobbak volnátok...”

Szemrebbenés nélkül álltam a vágást.

— Jó gyónást végzett — mondta ekkor a pap, anélkül, hogy hangjában a gúnynak akár az árnyát is felfedezhettem volna. — Most azonban bocsánatot kell kérnie.

— Kitől?

— X-től — válaszolta vidáman.

Nem szóltam egy szót sem. A káplán, annyira a közelemben s mégis annyira távol tőlem, szintén hallgatott. Egyikünk se mozdult. Na, most így maradunk a világ végéig, gondoltam némi szorongással. Morin azonban megtörte a csendet:

— Nincsen hozzá bátorsága?

— Bocsánat...

A kurta szót egykedvű „ah”-hal vette tudomásul. Majd mindjárt hozzáfűzte:

— Óhajtja, hogy penitenciát rójak ki magára?

— Nem én! (Mintha forgószél ragadott volna fel...)

— Ugyan! A penitencia csak jót tesz magának. Utána majd persze le kell térdelnie odakint.

— Valamelyik párnázott zsámolyra? — kérdeztem ironikusan.

— Nem. A kőpadlóra. Kicsit sajogni fog a térde... S aztán imád-

kozni is kell, ahogy illik.

— De mivel nem hiszek, az én imám csak nevetség lenne.

— A mi imáink sem egyebek ennél. Annyira szédítő az aránytalanság köztük és Aközött, akihez szólnak.

— Mégis ha az imádkozó hinni tud benne...

— Ki tagadja, hogy az igyekezet nem lenne ugyanúgy értékes, mint maga a hit?

— Lelkiismeretfurdalásom sincsen...

— Annál jobb. Judást üldözte a lelkiismerete, azért akasztotta fel magát. Csak megbánással tartozunk, ez pedig pontosan ellenkezője a lelkiismeretfurdalásnak. Most tehát hajtsa le a fejét, hogy feloldozhassam.

Engedelmeskedtem. Morin felemelte jobbját: „Ego te absolvo a peccatis tuis, in nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti...” Nyomban le is fordította a szöveget, tagoltan ejtve ki minden szavát. Egy ideig hallgatott, majd megint megszólalt:

— Adjak valami olvasnivalót?

— Igen, kérem! — törtem ki akaratlanul, de már meg is bántam sietségem.

— A plebánia-lak ott van a „Modern” mozival szemben — közölte velem —, mikor tudna jönni?

— Csak este — feleltem sebtiben, s némileg megnyugtatót a gondolat, hogy sötétedés után a pap bizonyára nem fogadhat női látogatókat.

— Megfelelne szerdán fél kilenckor? Harmadik emelet, Abbé Morin. Nem felejtí el?

Zavaromban pár érthetetlen szót mormogtam.

— Most pedig menjen — búcsúzott szinte goromba hangon.

Bittei Lajos fordítása

PRÓBA

Jézus próbakő.

Jézusra mindenkinek választ kell adnia.

Az üveges váróteremben állva

erre felel az utazó, a pap, a bandita.

Jézus próbakő.

Nagy, csillogó teher,

amit elvisz az ember,

vagy nem visz el.

Megkettőzött bizonytalanság,

emberszabású ábra,

felirat a szeretetről

s a zsidók királya.

Jézus olyan, amilyen.

Nincs vele senki,

de a randevún el kell hallgatni őt,

vagy az arcát meg kell figyelni.

Jézus olyan,

mint egy kereszt.

Két karja ki van tárva

s átmetszi egy függőleges.

Gyurkovics Tibor

Magyarozatát keresve annak, hogy miért fordultak el széles tömegek a vallástól, oda következtettünk, hogy azok között a kifogások között, amelyeket rendszerint a kívülállók emelnek a kereszténység ellen, vannak olyanok, amelyeket jogosultnak, s olyanok, amelyeket alaptalannak kell mondanunk. A világnézeti párbeszéd is éppen arra jó, hogy kitűnjék: mi az, amit elismerni és orvosolni, s mi az, amit védeni vagy helyreigazítani tartozunk. Ettől függetlenül azonban általánosságban is tapasztalhatunk bizonyos mérvű elidegenedést az egyház és a modern világ között, ami még a hívők belső körét sem hagyja érintetlenül. S ennek talán legfőbb — ha ugyan nem egyedüli — oka az, hogy az új ipari kultúra, amely más életformákat hoz magával, új életérzést is teremt, ez az új életérzés pedig új igényeket támaszt a keresztény tanítás és igehirdetés, a keresztény magatartás és gondolkodás irányában.

Igy azután nem csodálkozhatunk azon sem, hogy kritikai észrevételekkel találkozunk, amelyeket meggyőződéses keresztények megvitatás céljából visznek a nyilvánosság elé. Erre a „belső dialógusra” volt már példa a jezsuita *Klemens Brockmüller* könyve is, amelyről legutóbb írtam. Még inkább áll azonban ez az angol *Constable*-könyvsorozat két újdonságára, amelyek *Objections to Christian Belief*, illetve *Objections to Roman Catholicism* címmel jelentek meg.

*

Az időrendben második könyv, az *Ellenvetések a római katolicizmussal szemben*, olyan szenzációt keltett Angliában, amely szinte *Luther* wittenbergi tételeire emlékeztet — állapítja meg a jezsuita *Thomas Corbishley* abban az ismertetésében, amelyet a *Stimmen der Zeit* számára írt. Maga az a tény, hogy neves katolikusok, köztük egy érsek is, nyilvánosan bíráló hangokat hallatnak, valami egészen váratlannak tűnt föl nem annyira a katolikus, mint a protestáns közvélemény előtt. Jól érzékelte ezt azok a sorok is, amelyeket a *Christlicher Sonntag* idéz a *Guardian*ból: „A könyv előreláthatóan hasonló hatással lesz a

katolikusokra, mint amilyen hatást gyakorolt nemrégiben *Robinson* anglikán püspök könyve az anglikánokra. Ha megállja a helyét, hogy a katolicizmus *XXIII. János* óta nem lehet többé ugyanaz, mint amilyen előtte volt, akkor feltehető, hogy ezek után az ellenvetések után Nagybritanniában sem lehet többé az, ami ezideig volt.”

Az efajta túlzásokat persze csakis azzal a még mindig szelvében-hosszában elterjedt nézettel magyarázhatjuk, hogy a katolikusoknak nem szabad saját véleményyt nyilvánítaniok egyházuk ügyeiben. A „szenzáció” is abból keletkezett, hogy nem-katolikus részről a könyv megjelenését „hallatlan eseményként” kezelték. Tagadhatatlanul az a helyzet — jegyzi meg ezzel kapcsolatban *Corbishley* —, hogy a katolikus egyházban az egyházi tekintély bárminő bírálásának a reformáció óta mindig valami „reformációs” mellékízt tulajdonítottak, pedig ha az egyház történetét a maga egészében tekintjük, nem mondhatjuk, hogy a nézeteltérések és viták ne vittek volna jelentős szerepet benne. A könyv tehát már csupán azért is hasznos a katolikus egyházra, mert igazolja, hogy a katolikusok semmiképpen sem olyan „vigasztalan szellemi rabok”, mint ahogy olykor Angliában, de talán másutt is odaállítják őket.

Annak dacára tehát, hogy az „ellenvetések” egy része maga is ellenvetéseket váltott ki a katolikus sajtóban, a katolikus egyházi tekintélyek meglepően nyugodtan, sőt barátságosan fogadták a könyvet. *Corbishley* egyenesen azt állítja, hogy „a püspökök többsége messzemenően egyetért a könyvben foglalt bírálatok zömével”. Annál is inkább, mert a könyv valójában nem tartalmaz olyasmit, amit más országokban már el ne mondtak, vagy meg ne pendítettek volna.

A könyv egyes fejezeteit különböző szerzők különálló tanulmányai teszik, amelyek eredetileg a *Search* folyóiratban jelentek meg az utóbbi évek során. Kötetbe foglalásukat a *Constable*-sorozat kiadója, *Michael de la Bedoyère* vállalta, aki régebben a *Catholic Herald* főszerkesztője volt. Az indítást hozzá alkalmasint az az elutasító ma-

gatartás szolgáltatta, amelyet Heenan bíboros, westminsteri érsek az antibébi-pirula kérdésében tanúsított. Erre mutat az a körülmény is, hogy a szerzők között az egyetlen egyházi személy a jezsuita Roberts érsek, aki a születésszabályozás kérdésében is a leghaladóbb irányt képviseli. A *Christlicher Sonntag* szerint sem kétséges, hogy mind a kiadó, mind a szerzők „az angol katolikusok bizonyos csoportjának merevségét” vették célba. Ez tűnik ki abból a bevezetésből is, amelyet a kiadó Michael de la Bedoyère írt a kötethez: „Amit az olvasók kezükbe vesznek, kifogások az elavult hagyományokkal és történeti ferdeségekkel szemben, amelyek a János pápa által meghirdetett reform ellenére máig megmaradtak.” Bevezetése ezekkel a szavakkal zárul: „Lényeges szellemi és erkölcsi tanain a római egyház nem változtathat, de egyszerű elmélyítheti és tovább fejlesztheti az isteni kinyilatkoztatás megértését, mint ahogy már hozzá is fogott, másrészt lenyesheti a vadhajtásokat, amelyeket az emberi hiszékenységre és érzékenységre tapasztott rája. Régebben ezeket a vadhajtásokat könnyebben elviselte az ember, ma már azonban kételkednünk kell abban, vajon mehet-e így tovább. Reánk, mai katolikusokra vár a feladat, hogy egy vallásilag szigorúbb és korszerűbb XXI. századot készítsünk elő.”

A kötet nyolc tanulmányt foglal magában, Roberts érsekén kívül hét katolikus világi embertől, köztük két nőtől. Az érsek ezúttal is a születésszabályozás megengedéséért és az atomfegyverek használatának föltétlen tilalmaért száll síkra. Remények fejezi ki, hogy a francia püspökök az atomháborút illetően ki fognak tartani a zsinaton is régebbi határozatuk mellett, majd annak szükségét fejtegeti, hogy az összes fokú katolikus iskolákban felszínen tartásuk János pápa eszméit. A *Christlicher Sonntag* hozzáfűzi, hogy Roberts, amióta *Gracias* bíboros javára önként lemondott a bombayi érseki székről, sokat utazik, előadásokat tart és könyveket ír; mint a püspököktől független jezsuita nagyobb vélemény-nyilvánítási szabadsággal rendelkezik hazájában, mint amilyennek a papok általában örvendenek.

Amit a szerzők leginkább kifogásolnak, a „legalizmus” az egyházban. Ez a legalizmus szerintük túlzott mértékben érvényesül a szeretet és a bensőség rovására. Legalizmuson tudvalevően azt a beállítottságot értjük, amely az üdvösség munkálásában az isteni vagy emberi törvények betűszerint való betartására helyezi a súlyt. *John Todd*, író és könyvkiadó, annak a pusztán jogászai szellemnek visszaszorítását sürgeti, amely a kánonjogban is kifejezésre jut. Hiszi azonban, hogy mindezt majd megváltozik annak nyomán, hogy a világiak is tényezőként lépnek elő és befolyást kapnak az egyházon belül. *Frank Roberts* pszichológus-professzor (nem tévesztendő össze a hasonló nevű érsekkel) a legalizmust hibáztatja azért, hogy az egyház semmi szerepet sem vitt az utolsó százötven év nagyszerű reformjaiban, amelyek véget vetettek a rabszolgaságnak, a gyermekmunkának és megindították a dolgozó rétegek felszabadulását a tőke elnyomása alól. *Rosemary Houghton* író és újságíró, az egyik női szerző, a legalizmusnak tulajdonítja a „konformizmust”, vagyis a gépies alkalmazkodást és az önálló gondolkodás hiányát, amit színte lehetetlen észre nem venni a katolikus egyházi életben.

Többen elítélik a „triumfalizmust”, a más világnézetek és keresztény vallásközösségek kezelésében tanúsított fölényességet és az egyház evilági győzedelmeskedésének hangoztatását, ami szöges ellentétben van mind a szeretettel, mind a kitarulkozással a jót művelő és akaró összes emberek felé. Ezzel kapcsolatban kárhoztatja *John Todd* a szellemi fegyvereknek politikai célokra való használatát, amire különösen a régi pápai állam történetéből vonultat föl kirívó eseteket. A történész *Finberg*, a leicesteri egyetem tanára, a Szent Officiumot bírálja, amelynek önkényeskedő eljárása a világ püspökeinek tekintélyes hányadát is fellépésre készítette a zsinaton. *Rosemary Houghton*, akinek tanulmánya „Szabadság és személyiség” címmel jelent meg, kiemeli: senki sem vonja kétségbe, hogy a csorbítatlan központi hatalom életszükséglete a katolikus egyháznak, sohase felejtsek azonban ennek a hatalomnak tisztségviselői *Lord Acton* híres mondását: „Minden

hatalom korrupcióra hajlik." Küzdeni kell tehát a hatalommal való visszaélés valamennyi formája ellen, hogy ekkor ismét a szeretet szelleme kerekedjék felül az egyház kormányzásában is. Szeretet azonban nem létezhet szabadság nélkül. Az alávetés is csak akkor keresztényi, ha szeretetből történik, ehhez pedig elengedhetetlen a szabadság.

A könyvek és más közlemények indexre tételeit is haladéktalanul meg kell szüntetni — jelenti ki *Finberg* —, mert a Szentszéknek ma már nem az a feladata, hogy időnként tisztán negatív módon állást foglaljon egyes kérdésekben, hanem az, hogy egyrészt egészségessé és korszerűvé tegye iskoláiban a tanítást, másrészt bátorítsa az eredeti és alkotó tudományos munkát. Ebbe a témakörbe vág *G. F. Pollard* író és bölcsező dolgozata is, aki főképp a skolasztikus filozófia hivatalos egyeduralmával magyarázza a magasabb értelmiség elidegenedését az egyháztól. A skolasztika legnagyobb hibájának azt tartja, hogy mereven szétválasztja az értelmet és a kinyilatkoztatást. Pollard úgy véli, hogy a modern pszichológia mutathatna új utat a vallásos életnek. Ennek kellene jelentős helyet kapnia a papok képzésében is. Ebben az esetben — folytatja Pollard — ők is rájönnének arra, hogy azoknak az életszabályoknak tüzetesebb oktatását, amelyek a katolikus hitből folynak, a gyermekkorról át kellene tenni arra az érettebb korra, amikor az egyén már kritikailag tud állást foglalni. Felteszi többek közt a kérdést, nem lenne-e helyesebb a gyónást, áldozást és bérmálást a 11-ik életév utánra, vagy talán még későbbre helyezni.

*

Talán nem volt szerencsés — írja ismertetésében *Corbishley* — hogy a könyvben első fejezetül *Magdalen Goffin*, a másik női szerző, „Gondolatok a babonáról és hiszékenységről” című tanulmányát választották s ilyen módon a témát erősen kiemelték. Természetesen igaz, hogy sok katolikusnál észlelhetünk babonát. Ilyesmi azonban mindenütt tapasztalható, ahol emberek élnek, s egyáltalán nem igaz, hogy a babonáság és hiszékenység különösen tipikus a katolikus egyházban. Minden intézmény, amely hosszú ideje

fennáll, mutat olyan vonásokat, amelyek bíráltni lehet. A tanulmány szerzője hangsúlyozza ugyan, hogy ő mint meggyőződéses katolikus éppen az egyház iránti szeretetből ítél el minden babonás dolgot, de „talán túlságosan látatlanba veszi azt a tényt, hogy az egyház egészen egyszerű embereket is magába ölel, akik a maguk módján találják meg Istent, olyan dolgokon keresztül, amelyek az értelmiségiekre riasztóan hatnak”. Érdekes azonban, hogy *J. W. Robertson*, aki a vallási tekintetben igen konzervatív *Universe* hasábjain foglalkozik a könyvvel, ezzel szemben elismeri, hogy *Magdalen Goffin* nagyon is indokoltan fordul ellene a szentek tiszteletével, a magánkinyilatkoztatással és az ereklyékkel kapcsolatos visszaéléseknek.

Robertson egyébként szigorú kritikát gyakorol a könyvön. Megítélése szerint javasolnak a szerzők olyan „reformokat” is, amelyek a tisztulás és megújítás jegyében egészséges tanokat is törölnének, ami automatikusan kérdésessé tenné az egyház csalatkozhatatlanságát, és szándéktalanul is lerombolná azt a tekintélyt, amelynek megvédését vallják. *Magdalen Goffin* mellett, aki a pokol létét és örökkévalóságát vitatja, kifejezetten ide sorolja *Robertson* magát *Roberts* érseket is, aki — mint mondja — amellett kardoskodik, hogy az egyháznak azért kell megváltoztatnia a születéskorlatozásra vonatkozó tanítását, mert mindezt rosszul értelmezte a természettörvényt. Ebből ugyanis az következnék — jelenti ki *Robertson* —, hogy az egyház olykor egyetemesen kötelező parancsra tesz alapvető tévedéseket is. Figyelmen kívül hagyva azonban ezt a mozzanatot — folytatja *Robertson* —, ha mi arra az álláspont-ra helyezkednénk, hogy valamely kérdésben az eddigi tanítás rossz és helytelen, mi a biztosítékunk arra, hogy az új tanítás igazabbnak bizonyul? Ne feledjük, pontosan ez a válogatás a hittételek között, ez az eklekticizmus hozta létre a keresztény felekezetek sokaságát.

Robertson szerint sem kétséges azonban, hogy mindazok a kérdések, amelyek aggasztják a könyv szerzőit, szorongást okoznak általában a gondolkodó katolikusoknak. Nincs tehát semmi rossz abban, ha a saját por-

tánkon is hangok emelkednek, amelyek kifejezetten ellenvetéseket hozva fel, a javítás szándékával bírálják a katolicizmust és az egyházat. Ez is csak előmozdíthatja egy olyan katolikus közszellem kialakulását, amely az egyház kebelében sem tűri meg a viszályt és a helytelenséget. Jó az ilyen megnyilatkozás azért is, mert megmutatja a nem-katolikusoknak, hogy azok a katolikusok, akik előtt kedves a hit, érzékenyek a gyöngeségek iránt, amelyek annak intézményes formájában mutatkoznak, s megvan bennük a bátorság is, hogy megjelöljék azokat.

A szintén katolikus *Tablet* igen elismerően taglalja a könyvet. Megállapítja, hogy írói kivétel nélkül meggyőződéses és feddhetetlen katolikusok, akik nem meggondolatlanul támadnak, sőt inkább mérsékeltlen járnak el. Bírálják, de építő formában írják, azzal a szembevető céllal, hogy a felvetett kérdésekre ha nem is szóbeli, de gyakorlati választ kapjanak.

Visszatérve azonban az *Universe* kritikájához, érdemes ideiktatni az ő cikkéből is ezt a részletet: „A könyv mindenesetre annak az új szabadságnak terméke, amely azóta bontakozik ki, hogy János pápa kinyitotta az ablakokat és összehívta az új vatikáni zsinatot. Elvben semmi kifogás sem emelhetünk ez ellen a szabadság ellen. Ellenkezően, a megokolt bírálat nemcsak joguk a katolikusoknak, hanem kötelességük is, amelyet túl hosszú időn át azért hanyagoltak el, mert tévesen értelmezték azt a lojalitást, amellyel a tekintély iránt tartoznak. Az is bizonyos, hogy a folyamatos eltűrése annak, ami hamisság, ferdesség és meddő dolog tapadt a katolikus tanításhoz és gyakorlathoz, a sokrendbeli féltékenység, amely azok kiküszöbölésében mutatkozott, súlyosan hibás abban, hogy nagy tömegek megintogtak hitükben, s olyanok, akik egyébként őszintén vonzódtak hozzá, elfordultak a vallástól.”

A másik könyv, az *Ellenvetések a keresztény hittel szemben*, jóval kisebb visszhangot keltett, az *Orientierung* azonban hosszú cikket szentel neki *M. Brändle* tollából. Ebben a könyvben négy előadást találunk, amelye-

ket a cambridgei egyetem anglikán hittudományi karának négy tanára tartott az egész diákság részére. Nem is annyira „ellenvetésekről” esik szó bennük, mint inkább azokról a nehézségekről, amelyek nyugtalanságot és nyomottságot kelthetnek a mai emberben. Olyasféle kellemetlen és kényelmetlen érzéseket, amelyeneket a franciák a „malaise” fogalma alá vonnak.

„Ez a „malaise” — mondja Brändle — az előadásokból kivehetően is részben abból származik, hogy a konkrét helyzetek mást látszanak követelni az egyéntől, mint amit a törvény betűje szerint cselekednie kellene. Gondoljunk csak a születésszabályozás és a vegyesházasság kérdéseire. Hogy ezen segítsünk, bizonyára át kellene gondolni egyes reánk hagyományozott törvényeket, s akként fogalmazni meg újból azokat, hogy értelmes és a jelen helyzetre is érvényes előírásnak fogadhatják el a mai keresztények.

Ebben az állásfoglalásban — folytatja Brändle — kifejezésre jut az a nézet is, hogy ma már nem elegendő valamely törvényt egyszerűen törvénynek nyilvánítani. Egyszerű a tekintély ugyanis, amelyre a törvény támaszkodik, ma már nem elegendő alap ahhoz, hogy a címzetek kötelező erejűnek érezzék. A modern lélek megköveteli a törvénytől, hogy értelmesnek bizonyuljon. Vannak, akik ezt a beállítottságot nemlegesen értékelik. Szemére hányják a modern embernek, hogy nem tud engedelmessé válni és hiányzik belőle az áldozatkészség. Bárhogyan vélekedjünk azonban erről — emeli ki Brändle —, nem kétséges, hogy az egyházaknak is fontolóra kell venniük a megváltozott társadalmi szerkezetet, amelyből a modern embernek ez a lelki-szellemi magatartása következik.

A valóság az, hogy az ipari kultúra hatalmas embertömegeket összpontosított a városokban, ahol a rendszerint kicsiny és szűk lakások nem teszik lehetővé nagy családok együttélését. Az egyén egészen új mértékben önmagára van utalva, mert ilyen körülmények között neki magának kell határoznia sorsa miként való alakításáról. A keresztény hívó kénytelen a saját szempontjaiból és önnön lelkiismerete szerint mérlegelni az életrendjére vonatkozó hagyományos vallási szabályokat. S hiba volna ezt jogosulatlan

individualizmusnak minősíteni. Tény ugyanis, hogy a mai emberek óriási többsége nem nőhet fel egy olyan családi kötelékben, ahol megfigyelhetné és tapasztalhatná a hagyományos rend értékes voltát. Főleg pedig hiányzik nála a védettségnek és a biztonságnak az az élménye, amelyhez egy vallásos nagycsaládba való betagozottság juttathatta volna. Ha pedig nincsenek meg benne az élmények ahhoz, hogy felismerje és elismerje a hagyomány és a tekintély értékeit, akkor közömbösen hagyják az olyan tekintélyi értékeket, mint: „Az egyház mondja”, vagy „A szentírás mondja”. Nem rosszakarattal műve tehát, hanem a változott szociológiai szerkezetek bonyolult eredménye az, hogy a mai ember előtt kérdésessé vált a hagyomány is, meg a tekintély is.

Mint az anglikán teológusok hangoztatják, kihat ez a válság nemcsak a jogi és erkölcsi előírásokra, hanem magukra a hitigazságokra is. Ami a hitigazságokat illeti, ők is elutasítják a „racionalizmust”, azt a bölcséleti irányt, amely a megismerés egyedüli forrásának az emberi eszt tekintti. „Az úgynevezett felvilágosultság kora, a XVIII. század — írja egyikük — rendíthetetlenül bízott az értelem minden mást fölülmúló szerepében s nagyvonalúan látatlanba vette az emberiség felgyülemllett tapasztalásait. Egyet azonban mindenkorra meg kellett volna tanulnunk tőle: sok igazságnak kell lennie, amiket az emberi szellem nem ismer föl, vagy időnként nem ismer el igazságoknak.” A keresztény hitigazságok végső gyökereikben hittitkok. Ha pedig az imént idézettek értelmében általában is el kell ismernünk az ember megismerő képességeinek határait, akkor meg kell lennie bennünk az elvi készségnek az olyan vallási igazságok elfogadására is, amelyek túlhaladják értelmünk belátó képességét. Általában is el kell ismernünk az egyik professzor, *J. S. Bezzant*, az eredi bűnt és Krisztus megváltó művének szükségét, amelyek sokaknál komoly intellektuális nehézséget okoznak.

Igazában azonban más, mint intellektuális természetű hitnehézségek nem is adódhatnak. Maga Bezzant alapítja meg, hogy a tudományra utaló ellenvetések nem annyira a tudományos megismerésekből erednek, ame-

lyek a kereszténységet nagyrészt egyáltalán nem érintik, mint sokkal inkább a belőlük levont következtetésekből. „Azt sem szabad figyelmen kívül hagyni — írja Bezzant —, hogy az összes következtetések inkább annak benyomása alatt jönnek létre, amelyet ezek a megismerések a lélekre gyakorolnak, s távolról sem maguknak a tényeknek gondos értelmi feldolgozásából.” Bizonyos azonban, hogy nemcsak tudományos tények, hanem már pusztán elméletek és feltevések is, amelyeket a köztudat magába vesz, olyan élmény-összefüggést teremthetnek, amelyre a keresztény tan hagyományos bemutatásának egyes mozzanatai idegen testként hatnak — jegyzi meg Brändle. Így jön létre konfliktus egyfelől a tudományos kutatás s annak népszerűsítése, másfelől a keresztény tanítás hagyományos érvei között. Ezt a konfliktust úgy győzhetjük le, ha a keresztény tan előadásában világos különbséget teszünk a között, amit a dogma tulajdonképpen mondani kíván, és az időhöz kötött teológiai magyarázó és tisztázó kísérletek között. A tudományos színű hitnehézségek forrása főleg abban rejlik, hogy időhöz kötött tudományos elképzeléseket, amelyekkel egy bizonyos kor teológiai magyarázatai dolgoztak, a teológusok akkor sem adtak fel, amikor egy újabb kor tudománya már túlnőtt ezeken az elképzeléseken. Már pedig azt az anyagot, amit egy hitigazság magyarázására használnak, nem szabad magával a hitigazsággal összekeverni. Hitnek és tudománynak különböző célkitűzései vannak, miért is semmiképpen sem versenytársai egymásnak. A hitigazság a történetet értelmezi Isten világosságában, a tudomány a jelenségek okozati összefüggését deríti fel. A hitigazság a történelek mélyebb értelmét akarja feltárni nekünk, a tudomány az utat akarja építeni az anyagon való uralkodáshoz.

Senki sem vitatja, hogy még a hívő és hinni akaró keresztény ember is könnyen ütközhet hitnehézségekbe napjainkban. Megesik ez valamennyiünkkel. Tartasuk azonban mindig szem előtt azt a *Newman* bíborostól annyira hangsúlyozott igazságot, hogy a hitnehézség még egyáltalán nem hitbéli kételkedés. Számunkra is figyelemreméltó sorokkal zárja Bezzant a tanulmányát: „Több mint 250 év múlt

el, mielőtt az egyházban általános egyhangúság uralkodott arról, hogy Krisztus igaz Isten és igaz ember volt, s további 100 év telt el azzal a vitával, hogy mi a viszony benne az isteni és az emberi között. Ebben az egész időszakban annyira zavaró ellentmondások mutatkoztak a püspökök és a tartományi zsinatok döntéseiben, annyira elviselhetetlen szócsaták dúltak, hogy a hívő egyáltalán nem tudhatta, vajon igazhitű keresztény-e vagy sem. Bizonyos azonban, hogy a kereszténység, miként túlélte ezt a korszakot, ugyanúgy túl fogja élni a jelenlegi nehézségeket, ellenvetéseket és bizonytalanságokat, ha talán más formában is. A

keresztény szentek szellemi életéről fennmaradt feljegyzésekben gyakran esik szó egy bizonyos időszakról, a lélek úgynevezett sötét éjszakájáról; ebben az időben minden vigasztalás és az igazság birásának biztonsága eltűntnek látszik. Mégis kitartottak és előbb-utóbb győzött bennük a hit. Ez az a nehéz út, amelyen nekünk is járunk, ám éppen ettől idegenkedünk a leggyakrabban. Mert mi a választ menedéket nyújtó kikutóvá szeretnők tenni, amely megszabadít szellemi-lelki nehézségeinktől. Pedig csak aki mindvégig állhatatos marad, az jut el újból a reggel világosságába.”

A KIS ÚT

Már hosszú idő óta sokat olvasok, hallok a dialógusról. Ha jól értelmezem, arról a párbeszédéről van itt szó, melyet a keresztény vallásközösségek egymással, vagy hívők nem-hívőkkel folytatnak. Ami azonban az utóbbit illeti, helytelennek tartom, ha valaki szinte provokálja a vallási vagy világnézeti vitákat. Úgy érzem, semmiképp sem ez az a mód, ahogy párbeszédet lehet kezdeni vagy folytatni...

A kérdés valóban időszerű. Hadd elemezzük tehát a katolikus ember eljárás módját, helyes magatartását. Szent Péter apostol szavaiból indulhatunk ki, aki figyelmeztet: „Mindig álljatok készen arra, hogy megfeleljetek mindenkinek, aki reménységtekről kérdőre von titeket. De ezt szerényen, tisztességtudóan, jó lelkiismerettel tegyétek...” (1 Pét. 3, 15). Az apostolok fejének tanácsa tehát arra int, hogy a hitűnknek, vallásunknak alapját jelentő evangéliumi örömhírről mindenki előtt csakis úgy szabad szólnunk, hogy az a kívülálló számára is örömet jelentsen. Vagyis ha akaratonk kívül valami módon ilyen kérdésekre terelődik beszélgetésünk, mindenekelőtt annak igazolására törekedjünk — főleg közvetlen magatartásunk példájával —, hogy mi, hívő katolikusok, vallásos hitűnkben megoldást látunk általában az emberi élet s különösen a saját egyéni életünk sarkalatos problémáira; hogy a hit számunkra erőforrás minden vonalon. Csak ha partnerünk maga vet föl hitűnk lényegét illető kérdéseket, és pedig nyilvánvalóan azzal a szándékkal, hogy megtu-

dokolja tőlünk: miért tartjuk értelmesnek és helytállóknak vallásunk tanítását — csak ebben az esetben hozakodjunk elő érveinkkel. Ilyenkor se feledjük azonban, hogy aki komolyan és jóindulattal érdeklődik, sohasem szellemi „falhoz szorítást”, hanem az ő gondolkodási és lelki szabadságát tiszteletben tartó „emberi” megnyilatkozást vár tőlünk.

Természetes dolog, hogy minél szélesebb köröket foglalkoztatnak a világnézeti kérdések, annál könnyebben és sűrűbben kerülhet sor a hétköznapi társas érintkezésben is efféle párbeszédre. Kötelességünk éppen ezért, hogy igrkezzünk mi magunk is elmélyíteni tárgyi tudásunkat hitigazságaink tekintetében. Olyasmiről „beszélgetni”, amit magunk is alig, vagy éppenséggel rosszul ismerünk, igen kártékony vállalkozás lenne. Önmagunk előtt is csak szégyenkezhetnénk, ha az derülne ki, hogy nem vagyunk tisztában azokkal az érvekkel, amelyekre vallásos meggyőződésünk támaszkodik.

Minden igazi dialógus célja az embertársainkkal való emberi kapcsolata-

tok szorosabbá és kellemesebbé tételé. Módszere tehát csakis a szellem nemes eszközeinek felsorakoztatása lehet. Helyükbe sohasem léphetnek szerezetlen és fölüenykedő kijelentések, vagy éppen goromba hangoskodások. Ebből azonban nem az következik, hogy „elvtelen” magatartást tanúsítsunk. A párbeszédet folytató mindegyik félnek joga és egyszersmind kötelessége, hogy a maga igaznak tartott nézeteit őszintén képviselje, s amíg rá nem jött esetleges tévedésére, ki is tartson mellettük.

Magától értetődik azonban, hogy mindenféle párbeszédnek csak akkor van helye és jelentősége, ha a beszélgető partnerek az igazság megismerésére becsületesen törekcszenek. Ha tehát azt kellene tapasztalnia bármelyik félnek, hogy partnere a maga el- lenvetéseivel csupán feszültséget akar teremteni, vagy önmagát kívánja „érdekessé” tenni, akkor már teljesen felesleges is folytatni a beszélgetést.

Mint azonban már bevezetőben is jeleztük, a mi részünkről, hívő katolikusok részéről az a legfontosabb, hogy a hitünk mellett felhozott érvekhez a saját életünk tanúságtételét is csatoljuk. Vagyis amit mondunk, aszerint cselekedjünk is. Minden vallásnak és világnézetnek ez a leghatásosabb „apológiája”. Annyit jelent ez, hogy a hétköznapi életben, családban és munkahelyen való helytállással, továbbá szellemi nyíltságunkkal is igazoljuk,

hogy az a vallási tanítás, amelyről beszélünk, nemcsak elmélet számunkra, hanem gyakorlati valóság is. Akkor ugyanis minden más világnézetet való ember is legalább annyit el fog ismerni, hogy a katolikus hit nem azonosítható sem a szűklátókörűséggel, sem az ügyefogyottsággal, sem a görcsös ragaszkodással bármihez, ami a tudomány és a társadalom haladásával elavult.

Meg kell jegyeznünk azt is, hogy az igazi párbeszédhez, akár különböző világnézetek hivatott képviselői, akár az egyes emberek között indul meg, megértő türelem is szükséges. A türelmetlen ember nem rendelkezhet azokkal a lelki-etikai tulajdonságokkal, hogy más felfogásúakkal termékeny párbeszédet folytasson. A katolikus embernek számolnia kell azzal a nehézséggel is, hogy igen sokan abból ítélnek meg a katolikus tanítást, amit a gyakorlatban megvalósultnak látnak. belőle. Már pedig találhattak rá esetet, hogy a természetfölöttinek egyes hirdetői, akikkel érintkezésbe jutottak, olykor még a természetes emberi erkölcs követelményein is túltették magukat.

Ne feledkezzünk meg végül arról sem, hogy a világnézeti párbeszéd eredményességéhez — a hívő ember szemével nézve — Isten kegyelme is szükséges.

Szennay András

NAPLÓ

KOVÁCS VINCE PÜSPÖKI JUBILEUMÁRA. Alfa és Omega, könyvek, alföldi táj jegenyékkal s mindezt egyetlen hatalmas és egyszerű missziós kereszt fogja egybe. Ez Kovács Vince zairai felszentelt püspök, váci apostoli kormányzó címere, akinek nevedszázas püspöki jubileumáról most emlékezett meg az ősi váci egyházmegye. De szeretettel és jókívánságokkal gondol reá az egész magyar katolikus társadalom.

Címere önvallomás, önjellemzés is. Vallomás azokról az eszményekről, amelyeknek szolgálatában Kovács Vince a püspöki mitráig emelkedett és amelyekhez a nagy kiterjedésű egyházmegye kormányzásának gondjai között is hú maradt.

Életútja annyira töretlenül egyenes, hogy néhány mondatban össze lehet foglalni. 1886-ban született a Pest megyei Galgamácsán földműves családból. Szüleit korán elvesztette. Középiszkoláit, mint „kredenciális”, magyarul: szolgadiák járta ki. Teológiai tanulmányait Bécsben kezdte, majd Budapesten fejezte be, ahol teológiai doktorátust is szerzett. 1910-ben szentelték pappá.

A fiatal pap — bár doktori oklevél volt a kezében — nem az egyházi tudomány vagy az egyházmegyei közigazgatás felé fordult. Hú akart maradni a néphez, amelyből származott. A leginkább rászorulókat kívánta szolgálni Krisztus napjában, az alföldi tanyák népét, amely templomtól, iskolától, a civilizáció minden támaszától távol magánosan vívta akkor harcát a magyar homok megfékezéséért. Egyszerre vállalta a hajdani missziós barátok sorsát, fáradságát, véget nem érő gyaloglásait, és volt úttörője a modern alföldi lelkipásztorkodásnak, mely önálló pasztorációs központok, lelkészségek és új plébániák szervezésével kívánt segíteni a tanyák népének magáramaradottságán.

Néhány szóban nem lehet érzékeltetni, mit jelentett akkor a vállalkozás, mennyi lemondást, áldozatkészséget kívánt. A fiatal pap azonban lelkesen vállalta mindezt első állomáshelyein: Ceglédbercel, Kálló, Uri, Mindszent, Majsajakabszállás tanyavilágában. Jakabszálláson például bogárhátú kis parasztház volt a plébániája és temploma egyszerre. Munkáját, beilleszkedését nagymeretben megkönnyítette, hogy szerette a szegénységet, egyszerűséget, szerette a szegényeket és értett, tudott a nyelvükön beszélni. Nem utolsó sorban pedig: rajongásig szerette a magyar tájat, az Alföldet. A természetes életet is, amelyről később püspök korában azt írta egy tanulmányában, hogy Isten országának alapja.

Élete végéig szeretett volna megmaradni tanyai papnak. Főpásztorja azonban felismerte egyénisége értékeit és tapasztalatai jelentőségét. Egymás után bízta rá a nagyobb feladatokat: 1922-ben vácrátóti plébánossá, 1925-ben a kecskeméti Szent Erzsébet templom igazgatójává, 1927-ben halasi plébánossá nevezte ki, majd 1933-ban Vácra szőlőfőtte, az egyházmegye központjába: legyen tanácsadója lelkiekben és az egyházmegye újjászervezésében.

Igy jutott el 1940 júliusában a püspöki kinevezésig, ugyanazon évben a püspökké való felszentelésig. A Gondviselés nem teljesítette szerény vágyát, hogy népe között egyszerű tanyai papként élhesse le életét. Egyre nagyobb részt kellett vállalnia az egyházmegye kormányzásában. Először 1942-ben, főpásztorja halála után, káptalani helynökként, 1953 óta általános helynökként, 1959 óta a Szentzsák intézkedéséből apostoli kormányzóként viseli a váci egyházmegye kormányzásának teljes gondját és terhét.

„Dominus dabit virtutem” — az Úr majd ad erőt. Ezt választotta felszentelésekor jelmondatának. Meg is kapta a kegyelmet: tiszttségében is meg tudott maradni annak, aminek ifjú fővel indult: a népevel izzig-vérig összeforrott papnak. Ezt az eszményt sugározza papjai felé, ennek jegyében tudja megoldani nehéz feladatait tapintattal és sikerrel. S ezért tudja öreg fejjel, hajlott vállal is azt mondani fiatal papjainak: „Örüljete, hogy egy történelmileg soha nem látott dinamikus kornak lehettek nemcsak szülőit, nemcsak munkatársai, hanem, ami sokkal többet jelent, papjai is, akik történelmi alkotó munkát végeznek.”

Olyan tanács, sürgetés ez, amelyet drága ajándékként fogad az ősz püspöktől minden mai magyar katolikus. Ilyen ajándékként fogadja a másik sürgetését is, amelyet levitái és diakonusai felé szokott hangoztatni: „Ministrare, non ministrari.” Ne várjuk, hogy mások kiszolgáljanak bennünket, legyünk szolgálói Istennek, felebarátunknak, népünknek és minden jó ügynek.

(Sinkó Ferenc)

ÚJABB GONDOLATOK ANONYMUS GESTÁJÁNAK PROLÓGUSÁRÓL.
Anonymus Gestája prológusának kiterjedt irodalma van. Mint tudjuk, ebben a prológusban találunk utalást a szerző személyi viszonyaira s a Gesta keletkezésére, tehát ennek alapján következtethetünk a szerző kilétére is. A szerző megállapítása pedig igen fontos, hiszen a magyarság történetét tárgyaló legrégebb ismert rendszeres munkáról van szó. Ez a munka ugyanis nem egyszerű krónika, még kevésbé egyes események feljegyzése, hanem tudatos rendszerbe foglalása a magyarság történetének az egész nemzet, s főleg az ifjúság számára. Mai frazeológiával: történeti kézikönyvet akart adni a szerző nemzetének.

A prológusból azt is megtudjuk, hogy a szerzőnek nem az első történetírói munkája ez a mű. Megírta már előzőleg a trójaiak s a görög háborúk történetét

is, és éppen ez a történetírói jártassága indította megbízóját arra, hogy vele frassa meg a magyarok történetét. A szerző a prológusban részletesen elmondja, hogy megbízója milyen témakört adott neki munkája megírásához. Meglepő a prológusban ez a részletesen vázolt témakör, úgy hogy felmerül a kérdés: honnan ismerte ezt a témakört a szerző megbízója? Nem tévedünk, ha azt állítjuk, hogy ez a témakör magától a szerzőtől származik, aki megbízójával beszélgetéseik során maga mondta el a magyarság történetére vonatkozó ismereteit.

A prológusnak a szerző személyére vonatkozó első kétségtelen adata az, hogy a történetírásban már jártas férfiú volt s olyan tudós, akinek alapos ismeretei voltak a magyarság történetéből. Azonban nemcsak a történeti eseményeket ismerte, hanem azokat szinte nyomról nyomra földrajzilag is hozzá tudta kapcsolni a magyarok jártá földhöz, s a honfoglalás egész leírását stratégiailag is olyan rendszerbe tudta foglalni, hogy ez a magyar Gesta a középkori hadtörténeti irodalomnak is egyik legkimagaslóbb alkotása. Nem a személyes vitézség, vagy egy-egy győzelmes csata dicsőítése az, ami katonai vonás ebben a munkában, hanem a jól megtervezett hadászati felvonulásnak olyan katonai meglátása és megértése, amit csak a hadviselésben is jártas férfi foglalhat írásba. Amint a Gestát olvassuk, szinte magunk előtt látjuk Magyarországot térképét katonailag fontos váraival, hegyeivel, dombjaival, folyóival. Méltán csodálhatjuk a szerző széleskörű honismeretét.

Azok, akik a Gesta szerzőjének kilétét kutatták, a prológus második bekezdésének a „dum olim in scolari studio simul essemus” mondata alapján úgy vélekedtek, hogy a szerző tanuló társa volt annak a személynek, aki megbízást adott neki a Gesta megírására. Abból a körülményből ugyanis, hogy a szerző az idézett latin szöveg szerint a megbízójával együtt vett részt iskolai tanulmányban, azt következtették, hogy mindketten egy és ugyanazon időben tanítványai voltak valamelyik főiskolának. Pedig az ezt követő rész, amelyben a szerző elmondja, hogy ő már korábban megírta a trójaiak és a görög háborúk történetét, és iskolai tanulmányuk során éppen az ő trójai történetében vlogattak, logikailag kizárja azt, hogy a két személy viszonya közös műveltségű emberek, egyszerű tanuló társak viszonya lett volna. Az iskolai tanulmányban való közös részvételnek tehát csak egy másik személyi viszonyáról lehet itt szó, s ez a mester és tanítványának viszonya. Ebben az esetben pedig a szerzőt nem a XII., illetve XIII. század főiskolai hallgatói, hanem ennek a kornak hazai főiskolai tanárai, magisterei között kell keresnünk.

H

Ebben a tanár és tanítvány közötti viszonyban az a különös, hogy a tanárt a tanítványa bízza meg a magyarok történetének megírásával, s a tanár a tanítványt köszönti műve előszavában. Ki lehetett vajon a mester tanítványa, akit, a diszitó jelzőkből következően, ilyen rendkívüli tisztelettel övez a szerző? Ki lehet az a legkiválóbb (*dilectissimus*), kegyes (*amicus*), tiszteleltre méltó (*venerabilis*) és a tudományos irodalomban jártas (*arte litteralis scientiae inbutus*) férfiú, akinek a szerző üdvöt kíván s azt, hogy törekvését siker koronázza?

Amióta Anonymus-kutatás van, mindig felszínen van ez a kérdés, holott szerintem a szerző korának írásdívátja szerint „siglába” foglalta megbízója nevét és kilétét. Ez a sigla, amely a prológus harmadik sorában látható, egész világosan kivehetőleg egy nagy és egy kis *h* betű összevonásából áll.

Meggyőződésem, hogy ebben a két *h* betűből készült siglában a *Henrico hereditario* szavak rövidítését kapjuk. Mindkét szó pedig csak *III. Béla* fiára és utódjára, *Imrere* vonatkozhat. A Gesta tehát Imre idejében, sőt Imre meghagyása alapján készült. Imre volt az, aki a szerzőnek, a mesternek tanítványa volt. Reá vonatkoznak a már említett dicsérő jelzők. Imrét ragadta meg a szkitha múlt s a honfoglalás számos kérdése, amelyeknek megírására a szerzőnek megbízást adott. Imre ilyen irányú érdeklődésének tárgyi bizonyítékát szolgáltatja az atya által megkezdett, de az ő uralkodása alatt befejezett esztergomi királyi palota, amelynek szoboralakjaiban mindvégig ott látjuk a szkitha hősök tiszteletét.

Az Anonymus-kutatásban felvetődött az a kérdés, hogy a szerző, a tudós magister, akit a fentiek alapján Imre király tanítómesterének is kell tartanunk, miért hivatkozik mindjárt a prólógus elején arra, hogy egykor Béla király *notáriusa* is volt? Magára nézve mi megtisztelőbbet látott abban, hogy ő a királyi tanítvány atyjának notáriusa volt? Ma az akadémiai értekezésektől a legkisebb tankönyvekig nem is emlegetik másként a Gesta szerzőjét, mint Béla király névtelen „jegyzőjét”.

A notárius szó, mint udvari tiszttség neve, kétségtelenül jegyzőt jelent, de a notárius, mint művelődésügyi fogalom a tanító, az írás első tanítójának jelentésével azonos. Nem kívánok a történeti kézikönyvekből is már közhelyként ismert olyan tényeket felsorolni, amelyek III. Béla görög neveltetéséről és arról szólnak, hogy ő vezette be hazánkban a hivatali írásbeliséget, csupán utalok rájuk, hogy megértsük, milyen jelentős és igen megtisztelő feladatot kapott a szerző, amikor a királyt kellett tanítania az írás-olvasásra. Es akkor, amikor a fiának már főiskolai fokon lett a mestere, méltán büszkélkedhetett, hogy „igen dicső” (*gloriosissimus*) atyjának is egykor notáriusi fokon tanítója volt.

Középkori latin irodalmi szövegeink fordításainak gyakori hibái onnan erednek, hogy oklevélszótárak alapján készültek s így a lefordított szavaknak azt a jelentését adják vissza, ami az oklevelek fogalmazásában helyes, de más értelmű van az irodalmi művekben. A középkor írói latin nyelvtudásukat a klasszikus latin irodalmi művek olvasásával fejlesztették, s annak, aki a tudományokat művelte és magisteri fokozathoz jutott, nyilvánvalóan ismernie kellett a latin klasszikusokat.

A Gesta szerzője is ezzel a klasszikus műveltségével vált íróvá. Műve szerkezetének és stílusának gondosságán ott van a klasszikus műveltség nyoma. Így lehetett két királynak, apának és fiának is oktatója, tanítómestere. Nem ő kereste az udvar kegyeit, inkább ő reá, az ő műveltségére és tudományára volt szüksége az udvarnak. Amikor Imre korában már mestere volt a tudományoknak, műveltsége és képessége felsőbbségének tudatával, de a kijáró tisztelettel beszélt királyával. A Gesta megírásában történt késedelme miatt önérzetesen hivatkozott arra, hogy a mozgalmas idők miatt más dolga is volt, s bizonyára a király is tudta, hogy magisterének elég munkája akadt a sok dolgot adó napokban. A szerző közéleti férfit is tudós volt, de az utóbbi mesterségére volt büszkébb. Nemcsak a királyok, hanem egész hazájának tanítómestere akart lenni. Prólógusának második részét, amelyben munkájának jelentőségéről ír, már nem is a királyhoz, hanem az egész nemzethez intézi. Hivatkozik tudományos módszereire és hangsúlyozza, hogy művével azt a célt akarta elérni, hogy a nemzet tudományosan ismerje meg a „dolgok valóságát”. Végül egy invokációval fordul Magyarországhoz és nem a királyhoz, ahogyan egy hajbókoló udvari kegyenc tette volna, és azt kívánja, hogy az ország minden időben örömmel beszéljen írója munkájáról.

A prólógus szövegének és egész gondolatmenetének gondos és figyelmes tanulmányozása önkéntelenül azt a gondolatot veti fel: lehetséges-e, hogy a magát nemcsak királyok tanítójának, hanem az egész nemzet írójának (*Hungariae suus litterator*) tartó férfit a prólógus iniciáléjában csak egy P betűvel jelezte volna a nevét, azt a kétséget támasztva, vajon Paulusnak vagy Petrusnak hívták-e?

A Gesta prólógusában a szerzőnek önmagára vonatkozó részei, a szerzőnek önmagáról mondott önérzetes kijelentései arra utalnak, hogy a szerző ebben a P betűben többet mondott, mint egy egyszerű személynevet. Prólógusa végén nem egyszerűen az olvasónak ajánlja munkáját, hanem Magyarországnak, hogy az örvendezzék saját írójának művében.

A szerző bizonyára sokat olvasta *Vergilius* híres magyarázójának, *Servius*-nak műveit, azét a *Servius*-ét, aki tudományára büszkén *Magister Urbis Romae*-nak nevezte magát. E nagy filológus példájának hatása alatt nevezhette el magát is a Gesta első szavaiban az akkor használt szerkezetű kifejezéssel „*Patriae dictus magister*”-nek, a haza tanítómesterének. Nézetem szerint a sokat vitatott jelentésű P betű a Patria szó siglája és nem Pálé, sem Péteré. Csak ez a felfogás fejt meg logikusan a P kezdőbetű értelmét, mert csak így természetes

az, hogy a szerző miért hivatkozik mindjárt arra, hogy egykor Béla király tanító notáriusa is volt. Büszke volt arra, hogy két király is elismerte műveltségét és hazájának örömet szerzett, amikor tudósi felkészültségével elébe rakta nagy ajándékát: a *Gesta Hungarorum*ot, melyet a haza tudós mestere, a *Patriae dictus magister* írt meg a számára.

(Kerényi László)

NÁRAY GYÖRGY LITURGIKUS FELJEGYZÉSEI. A Tridentinum hatása és ennek nyomán a katolikus újjászületés az ország nyugati részében már érezhető volt akkor is, amikor az ország legnagyobb része még török hódoltsági terület volt. Az újjászületés lendülete a liturgia terén is megmutatkozott. Az 1629. évben tartott nagyszombati zsinat határozata nyomán (*Péterffy, Sacra Concilia* ... Viennae, 1742 II. 254.), ha kissé megkése is, megjelentek a különböző katolikus énekeskönyvek, amelyek a híveknek a liturgiába való bekapcsolódását voltak hivatva elősegíteni. Így a *Cantus Catholici Kisdi Benedektől* 1651-ben, majd ennek újabb kiadásai, a *Cantionale Catholicum P. Kájoni Jánostól* 1676-ban és a *Lyra coelestis Náray Györgytől*.

Az utóbbi Nagyszombatban látott napvilágot 1695-ben, de feltételezhető, hogy kéziratban már készen állt 1675-ben. *Békési Emil*, aki az *Új Magyar Sion* 1884-es évfolyamában „Magyar egyházi írók csarnoka” címmel alapos ismertetést ad Náray György írói munkásságáról, ezt részletesen bizonyítja is. Az énekeskönyv utolsó éneke ugyanis ezt a címet kapta: „Végül ide kapcsolom Szent Józsefről, a Boldogságos Szűz Mária jegyeséről szóló éneket, amelyet az utóbbi időben, ünnepe alkalmával komponáltam és majdnem teljesen a Breviárium himnuszából fordítottam.” Nos, ennek az éneknek két végső veresszaka már abban a szentbeszédben is megtalálható, amit Náray még mint Csütörtök mezőváros (Csallóközben, Pozsony megyében) plébánosa mondott el, feltehetően 1675-ben. A *Lyra coelestis* 186. lapján található Náray egy megjegyzése, amely a Gyöngyös környékén tapasztalt szokásokra utal. Az előbb említett plébániára az egri egyházmegye területéről került Náray 1674-ben. Idézett megjegyzése is mintha arra mutatna, hogy a *Lyra coelestis* lelkipásztori működésének első éveiben állította össze. Eppen ez a tény teszi nagyon érdekessé ezt a kéziratot, amely a csütörtöki plébánián található és egyéb más között Náray liturgikus feljegyzéseit is őrzi 1677-től. A kötet bőrkötéses, kis alakú. Külső borítólapjának nyomtatott felirata: *L C CS S. Jacob. Anno 1677.* (Talán így olvasható: *Liber Cronicae Csütörtökienis Sancti Jacobi.* Szent Jakab a helység templomának titulusa.)

E kötetnek, amelyet Náray *Historia Domusként* kezdett írni, legértékesebb része a helybeli szokások feljegyzése: „*Consuetudines certis temporibus huius Parochiae speciales*”.

A feljegyzésekből kitűnik, hogy a tanítómaster (*ludimagister*) diákjaiból énekkart szervezett. Egyéb kötelességei mellett a szentmiséken és körmeneteken velük együtt énekelt. Az énekkarban tíznel több gyermek nemigen lehetett. Valamivel később, az 1694-ből származó *Collonicz-féle* kánoni vizitáció is mindössze tíz iskolát említi a községben. Mivel a hitszakadás idején (evangélikusok és reformátusok osztoztak a községen) az volt a szokás, hogy a tanító házról házra járva kapta élelmezését, ennek a gyakorlatnak úgy maradt fenn az emléke, hogy a mester egyszer-másszor énekeltetett diákjaival és az összegyűjtött ajándékot a maga számára megtartotta. A lakodalmakban szintén megjelent énekesével és ott pár ének előadása után adományokat gyűjtethetett. Mindez arra mutat, hogy megállapított egyéb jövedelmek mellett az énekkarral való foglalkozásért soronkívül adományokban részesült. Bizonyos megbecsülés sejthető abból is, hogy a mezőváros bírása karácsony ünnepén a plébánoson kívül vendégül látta a mestert és énekeseit is. Nem tudjuk, hogy Náray maga gondoskodott-e az énekkar működését elősegítő ilyen ösztönző megbecsültetésről, vagy csupán az általa talált szokásokat írta le, de a sorokból kiolvasható, hogy az énekkart értékelte és szerepét fontosnak ítélte a szertartások végzésénél. Fiatal korában maga is oktatást kapott zenében és éneken. Később, mint római teológus, naplószerű feljegyzésében (*Annotationes Varias tempore alum-*

natus in Collegio Germanico Georgii Náray. Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár MSS III. 162.) már ilyen elképzeléseket vetett papírra: „Jelesebb ifjak, mind a nemesi, mind a közrendből, plébániákon, a plébános felügyelete alatt, a tanító-mester által oktassanak a jó erkölcsökben és tudományokban, többek között a zenében is 14 éves korukig.”

A templomban, a szentmise bemutatása alatt mindig, tehát hétköznap és vasárnap énekelnie kellett a tanítómesternek diákjaival. Az énekkar helye a szentélyben felállított pulpitusnál volt. Érdekes megjegyzése Náraynak, hogy többszöri kérés ellenére, amely a kóruson való éneklést szorgalmazta, ő kitarított amellett, hogy az énekesek maradjanak a szentélyben. Úgy gondolta, hogy ezáltal jó példát adnak a templomban jelenlevő hívőknek és az Isten iránti tiszteletet is méltóbban kifejezik. Nagyon valószínű, hogy Csütörtök mezőváros templomában ekkor még nem volt orgona.

Hétköznapokon a szentmise alatt evangéliumtól Sanctusig, vagy úrfelmutatásig kellett énekelnie a mesternek és tanítványainak. Úrfelmutatás alatt szünetelt az ének. Alatta és közvetlenül utána térdeltek az énekesek, majd az áldozás befejezéséig Oltáriszentségről szóló éneket énekeltek.

Vasárnapokon és ünnepeken az énekelt prefáció után közvetlenül, tehát már Sanctusra letérdelt a mester énekeseivel. A nem éneklő iskolások is térdelve, csendben imádkoztak a szentélyben. Úrfelmutatás alatt az énekesek rövid szünetet tartottak, majd újabb ének következett a Pater Noster intonálásáig. Az Agnus Dei-t térdelve énekeltek. Sajnos, az utóbbi megjegyzéstől eltekintve, Náray nem részletezi, hogy milyen énekek szerepeltek a vasárnapi és ünnepi szentmiséken. A fent jelzett Krónikában sehol nincs nyoma annak, hogy a szentmise énekeit nép nyelven énekeltek volna. Ez annál érdekesebb, mert a *Lyra coclestis* az első nyomtatott emléküink, amelyben a liturgikus szövegek magyarításával találkozunk. Amikor ezek a feljegyzések készültek, Náray énekeskönyve kéziratban már nyomdakészen állhatott, igaz, jóváhagyást még nem nyert.

Az ünnepélyes szentmisében két gyermek szolgált az oltárnál. Talán érdekes lehet az is, hogy az evangélium olvasását, a Sanctust és az úrfelmutatást ebben az időben a harangok megkondításával is jelezték.

Az egyházi év különböző időszakaiban és jelesebb napjain kialakult szokások, vallási gyakorlatok, amelyeket Náray szorgalmasan feljegyzett, érdekes fényt vetnek a XVII. századi hitéletre és a falusi pap hivatásbeli tennivalóira.

Adventben mindennap már hajnali 4 órakor megkondult a harang szava. Az 5 órakor megkezdett szentmise előtt a plébános elmondta a matutinumot, a Breviárium éjszakai imáját.

Karácsony estéjén, éjjel 11 órakor harangoztak és ezzel jelezték a karácsonyi matutinum éneklésének kezdetét. A matutinumot a tanítómester diákjaival együtt felváltva énekelte. Amikor a Te Deum éneklésébe kezdtek, újólag megszólaltak a harangok és elkezdődött az éjféλι szentmise. A szentmise befejeztével egy órás szentbeszédet tartott a plébános, ezt követően a hajnali szentmise megkezdéséig, reggel 5 óráig gyóntatott. E hajnali szentmise „misa lecta” volt és alatta áldoztak meg a hívek. Utána a plébános csendben elvégezte a Breviárium soron következő részeit (laudes, kis horák), és így került sor a karácsonyi ünnepélyes szentmisére reggel 8 órakor. Alatta megtartotta második szentbeszédjét. Délután 2 órakor a harmadik szentbeszéd következett, majd közvetlenül utána a vesperás énekeltek.

Karácsonykor szoktak jászolt felállítani az oltárra és az ott maradt Vízkereszt ünnepének befejeztéig.

Az anyaegyházhoz tartozó leányegyházakban vasárnapokon és ünnepeken nem volt szentmise. Minden harmadik vasárnapon és kevésbé jeles ünnepeken délután a plébános átment a leányegyházakba, hogy ott katekézist tartson. Adventben és nagybőjtben, karácsony és húsvét ünnepéhez közel egy hétköznapot jelölt ki, amikor az öregek, a gyengélkedők és az édesanyák ott elvégezhették szentgyónásukat és áldozásukat. Azokon a vasárnapokon, amikor a plébános nem ment ki a leányegyházakba katekézist tartani, délután 1 órakor tartott hitoktatást az anyaegyházban. Utána 2 órakor vesperás következett,

amely alatt magyar nyelvű himnuszokat énekeltek, az időszaknak vagy a napnak megfelelőt.

Hétköznapokon az év folyamán több alkalommal is szokott szentmisét bemutatni a plébános a filiákban, főleg akkor, ha ott beteget kellett ellátnia. Egyébként a leányegyház búcsúnapján, tehát nem a rákövetkező vasárnapon, a leányegyházban tartott szentmisét a plébános, hiszen búcsúnyerési szándékkal ilyen napokon sokan összegyülekeztek.

Virágvasárnapon olajágat szoktak szentelni és ezt a hívek között szétosztották. A szükséges mennyiségű olajágat már előző nap körmenetileg vitték a templomba. Virágvasárnapon a templom körül tartották meg a körmenetet, majd a szentmise kezdetekor az iskolamester és az énekkarból néhányan a nép nyelvén énekeltek a passiót.

Nagyhéten szerdán, csütörtökön és pénteken délután a templomban elénekelték a „matutinum tenebrarum”-ot. Ha a plébános elfoglaltsága ezt megengedte, a tanítómaster külön magyarul is elénekelt Jeremiás siralmait. Ezt egyébként énekelhette a matutinum alatt is magyar nyelven, de ebben az esetben a plébánosnak el kellett azt olvasnia csendben latin nyelven is.

Nagyszűrtörökön délután, a matutinum kezdete előtt, sor került a lábmosás szertartására. Az iskolások közül választottak ki ehhez gyermekeket. Ezek reggel meggyóntak és megáldoztak a szentmisén. A délutáni szertartás végeztével a szentélyben asztalhoz ültek, ostyát, tojást, bort kaptak. Nagyszűrtörökön egyébként három ostyát konzekrált a plébános, egy szentostyát a monstranciában helyezett el, hogy a szentsír felállításakor ünnepélyesen trónusra helyezhessék.

Nagypéntek délelőtt 8 órakor a férfiak összegyülekeztek a templomban és a passiót énekeltek. Alatta a plébános gyóntatott. Ezután került sor a nagypénteki szertartásokra úgy, ahogy ez a misekönyvben megtalálható. A passiót azért énekeltek el előbb, hogy a szertartás alatt az iskolások közreműködhesenek a feleletek éneklésében. A celebráns csendben olvasta el a passiót. Nagypéntek délelőttjén a szertartás végeztével szokott lenni a szentbeszéd.

Amíg az Oltáriszentség a szentsírnál volt kitéve, sem éjjel, sem nappal nem maradhatott őrizet nélkül. A templomszolgák közül egynek jelen kellett lennie. Éjjel azután két, vagy több fegyveres őr aludt a templom előterében. Erről az őrségről a mezőváros vezetőjének kellett gondoskodnia.

Nem találunk feljegyzést arról, hogy nagyszombaton délelőtt vagy délután tartották-e meg a szertartásokat. Feltűnő azonban, hogy a feltámadási szentséges körmenetet éjfélkor tartották meg a mezőváros terein. Ha az időjárás nem volt kedvező, úgy csak a templomot körülvevő temetőt kerülték meg égő fákllyákkal.

Keresztjáró napokon a máterből a leányegyházakba vezetett körmenetet a plébános. Itt mutatott be szentmisét, elvégezte a litániát és rövid szentbeszédet is tartott.

Úrnapiján nem volt körmenet a községben, mert a győri vásárok miatt sok helybeli iparos távol volt. Az úrnapi körmenetet az ünnep nyolcada alatti vasárnapon tartották meg igen nagy külső pompával. Hét szekér zöld faágat hoztak a sátrak elkészítéséhez, a templom és a mezőváros tereinek díszítéséhez. Reggel 7 órakor fellocsolták és megtisztították a tereket, 8 órakor bezárták a mezőváros kapuit és minden házból összegyülekeztek a helység lakói. A körmenetben a céhek saját zászlóik alatt vonultak fel pontosan megállapított sorrendben. A céhek csoportja mögött az iskolamester ment énekeseivel. A „Lauda Sion”, „Pange lingua” és „Sacris sollemnibus” kezdetű himnuszokat énekeltek, váltakozva egy-egy verset latinul és magyarul. Az Oltáriszentséget vívó plébános mellett nyolc díszesen felöltözött gyermek haladt az ernyő alatt. Ezek közül kettő gyertyát vitt, kettő csengőket, kettő kosarakban rózsát, kettő pedig tömjénfüstölőt. Szertartás közben a versusokra két gyermek énekelte a feleleteket. A szentségi áldáskor az ünnepélyesség kifejezésére a díszlövés is szokásban volt („tempore benedictionis exploditur mortatium”). Erre, a helyi feljegyzések szerint később kifogásolt szokásra, érdekes utalás található a *Lyra coelestis* 120. lapján: „Trombita Dobszóval öröm hír lövéssel Álgyük Istent:..”

Visszatérve a templomba szentbeszéd következett, majd az utolsó áldással zárult az úrnapi szertartás.

E latin nyelvű feljegyzések végén a körmeneten való viselkedés módjáról számunkra kissé szokatlan, de a korra jellemző magyar nyelvű utasítás található: „A Processioban Egyház Bíró pálcikával járjon előbb-utóbb minden felé szorgalmatosan kényszerítvén süeg (süveg) levételre és térdhajtásra vagy térdeplésre, ahol valaki állana az szentség előtt, avagy processióban előljáró fegyveres legények süegőket le nem vennék, amint néha cselekedtek.”

A szentségek liturgiájáról vagy kiszolgáltatásukkal kapcsolatos szokásokról nem emlékezik meg Náray. Még a házasságkötés templomi szertartását sem említi. Csupán arra utal, hogy a lakodalmakban a tanfőmester iskolásaival együtt szokott énekelni. A lakodalmakra a plébános is elment, de csak az első napon, akkor is rövid időre. Mert amikor a vendégek engedélyt kaptak a táncra, ő a tisztességre intve őket, eltávozott.

A temetésről egyáltalán nem tesz említést, így Náray Krónikájának feljegyzéseiből nem tudhatjuk meg, hogy a népnyelvnek milyen szerepe volt a XVII. század végén a temetés szertartásaiban. (*Sill Ferenc*)

AZ OLVASÓ NAPLÓJA. *Csorba Győzöt* mai líránk legjobbjai közt tartják számon, akik ismerik; sajnos alighanem kevesebben ismerik, mint érdemelné. Pécssett él és dolgozik; a főváros irodalmi „tőzsdéin” nem igen jegyzik, s azért, hogy jegyezzék: emlegessék, vitassák, dicsérik, vagy legalább ócsárolják, ő maga nem tesz semmit. Órá még a hivatalos elismerés, a József Attila-díj sem irányította rá az ilyen alkalmakkor jobbára elmaradhatatlan múltó reflektorfényt. Hírét egyedül csak a munkájával istápolja, s ez a munka mindig csendes, sosem üt zajt, sosem pályázik aktualitásra, viszont mindig komoly, értékes és maradandó. Tudjuk róla, hogy kitűnő műfordító; most megjelent kötete jó alkalom rá, hogy azt is hangsúlyozzuk, milyen jó költő.

Már az arányok is jellemzők: egy makulátlan pálya derekán nem divatosan összegyűjtött, vagy legalábbis válogatott versek, hanem egy vékony, kilencven lapos, viszont szigorúan megkomponált, egységes, és minden sorában éber igényességről tanúskodó kötet.* Költői világának is, magatartásának is legszebb jellemzője, szinte jelképe egyik rövid verse, a *Liliom*.

*Ég és világít. Atüti jégtüze
a súlyos éjt, villogva fölizzik a
tömör sötétség; fényes udvar
őrzi a szirmot a pusztulástól.*

*Az ősz ledönti, bújik a föld alá;
konok homályyá lesz maga is kicsit.
S mert így a titkát megtanulja,
ezzel arat diadalt az éjen.*

Ahhoz, amit e két tömör strófa mond, párhuzamokat is lehet idézni a kötetből. „...Több a lélek — fekete ragyogása, mint a homály-nem-járta fénynek — olcsó hivalkodása”, olvassuk a *Késő dalok*-ban. „Még a halál is azt tanítja könyvben ábra — hogy tündöklőbb a fény éles homályba zárva”, hirdeti a *Nyárelő*. A fénynek meg kell járnia a homályt, meg kell edződnie benne, meg kell tanulnia titkát, hogy minden olcsó, hivalkodó, üres csillogástól menten ragyogjon. De nincs is a kötetben semmi hivalkodás, se formában, se gondolatban; az egészen, elejétől végéig mind fokozódóbb hangsúllyal, az élet iránt való mély erkölcsi felelősségtudat vonul végig: az élet legnagyobb tényeivel való szembenézés megrendültsége. Szólamok és pózok nélkül, kendőzetlen őszinteséggel, aminek éppen egyszerűsége, hitelessége ad magyságot és távlatot. A *Gyászkeret*, meg a *Virág virág virág* ciklus verseire gondolok, az olyanokra, mint például a *Már nem odázhatom* című, melyről alighanem túlzás nélkül

* Séta és meditáció. Magvető, 1965.

elmondhatjuk, hogy a magyar szerelmi líra legszebb remekei közé tartozik. Ez a nagyon mélyről fakadó vallomás valóban a szépség teljességével ragyog: a költői szép és az erkölcsi szép iker sugárzásával. De idézhetjük mellette, többek közt, a *Mi lesz?* című verset is, vagy a *Bizzunk a test köznapi életében* címűt, mely a maga módján épp oly jellemző Csorba Győző lírájára, mint a *Liliom*: nem a mindennapok „szürke semmisségein” kívül, valaminő különleges, fentebb, rendkívüli világban, hanem magukban e szürke semmisségekben, az élet egyszerű mozzanataiban éli és mutatja föl a költészetet, mert e semmisségeket erkölcsi fokon éli át, hogy egyszeriben megszépülnek, költői „méltóságúvá” válnak tőle. Így ír:

*Nekem elég hogy vagy
Legyen neked is elég hogy vagyok
És mert az ölelés is
csak darabos kiáltás
benne se bizzunk egymagában
Hanem bizzunk a test
köznapi életében
mely szürke semmisségek
gyönyörű orgonáján
zengi ki a szerelmet.*

Ez a líra valóban „bíz” az egyszerű, szürke, köznapi dolgokban; mert mindenben meglátja a benne lappangó legnagyobbat: az életet, és a halált. „Mondd ki s győzz felette”, mondja a *Talán elkésett üzenet* végső sora; s itt valóban erről van szó: a költői „kimondásban” a „győzelemről”. Arról, amit az *Ars poetica* így fejez ki:

*Kimondani kimondani — — —
Ismerni kell a rejtezőket
A köddel együtt eltűnnek a rémek*

*Miért örülnek szörnyeimnek?
Minek botránkoznak meg értük?
A saját szörnyeikre néznek*

*A pokol korhoz kötött Újra újra
alá kell szállni ellene*

Fekete szavak szárnyán kél a nap.

Pokoljárás is ez a költészet, kétségkívül; de minden inkább, mint tetszelgés a pokolban és szörnyeiben. A liliom nem azért lesz maga is homállyá, hogy fekete virágot virágozzék, hanem hogy az éj titkait megtanulva egyben le is győzze, „diadalt arasson az éjen”. A „fekete szavak” szárnyán nap ragyog; a költemény egyben a férfi kivívott erkölcsi győzelme is: önmagán, a „szörnyeken” és az anyagon.

Sorolhatnék még verscímeiket, olyanokat, mint *Anyám, halottas ágyon*, ezt a félelmetes reális képet, melyben a fájdalom a hitelességgel fékezi magát, a *Két bátyámra* megragadó négy sorát, a *Míg önként őriz* címűt, mely épp oly kulcsértékű, a maga módján, mint a *Liliom* vagy a *Bizzunk a test köznapi életében*, az *Ars amatoriát*, vagy a *Téli éjszakákat*: ezek, meg a többiek, a kötet majdnem minden verse Csorba Győző szerény, sosem hivatkozó költészetének nagy és jelentős értékeit tanúsítja.

* * *

Amikor *Bóka László* 1962. október 12-én utolsó regényével, a *Nanduval* párhuzamosan elkezdte írni naplóját,* nyilván Thomas Mann naplójának, a *Dok-*

* *Őszi napló*. Magvető, 1965.

tor *Faustus* keletkezésének példája lebegett a szeme előtt. Még bizonyos fokig a szituáció is rokon: mindkét napló egy súlyos történelmi pillanatot rögzít, Thomas Manné a második világháború legválságosabb éveit, Bóka Lászlóé a kubai feszültség hónapjait; ráadásul a *Doktor Faustus* is, a *Nandu* is a zene kérdéseivel foglalkozik.

Egy regény keletkezéstörténete tehát? Megvallom, ez az, ami a legkevésbé izgalmas, legalábbis számomra, Bóka László naplójában. Talán mert a *Nandu* mégsem a *Doktor Faustus*? Talán mert Bóka írói arcán épp az epikus vonásai alighanem a legkevésbé jellegzetesek? Talán mert az epika sajátos kérdései végeredményben őt magát sem izgatták annyira, mint a költészet, vagy a stílus problémái? A *Nandu*, illetve Köttöndi Déneske genezisééről alig tudunk meg többet annál, amit eleve minden igényes írónál és regénynél tudnunk kell: hogy nem születik meg „könnyen”, és hogy anyagot kell hozzá gyűjteni, lévén szó félig-meddig „történelmi” regényről; legértékesebb számunkra néhány elszórt megjegyzés a történelmi realitás és a regénybeli valóság viszonyáról, a „történelmi hitelesség” és a művészi hitelesség, durvábban fogalmazva a külső és a belső igazság problémájáról, ami végső soron a típus és a típusalkotás kérdését érinti. Elszórt megjegyzések, de igen fontos és megszívlelendő megjegyzések. Az *Őszi napló* mégsem ezek teszik szorongató olvasmánnyá.

„Iszonyú foglalkozás ez, naponta regisztrálni a fogyó életet és a növekvő halált — írja egyik jegyzetében. — Mintha a kivégzésre nem az elítéltet szállítanák, hanem neki kéne egy kordén odahúzni a hóhért.” Így élt, és nem heteken, hónapokon, hanem éveken át, valóban napról napra regisztrálva élete fogyását és halála növekedését. Sokszor úgy tetszett, hogy pózokban él; persze utóbb aztán el lehet gondolkodni rajta, vajon a póz valóban póz volt-e, s nem egyszerűen az egyénisége volt-e az, amit póznak néztünk. Különös gúnyorossága talán csak egy csillapíthatatlan szomjúság leplezése volt, az „iróniába burkolt vágyé valami gyengédség után”. Talán az volt benne a legtragikusabb, hogy az irónia burka eleve lehetetlenné tette, hogy azzal a gyöngédséggel közeledjenek hozzá, amire voltaképpen vágyott. Egykorúak és evenrangúak közt nehezen tudta áttörni iróniáját, vagy tartózkodását; de a fiatalabbakkal lehetett nyílt és baráti, nekik föntartások nélkül adhatta saját magát, úgy, amilyen volt: ezért volt páratlanul önfeláldozó tanár, önfeláldozó a szó legteljesebb értelmében, mert nemegyszer szinte félhalottan tartotta meg szemináriumait; s tanítványai a megmondhatóit, mit köszönhettek neki. Tudást is adott, két marokkal szórta azt, amit ő maga már nem tudott földolgozni; de adott a tudásnál többet is: ízlést, érdeklődést, rögzítést és nagyképszerűséget nélkül való „módszert”, vagy inkább talán fogékonyságot a szépség, a műveltség, az irodalom iránt, s elsősorban ezek, és csak másodsorban a tudomány iránt. Ebben azt a hagyományt képviselte és vitte tovább, amit mesterétől és mintaképétől, Gombocz Zoltántól kapott. S hogy ez a súlyos beteg, ez a permanens haldokló, állandóan készülő halála tudatában, milyen nagy nevelő volt, ennek a Gombocz Zoltán-i hagyománynak a szellemében, azt ismét csak tanítványai bizonyítják: tanár és volt diákja közt az a tovább élő kapcsolat, aminek egy-két példáját a napló is rögzíti. Azt hiszem, ha összegyűjtenénk volt tanítványaival folytatott levelezését: meghatóan szép könyv lenne, s egy nagy professzor arcképe bontakoznék ki belőle.

Hogy neki személyesen, a tanításon és nevelésen és irányításon túl, mit jelenthetett ez a magát-pazarló pedagógiai munka, milyen *jóvátételt*, arról is olvashatunk célzásokat a naplóban. Tudjuk, az úgynevezett személyi kultusz éveiben sokáig gyanakvás és fenntartás nélkül szolgálta ennek a személyi kultusznak a politikáját; de miután ráeszmélt a hibákra, saját tévedéseit nem igyekezett kendőzni és kozmetikázni — jóváténi igyekezett őket, többek között éppen nevelői munkájával. S hogy ez a munka bizonyos gátló körülmények miatt nem lehetett olyan eredményes, amilyennek szerette volna: élete egyik nagy fájdalma volt. Emlékszem rá, egyszer az Idegennyelvű Könyvesboltban találkoztunk; könyvek keresése, lapozgatása, válogatása közben keserűen beszélt arról, milyen könnyelműen gazdálkodunk tehetségeinkkel. Mikor volt? Nem emlékszem az idejére; de az *Őszi napló* egyik jegyzetében, november 19-éről,

amikor önként vidékre ment s ott szinte reménytelenül küszködő tanítványának sorsáról számol be: mintha csak akkori beszélgetésünk visszhangját hallanám.

Sok minden egyéb is bántotta. Egy kitűnő költőnk hetvenötödik születésnapja alkalmával kikérdezi tanítványait, mit tudnak róla. Jóformán semmit; aki tud valamit, összefoglalások, lexikonok semmitmondó, sőt téves szövegeket tudja. „Szerencsétlen irodalmi múltunk következtében megköveteljük költőinktől — jegyzi föl otthon keserűen —, hogy mindegyik egy-egy Petőfi legyen. Elszoktunk attól, hogy a művek társadalmi jelentését ne csak direkt-politikai érvényű műalkotásokban keressük. Igazán nem lenne nehéz A. L. költészetéről kimutatni, hogy milyen határozott társadalmi álláspont képviselője, de ki kell-e ezt mindenáron mutatni? A mi társadalmunk felmentette a költőt attól, hogy ő legyen a nép politikai vezére, hogy a költészet legyen a parlament. Miért nem mentjük fel az olvasót is attól, hogy minden versnél szavazó is legyen.”

Vagy ott van egy másik jegyzete, az irányítással kapcsolatban. „Azt még csak elfogadják — írja 1962 novemberének derekán —, hogy egy termelési ág irányítására jobb egy mérnök, mint egy csecsemőgondozónő, de azt, hogy van valaki, aki nem született irodalom-, képzőművész-, zene- stb. szakember, azt el sem hiszik. Ezekhez mindenki ért! Olvasta a könyvet, megnézte a képet, meghallgatta a zenét, és biztosan ért hozzá, mert tetszett neki, vagy nem tetszett neki. Féltelmes az, hogy ezeken a területeken a legfelsőbb irányítás és egy műterem, egy íróasztal, egy zongora között nincs semmi. Van egy helyesen megszabott irányvonal, van egy nagy segítőkészség, és ez közbül nem, vagy alig tud találkozni. A közbülső réteg az óvatosoké, a helyezkedőké, a találgatóké, a sugalmazást váróké, a taktikusoké, nagyon kevés kivétellel. És az adminisztrátoroké, a bürokratáké, az aktatologatóké. Ezek felfoják mind a helyes irányt, mind a segítőkészséget, és elnyelik, hogy abból a lényeg alig jut el az alkotóműhelyekbe. »Kérdezzük meg Gorkijt« — mondta Lenin. Ehhez a lenini normához is visszatérhetnénk már.”

Ő maga az egyetemen, diákjai és volt diákjai körében utolsó éveiben, maradék egészségét tékozolja, szívében a súlyosodó halállal, azon dolgozott, hogy az a bizonyos közbülső üresség minél kisebbre zsugorodjék. Nem bürokrata volt, hanem ember; nem tudományos tisztviselő, hanem barát s nevelő; ez a nagy magányos — „magányos farkas”, mint utolsó levelében írta, melyet már csak halála után vettem kézhez — semmit nem tartott meg magából magának; eltékozolta magát, és tudta, hogy eltékozolja magát. Akármilyen furcsa is ezt éppen vele, éppen az ő ironikus egyéniségével kapcsolatban mondani: *szeretettel* tette.

Hiszem, hogy — jutalmul — él érte az ifjú szívekben.

Az *Őszi naplót* még ő rendezte sajtó alá; ez utolsó befejezett munkája. Egyik kedves tanítványa, *Sik Csaba* írt elé a műhöz és Bókához méltó szép előszót.

* * *

Nemeskürty István megírta a magyar film történetét,* 1912-től, a kezdetektől majdnem napjainkig, 1963-ig. A szak-kritika szerint úttörő jelentőségű mű, és hézagpótló munka; s olyan megbízható, hogy „ha valakinek ezután magyar filmmel kapcsolatos adataira, értékelésre lesz szüksége, ebben a filmtörténetnek, elemző összefüggésnek, filmográfiának, esszének egyként beillő kötetben választ talál a kérdésekre”.

Bizonyára így is van, ha a szakértők így mondják; én ehhez, megvallom, nem értek. A könyvet azonban nagy élvezettel olvastam, és nemcsak amiatt, amiről szól, hanem amiatt is, *ahogyan* szól róla: lendületesen, szellemesen, a szó legjobb értelmében olvasmányosan, nagyképűség nélkül, s ugyanakkor a nem kevésbé ellenszenves fraternizálás kísértését is elkerülve. Nemcsak egy ipar, egy szakma, és egy művészet története, hanem a maga módján művelődéstörténet is: ezt éreztem egyik nagy értékének. A másoknak pedig esztétikai biztoságát, és tájékozottságát. Ítéletei főként azért látszanak olyan hiteleseknek, mert távlatuk és fedezetük van.

Érdekes, jó, élvezetes könyv (külön értéke gazdag képanyaga); és sok gondolatot kelt az olvasóban. Többek közt film és irodalom kapcsolatát illetően is.

*A magyar film története. Gondolat, 1965.

A film művészet; viszont a film nem irodalom. Módszere, a „filmszerűség” hatott az irodalomra, jól tudjuk; bizonyára az irodalomnak is megvan a maga hatása a filmre. De ha a film újra akarja csinálni az irodalmat, a regényt: többnyire csalódást kelt, kielégítetlenül hagy. Nyilván mert nem az a föladata, hogy újracsinálja az irodalmat. A filmek megvan a maga sajátos mondani-valója, természetete, szemlélete; úgy gondolom, a saját törvényei szerint kell dolgoznia. Nem utánteremtenie, hanem teremtenie, elsődlegesen. A forgatókönyv, minden látszat ellenére (megmondták már nemegyszer) nem irodalom; a filmre-kacsintva írt regények többnyire rossz regények. Két határos területről van szó, de két külön területről, s mindkettőnek mások a természetéből, eszközeiből fakadó törvényei; valószínűleg mindegyik annál többet ér el, minél hívebb a saját törvényeihez, illetve a szomszéd területről kapott hatást minél inkább a saját szervezeteének törvényei szerint dolgozza föl. (Rónay György)

SZÍNHÁZI KRÓNIKA. Két Thomas Mann művet mutatott be a Kőrsház. Az egyik az író egyetlen drámát alkotása a „Fiorenza”, a másik a „Mario és a varázsló” című novella, amelyet Krystina Skuszanka lengyel író nő alkalmazott színpadra.

A „Fiorenza”, Thomas Mann fiatalkori műveinek egyike. A hagyományos értelemben voltaképpen nem dráma, cselekménye alig van, s amennyiben van csak ürügyül szolgál arra, hogy az író véget nem érő párbeszédet folytasson önmagával a szellem, a művészet, a hatalom és a hősiesség problémáiról, összefüggéseiről. Ettől ugyan még lehetne izgalmas színpadi játék, sajnos azonban nem az. És ez a fő hibája éppen, hogy nem elég érdekes és még az élő szó sem tudja feszültséggel, forrósággal megtölteni. Az első rövid életű bemutató után (amelyre nyolc évvel a darab megírása után, 1913-ban, Max Reinhardt berlini kamaraszínházában került sor) nem is nagyon próbálkoztak vele színpadon. Túlságosan magán viseli korának szecessziós szellemiségét, problémái mai szemmel javarészt álproblémák, és az egész úgy amint van poros egy kicsit.

A darab 1492-ben, Firenzében játszódik. Témája Lorenzo de Medici és Girolamo Savonarola párharca a hataloméért, a lelkek fölötti uraloméért, úgy, ahogy azt a harmincéves Thomas Mann látta, illetve látni akarta. Mert a történelmi valóság nem túlságosan érdekelte, nem azt akarta ábrázolni. Hősei életprincípiumokat, művészetfilozófiai nézeteket testesítettek meg, ahogy azokról a század elejének fiatal művész intellektueljei vitatkoztak és kissé fellengzős stílusban irodalmi alkotásokba rögzítettek. Arról persze szó sincs, hogy Thomas Mann olyan ellenszenves és torz figurának képzelte volna el Savonarolát, amilyennek Kazimir Károly rendezésében Latinovits Zoltán alakítja. Eppen ellenkezőleg, annak idején az ellen a vád ellen kellett védekeznie, hogy túlságosan a prédikátor pártjára áll és kevés megértést mutat a Lorenzo által képviselt életöröm iránt. Kurt Martensnek, az egyik müncheni napilap kritikusanak (aki ugyanakkor jó barátja volt) írott levelében teszi ezt Thomas Mann, és ebben a levélben majdnem világosabban fejti ki, hogy mit akart megírni, mint ahogy az a darabból kiderül. „A „Fiorenza” a nagyságról és a lelki hatalomról szőtt álom. „A lelkekről van szó. Az uralomról.” (Idézet a darabból.) Egy hősi küzdelem ábrázolása az értekek és a szellem között” — írja. Majd hozzá teszi, hogy „az ábrázolás tökéletesen pártatlan”. Thomas Mann tehát nem bűn és erény összeütközését látja az élvezeteket habzó és ugyanakkor művészetpártoló kényúr és az aszkézist, bűnbánatot hirdető prédikátor ellentétében (ahogyan azt a reneszánsz ember a valóságban átélte), hanem csupán két lehetséges életszemlélet és módszer konfliktusát, amelyek egyformán jogosultak, hiszen megvan bennük a döntő közös vonás, a kiváló és nagy egyéniségnek a „misera plebs” fölé emelkedése. Ez volt az akkori széplelkek eszménye és a fiatal Thomas Mann-nak még javára szól, hogy ő legalább fölismerte a szenvedés értékét, és nemcsak az idézett levélben, hanem a „Fiorenza”-ban is hirdeti, hogy a szenvedés szinte elkerülhetetlen velejárója a nagyságnak (Lorenzo és Savonarola esetében egyaránt, bár ez a motívum a Kőrsház előadásából — részben a húzások, részben a játék révén — meglehe-

tősen elsikkadt). Azt azonban, hogy mekkora különbség lehet egyrészt a lelki-szellemi nagyság, másrészt a hatalmi nagyság között, Thomas Mann is csak három évtized múltán tapasztalta meg a saját bőrén.

A „Mario és a varázsló” egyike Thomas Mann legnépszerűbb novelláinak. Ha nem is túlságosan mély, de szórakoztató és szellemesen megírt elbeszélés. Valóságos élmény van mögötte. Thomas Mann vallomása szerint minden úgy történt, ahogy leírta, kezdve attól, hogy elköltöztek a hivalkodóan arisztokratikus szállodából, egészen a bűvész-hipnotizőr előadásáig. Az író csak a tragikus véget jelentő kettős pisztolylövést tette hozzá, amellyel Mario a varázsló életét kioltja. A valóságban erre nem került sor, amint hogy nem is kerülhetett.

A novella főhőse, Cipolla, a szűrös szemű, kissé pupos „cavaliere”, volta-képpen egyenesági leszármazottja Svengalinak, a „Trilby” című darab hírhedt főhősének, aki hipnotikus erejével zsarnokság alatt tartja Trilbyt és a függöny mögött a legsodálatosabb áriákat szuggeralja az egyébként botfülű kislánynak. Lehet, hogy ennek a századforduló táján annyira népszerű grand guignol-nak emléke is ott kísértett Thomas Mann emlékezetében, amikor Cipollát ilyen, a valóságban nem létező, ellenállhatatlan hatalommal ruházta fel az emberekkel szemben. Thomas Mann valószínűleg ekkor látott először ilyen mutatványos hipnotizőrt, és az előzmények valamint az egész este nyomasztó hangulata akadályozták meg, hogy észrevegye, hogy ezek az emberek rendszerint hamarosan megtalálják a nézőközönség soraiban azt a néhány alkalmas alanyt (rendszerint fejletlen tudatú és fejletlen akaratú emberek), akiket könnyen tudnak szuggeralni és a legmeglepőbb mutatványokra készíteni őket. A nagy többséggel szemben azonban, ha tudatosan ellenszegül és némileg fejlett a tudatkontrolja, tehetetlenek. A hipnotikus képességek ilyen abszolút érvénye a valóságban képtelenség. Mint ahogy teljesen valószínűtlen a befejezés is, (ti., hogy Mario bosszút áll amiért Cipolla megszegyenítette őt, nevelésessé téve szerelmét), a hipnotizált ember ugyanis tökéletesen önkívületi állapotban van, és később semmire sem emlékszik abból, amit csinált vagy csináltattak vele. Mario bosszúja tehát csak azután lehetne indokolt, amikor barátai elmesélték neki, hogy mi történt a színpadon. Thomas Mann nyilván nem gondolt erre a novella megírásakor. Jó írói ösztönével azonban megérezte a dolog valószínűtlenségét, és éppen ezért az elbeszélő szövegben némi szkeptikus ironiával vette körül kőst. A dramatizált változatban viszont éppen ez a finom ironia tűnik el, és a különös képességét vidéki cirkuszokban aprópénzre váltó kókler, ellenállhatatlan hatalmú, démoni figurává magasodik előttünk. Különösen, ha olyan kiváló képességű színész jeleníti meg, mint Latinovits Zoltán. Márpedig ez nyilván nem volt az író szándéka, amint az Otto Hoerthnek írt leveléből is kitűnik.

Mindezek alapján, bármennyire Thomas Mann neve fémjelzi, vitatható értékű vállalkozás volt a Körszínház idei bemutatója, amit nem igazol a néhány kiemelkedő színeszi teljesítménynek kijutó bőséges vastaps sem. Ez utóbbiakból elsősorban Somogyvári Rudolf Lorenzójára gondolunk a „Fiorenzá”-ban. Leginkább ő közelítette meg az egykori Thomas Manni elképzelést úgy, hogy a mai néző számára is elfogadhatót nyújtott. Latinovits Zoltán (talán nem is saját hibájából) egy Thomas Manntól teljesen távol álló, ponyvaregénybe illő Savonarolát alakított a „Fiorenzá”-ban. A „Mario és a varázsló”-ban viszont, bármennyire emlékezetes marad is alakítása, éppen az ő tehetségétől várhattuk volna el, hogy túl a dramatizálásba beillesztett vérszegény narrátor szövegen, játéokban ad vissza valamit az eredeti novella könnyedebb ironiájából, és nem formálja Cipolla alakját (a név egyébként magyarul azt jelenti: hagyma) túlzottan grand guignolosra. A „Fiorenzá”-t Vas István, a „Mario és a varázsló”-t Kerényi Grácia fordította pontosan és stílushűen. (Dorombly Károly)

KÉPZŐMŰVÉSZET. Új magyar művészeti lexikon. Zádor Anna és Genthon István szerkesztésében látott napvilágot az új Művészeti Lexikon első kötete (Akadémiai Kiadó) egy Thomas Mann hiány orvoslására hivatott, hiszen — mint az előszóban olvassuk — az előző magyar képzőművészeti lexikon (az

Éber—Gombosi-féle) „kereken harminc esztendeje elfogyott már”. Az idei könyvnapokra megjelent, közel 700 oldalas első kötet „A”-tól „E” kezdőbetűig tartalmazza a művészek életrajzát és pályájuk jellemzését, s a művészeti jelenségek, fogalmak (stílusirányzatok, iskolák stb.) magyarázatát. A lexikon munkatársai legkiválóbb műtörténészeink soraiból kerültek ki, a cikkek szerzői *Balogh Jolán, Decsényi Dezső, Fenyő Iván, Entz Géza, Kampis Antal, Granasztói Pál, Kopp Jenő, Körner Éva, László Gyula, Németh Lajos, Rozgonyi Iván, Ybl Ervin* és mások; néhány címszót művészettörténeti irodalmunknak a közelmúltban elhunyt két kiválósága: *Baktay Ervin* és *Lyka Károly* dolgozott fel.

A kiemelkedő művészegyenlőségekről szóló kis portrék legtöbbje — mind tartalmi, mind stílárius szempontból — igen szép; egyik-másik miniatűr esszé. Mint legkitűnőbbeket, hadd említsük meg *Genthon* írását Cézanne-ról, *Körner* Évát Marc Chagallról, *Németh* Lajosét Braque-ról, Csontváryról és Egryről. De nem marad el mögöttük *Végyári* Lajos cikke Delacroix-ról, *Lajta* Edité Caravaggióról, *Boskovits* Miklósé Botticelliről, *Mojzer* Miklósé Correggióról. *Kovács* Éváé a bizánci művészetről. A lexikonban Európa és hazánk művészeti emlékekben gazdag városainak (Avignon, Amiens, Chartres, Budapest, Eger, Esztergom stb.) nevezetesebb épületeiről, múkincseiről, múzeumairól is tájékoztatást kapunk. Összefoglaló kis tanulmányok foglalkoznak a különböző országok (Ausztria, Csehszlovákia, az USA stb.) művészeti múltjával és jelenével. A nagy művészeti írók, kutatók, kritikusok munkásságának számbavétele is megtalálható a lexikonban; így a művészettörténetírás nagy „B. B.”-jéről, az itáliai festészettel foglalkozó tucatnyi alapvető, tudós mű szerzőjéről, az éppen száz esztendeje (1865-ben) született *Bernhard Berenson*ról, valamint *Jacob Burckhardt*ról, a magyarok közül pedig *Alföldi* Andrásról, *Antal* Frigyesről, *Balogh* Albinról, *Czobor* Béláról és a „Nyugat” két — a képzőművészettel gyakran foglalkozó — főmunkatársáról: *Bálint* Aladárról és *Elek* Artúrról is tömör cikkek szólnak. Szerepelnek a lexikonban a Magyarországról elszármazott jelentős művészek is, akik szellemi életünk jóhíret növelték a nagyvilágban: az építész *Breuer* Marcell Lajos, az absztrakt szobrász *Beöthy* István, a Franciaországban élő nonfiguratív festő: *Barta* László stb.

A lexikon elsőrangú szakmai hozzáértéssel rendelkező munkatársi gárdája — ami a címszavak zömét illeti — kifogástalan munkát végzett. Néhány kisebb fogyatékoságot hadd említsünk meg mégis... A Párizsban élő *Dallos* Miklós szobrász „figurális absztrakt kompozíciókat készít” — olvassuk. A megfogalmazás zavaros, hiszen „figurális” és „absztrakt”: ellentétes fogalmak; úgy véljük, helyesebb lett volna valami ilyesféle szöveg: „Dallos művészete átmenetet képez a figurális és az absztrakt szemlélet között”. — A *Czóbel* Béláról szóló cikk stílusa gondosabb lehetett volna. A rövid írásban kétszer fordul elő a „fülledt” szó, kétszer a „deformálás” és kétszer az „elragadó”. — A művészeknek Kossuth-díjjal való kitüntetését legtöbbször feltünteti a lexikon, — *Domján* József fametsző-művész esetében ez elmaradt. — *Kontha* Sándor *Borsos* Miklós szobrászról szóló cikkében az áll, hogy a művész „az 50-es években fordult erőteljesebben a valóságos formák felé”. Azonban *Borsos* 1940—42 körüli, pásztorokat, állatokat, női alakokat ábrázoló vörösréz-domborításai arról tanúskodnak, hogy a művész már sokkal korábban a „valóságos formák felé fordult”, mégpedig a „legerőteljesebben”. Éppen így pontatlan az a megállapítás, hogy a „monumentális, tömbszerű formálás” *Borsos* legújabb munkáinak jellemzője. A *Barcsay*-fej, a sajnos elkallódott *Lyka*-portré és a *Kassák* 1947-es könyvében („Képzőművészetünk Nagybányától napjainkig”) reprodukált „Bivaly” nem új alkotásai *Borsos*nak (mintegy negyedszázad előttiék), s ezeket már teljesen a „monumentális, tömbszerű formálás” jellemzi. — *Bokros Birman* Dezsővel kapcsolatban rosszul cseng „az expresszionizmus egyik leghatásosabb képviselője” mondat, illetve abban a „hatásos” szó, amelyhez némi pejoratív zöngé kapcsolódik. — Az „École de Paris” címszónál azt találjuk, hogy ide a századelő Párizsban élt, de nem francia születésű művészei tartoznak, mint például *Modigliani*. Valóban, az „École de Paris”-ról hasonló meghatározást ad a „Knaurs Lexikon moderner Kunst” is. *Raymond Nacenta* viszont, aki „School of Paris” című könyvében (1960) eddig a legtűzetesebben dolgozta fel a „Párizsi Iskola” történetét,

a kor francia mestereit (H. Rousseau, Dufy, Utrillo, Gromaire, Braque stb.) is ide sorolja. Kívánatos lett volna a művészeti irodalomban használatos *mindkét* értelmezést feltüntetni. — Az öreg „Fauve”-mesterről, *Van Dongen*-ről azt írja a lexikon, hogy képei „bravúrosak, de üresek”. Van Dongen fiatalkori, java munkái azonban korántsem üresek (csak a késeiek). Az 1910 körüli Van Dongen-művek a szakirodalomban meg is kapják a megérdemelt elismerést. (*Jean-Paul Crespelle*: „The Fauves”, 1962. E remek kiállítású könyv címlapján is egy Van Dongen-festmény reprodukciója látható.)

Az új művészeti lexikon első kötetét azonban nem a kisebb hibák, pontatlan megfogalmazások jellemzik... Sikerült és értékes munkát tart kezében az olvasó, — olyan kiadványt, amely sok örömet, segítséget és útbaigazítást fog nyújtani a szépművészetek barátainak. Bizalommal és várakozással tekintünk a további kötetek megjelenése elé.

* * *

Művészeti krónika. Öt esztendővel ezelőtt, 1960-ban halt meg *Gadányi Jenő* festőművész, akiről most kis monográfiát jelentetett meg — „A művészetet kiskönyvtára” sorozatban — a Corvina Kiadó. *Rácz István*, a tanulmány szerzője megrajzolja *Gadányi* útját a 20-as évekbeli kezdetektől az 1940-es évekre eső művészi kiteljesedésig; tárgyalja a mester figurális képeit, csendéleteit, békás-megyeri, drégelypalánki és egyéb tájképeit, vallásos tárgyú munkáit (Krisztus-ábrázolások). A kis könyv elhelyezi *Gadányi* kora művészetében: a XX. századi francia festészet és a század elejének magyar modernjei (Rippl-Rónai, a „Nyolcak”), kortársai közül pedig *Kassák*, *Barcsay*, *Bene Géza* voltak azok, akikhez szorosabb szellemi, művészetszemléleti közösség fűzte.

Rácz István igen jól ismeri *Gadányi* terjedelmes életművét; értéke még a könyvnek a sok, jól kiválasztott — *Gadányi* elméleti írásaiból, leveleiből vett — idézet beépítése a szövegbe. A könyvecske nyelve gondos, azonban pár általánosságától, közhelytől nem mentes: „*Gadányi*t nagy emberi eszmények lelkesítik”, „életművét a humanista ember világszemlélete hatja át”, „hitet tett az emberiség nemes ideáljai mellett”. E mondatok közül egy is elég lett volna *Gadányi* humanizmusának jelzésére, hiszen egy festő világnézetét, gondolkodásmódját, erkölcsi világképét leghitelesebben úgyis *művei* bizonyítják. A reprodukciók egyrészen kiválasztása vitatható; *Rácz* jobbára a természetelvű, tradicionálisabb jellegű *Gadányi*-műveket választotta ki közlésre; *Gadányi* pikűrűje azonban szélesebb skálájú, változatosabb annál, amit a képanyag elárul. A könyvecske végén felsorolás található a *Gadányival* foglalkozó művekről. Túlzásnak érezzük itt *Pogány Ö. Gábor* „Magyar festészet a XX. században” című könyvének feltüntetését, hiszen ebben *Gadányi* neve mindössze egy ízben, akkor is egy hosszabb névsorban kerül megemlítésre. *Pogány Ö. Gábor* e műve helyett érdemesebb lett volna a *Kassák-féle* „Kortárs” 1947. évi 2. számában megjelent, „Műteremlátogatás” című — *Gadányiról* szóló — cikkekre hívni fel az olvasó figyelmét.

*

„*La Jeune Sculpture 1965*” címmel a közelmúltban Párizsban érdekes szobrászati kiállítást rendeztek. A katalógust átlapozva jópár magyar művész nevével és szobrának reprodukciójával találkoztunk. Az idősebb nemzedék művészei közül szerepelt *Vörös Béla*, „Tiszteletadás a női úrutasnak” című szobrával, a Kossuth-díjas *Beck András* (egy absztrakt, a szabadság-eszmét kifejezni kívánó szoborral), *Székelly Péter* „A barát” című művel, *Kilár István* „Kozmikus fej”-ével, *Kovács Ferenc* „Minotaurusz”-ával, *Pátkai Ervin* és a kalocsai születésű *Liptay Mátyás* egy-egy elvont stílusú szoborral. A magyar művészek mind számuk, mind szobraik kvalitásait tekintve szépen és jelentősen szerepeltek a magas színvonalú kiállításon, amely a mai nyugat-európai szobrászat különböző áramlatairól adott képet.

*

Jászai Géza fiatal művészettörténész „Csontváry (kritikai jegyzetek)” című tanulmánya néhány figyelemre méltó szemponttal, gondolattal viszi előre a *Csontváry*-kutatásokat. *Jászai* szerint *Csontváry* nem annyira a századelő különböző „izmus”-ainak volt előfutára, mint ezt a művészeti írók többsége hangoztatni szokta, hanem inkább *romantikus* művész. „Tájszemlélete erős szellemi

rokonsággal fűződik a német romantikához, közelebről a müncheni romantikus tájfestők főalakjának, *Carl Rottmann*-nak művészetéhez... Csontvárynak az érdekeset, a rendkívülit kereső szemlélete mélyen romantikus indítékú" — állapítja meg Jászai, aki a Csontváry-irodalomban *novumot* jelentő teóriáját *J. G. von Dillis*, *C. Rottmann*, *Franz Catel* és *Csontváry Tivadar* műveinek reprodukálásával és párhuzambaállításával valószínűsíti.

*

Pár héttel ezelőtt — 87 éves korában — halt meg Esztergomban a Keresztény Múzeum nyugalmazott alkalmazottja, *Pócs József*. Nem volt esztéta, nem volt művészettörténész, mégis — *Lepold Antal* prelátus-kanonok mellett — ő volt az, akinek a két világháború közötti időszakban a legnagyobb érdemei voltak a legjelentősebb magyar vidéki művészeti gyűjtemény, az esztergomi Keresztény Múzeum gondozása terén. Pócs bácsinak szívügye volt a múzeum, amelyben fél évszázadon keresztül működött mint gondnok, teremőr, idegvezető, mindenes ügyintéző. Már túl járt életének nyolcvanadik esztendején, amikor — fájo szívvel — nyugalomba vonult; nehezeére esett otthagyni *M. S. mester* munkáit, *Kolozsvári Tamás* oltárát, a XIII—XIV. századi olasz festészet kisméretű remekait, a flamand gobelineket, a ritka habán edényeket és a múzeum többi kincsét. Pócs József „megbízhatósága és munkaszeretete példaszerű volt... Nagyon sokat köszönhet neki *Simor János* és *Ipoly Arnold* gyűjteménye” — írta róla *Mojzer Miklós* műtörténész a Keresztény Múzeummal foglalkozó egyik tanulmányában. („Művészettörténeti Értesítő”, 1964. évfolyam.) (*Dévényi Iván*)

ZENEI JEGYZETEK. (*Henryk Czyz és Szegedi Anikó hangversenye a Károlyi-kertben.*) A szabadtéri hangversenyek mintha veszítenének népszerűségükből. Pedig az Országos Filharmónia idén is sok eseménnyel biztató műsort állított össze a Károlyi-kertbe is, és a többi szabadtéri hangversenyre is. Persze, sokszor nem a nagy hévvel várt koncertek hoznak igazi nagy eseményt. Mint ahogy most is. *Henryk Czyz* hazájában, Lengyelországban nem tartozik a vezető karmesterek közé, ám itt, a Károlyi-kertben ismét bebizonyította, hogy a magyar közönség nem ok nélkül zárta szívébe évek óta. Az ő nagy száma a hangversenyen *Csajkovszkij VI. patetikus szimfóniája* volt, ami természetesen, hiszen *Chopin f-moll zongoraversenyében* a zenekarnak nem jut nagy szerepe. Ebben a műsorszámban viszont örömmel hallottuk *Szegedi Anikó* átélt, kultúrált játékát, amellyel igyekezett életre kelteni ezt a kivételesen szép romantikus versenyművet.

„Talán szerencsétlenségemre van már Ideáлом — írja *Chopin* barátjának, *Titus Woyciechowski*nak 1829-ben —, kinek, bár közel fél éve nem beszéltem vele, híven szolgállok, róla álmodom és emlékére írtam zongoraversenyem adagióját.” *Liszt* csak évekkel később alkotta meg a programzene elméletét. De ez a zongoraverseny már programot hordoz: kimondatlan, elrejtett, elsóhajtott érzelmeket, melyeket valóban inkább egy ideál fülének szánt a fiatal *Chopin*, mint egy hús-vér valóságú, élő személynek. Erről az említett adagióról mondotta esztendőkkal később *Liszt*, hogy „eszményien tökéletes”. Ő azonban igazi költői intuícióval valóságos programot is írt ehhez a részhez: „Szárnyaló, megindító részletei fonségesen szép holdas tájat, egy boldog *Tempe-völgyet* idéznek elének, ahol valami gyászos, megrázó tragédia játszódik le. Mintha a bús emberi végzet lenne szembeállítva a természet hasonlíthatatlan szépségeivel”. *Iwaszkiewicz*, *Chopin* egyik életrajzírója még mottót is talál a középrész viharzó szenvedélyére, *Tutcev* verséből:

Tavasszal, míg a május ébred,
az első mennydörgés, de szép!
Hol fenn az égen ragyogva kéklett,
szalad s a kék azúrba lép.
És válaszol sok ifjú dörgés,
eső ered, leszáll a por,
pereg sok csöppnyi drágagyöngy és
olyan, mint harmatos csokor.

(A Largettonnak ez a része egyébként nem Chopin eredeti ötlete, hanem Moscheles egyik operából eredő koncertrészletének utánérzése.)

Chopin zongorakoncertjeiről talán Schumann írta a legszebb méltatást. Felidézte azokat a kritikuskokat, akik 1830 körül gúnyolódva fogadták a fiatal művész alkotásait s azt írták, hogy e zongoradarabok csak arra jók, de arra nagyon, hogy széttépjék őket. Való igaz, hogy Beethoven hatalmas apparátusú zongoraversenyei után furcsa lehetett Chopin művészete, hiszen ő a zenekarnak egészen másodlagos szerepet szán, mondanivalóját a zongorán fejezi ki. „Chopin nem lépett fel egész zenekar-hadsereggel — írja Schumann —, mint a nagymesterek szokták. Neki csak maroknyi csapat van, de az az utolsó hősig az övé és csak az övé.”

Miben állt igazi újítása és nagysága? — Erre is Schumann felel a leghitelesebben. „Tudását az elsőkötől szerezte: Beethovenétől, Schubertől, Fieldtől. Tegyük fel, hogy az első képezte ki szellemét a vakmerőségben, a második szívét a gyöngédségben, a harmadik kezét az ügyességben. Így állt ki ő, felszerelve művészetének mély tudásával, ereje tudatában, bátorsággal állig felszerelve, amikor 1830-ban megszólalt a népek hatalmas hangja nyugaton. Ifjak százai várták a pillantot, de Chopin az elsők egyike volt a falakon, amelyek mögött egy gyáva restauráció és egy törpe-nyárspolgárvilág aludta álmát. Hej, hogy zuhogtak az ütések jobbra-balra! A polgárok dühödten ébredtek és kiáltottak: — Nézzétek a szemtelent! De a támadó mögött is felhangzott: — Nézzétek a ragyogó bátorságot!”

Schumann képzeletét elragadta a költői fantázia. Tény, hogy Chopin műveit, kivált éppen zongoraversenyeit nagyon sokáig csak a rokonszenvezők párnyi csapata követte és kedvelte, a nagy többség elnéző jóindulattal hallgatta. Liszt még 1850-ben is kénytelen így írni Chopinről szóló hatalmas tanulmányában: „Még nem ismerték fel értéke szerint finom karcolótűjének rajzát; napjainkban nagyon is hozzá vannak szokva az emberek, hogy csak azokat tekintsék nagynevű zeneszerzőknek, akik legalább féltucat operát, ugyanannyi oratóriumot és néhány szimfóniát hagytak maguk után: korunk minden muzsikustól azt kívánja, hogy mindent csináljon, egy kissé talán többet is, mint mindent.” Akik pedig követték Chopint, azok nyilván éppen érzelmeinek gazdagsága, túlcserdülő bősége miatt tették ezt. A két zongoraverseny (mert bizvást együtt emlegethetjük az f-moll és e-moll versenyműveket) éppen a kifejezés bőségével ragadja el hallgatóját. Ebben a zenében nincs törés, nincs diszsonancia, nincs pesszimizmus. Egy boldog, tizenkilenc esztendő fiatalember csodálkozik rá a világra bennük, s elragadva annak szépségétől és bőségétől megpróbálja érzelmeit zenévé olvasztani. S hogy ez mennyire sikerült neki, annak egyik bizonyága éppen az f-moll versenymű, s annak csodálatos adagiója...

Míg Chopin f-moll zongoraversenye az életöröm himnusza, Csajkovszkij VI. szimfóniája a magány és a búcsú híradása. A zártkörű zongorabemutató közönsége döbbenet hallgatta végig a szimfóniát, melyet a szerző programszimfóniának nevezett ugyan, de a tételek élére nem írt eligazító jelzéseket. Végül testvére, Modeszt nevezte el az új művet Patetikus szimfóniának. Sokkal többet mond azonban számunkra maga a szerző, amikor Apuhtyin Requiem című költeményének elolvasása után így kiáltott fel: „Ezt mondja ez az én VI. szimfóniám is.” S hogy mennyire őszinte volt a búcsú gesztusa, arra jellemző, hogy szimfóniáját élete végéig legjobb művének tartotta. (A zenetudomány megállapítása ez egyszer egyezik a szerzőével.)

Henryk Czyc ebben a szimfóniában remekelt. Nem azokban a részekben, melyeket a mai hallgató talán kissé olvatagnak tart, hanem a harmadik tételben, amely a zeneirodalom egyik legérdekesebben megoldott részlete. Az emberiségről vall itt Csajkovszkij, a lassú bevezető rész után egyre hatalmasabban fokozza mondanivalóját és végeláthatatlan sorban idézi fel a gigászi életharc résztvevőit és freskóit. „Újabb és újabb hanghullámok száguldanak fölfelé — írja Gál György Sándor a szimfónia ismertetésében. — Mintha az ég alján föl-föllobbanó fények jeleznek: a hajnal közeledik... Minden szólamban ott zakatol a hősies kvartugrás. A riadó intonációja. Az ég alja már csodálatos pirkadat fényében ég, diadalmas szélroham súvít (a vonóskvintett és a fajúvóskórus

lélegzetelállító koncertálása ez), aztán káprázatos fényben ragyog fel a hatalmas, tragikus induló." Ez a tétel volt ennek a hangversenynek a csúcspontja. Henryk Czys, aki legutóbbi hangversenyén a modern zene nagyszerű tolmácsolójának bizonyult, most azt bizonyította be, hogy a romantikus zenének is hivatott tolmácsa, ha a dallamok mögött ott él az érzelem aranyfedezete.

(Zenei könyvek ról.) A Győző Andor kiadásában megjelent Zenei lexikon jóformán csak emlékként élt a zenerajongók tudatában. Ezért is időszerű volt egy új lexikon kiadása, no, meg azért is, mert 1931 óta a zene világában is történt egy s más, aminek lexikális feldolgozását hiába kereste volna az érdeklődő. Az új lexikont — a régire támaszkodva — Bartha Dénes professzor állította össze. Az első kötet (a—f) címszavai mindenestre gondos-elemző és gyűjtő munkáról tanúskodnak. Kiválóan sikerült a Bartókról szóló címszó megírása, igen jó a Bachról és Beethovenról szóló részlet is. Viszont némelyik esetben úgy érezzük — s ez a lexikonok-örök átka —, hogy a szerző sokkal jelentősebb volt, mint a számára juttatott terjedelem. Mindenekelőtt Alban Bergre gondolunk itt, aki a század egyik legjelentékenyebb, zeneszerzője, hatását máig sem lehetett felmérni, ám a Zenei lexikon szerény két hasábjára ebből nem sokat árul el. Oscar Friedről épp hogy említés történik, holott Klemperer szerint is kora egyik legnagyobb karmestere volt, aki éppen Liszt Szent Erzsébet legendája című művével aratott káprázatos sikert. Bárdos Lajos nagy jelentőségű életművéről sem sokat tud meg az érdeklődő, műveinek a magyar zenetörténetben betöltött szerepéről nem is szólva. Végezetül: nem ártott volna néhány képpel illusztrálni a betűtengert. (Rónay László)

FILMEK VILÁGÁBÓL. Az amerikai United Artists cég új filmje, a *Phaedra* — az előzetes beharangozás szerint —, részint Euripidesz *Hippolytosa*, részint Racine *Phaedrája* alapján készült. Elárulták azt is, hogy az eredeti, klasszikus témát mai környezetbe helyezték. Arról azonban mélysegesen hallgatott a hírverés, hogy ez az átültetés, ez a merész operáció milyen mérvű műtéli beavatkozást jelentett s a páciens, a tragédia vajon milyen állapotban került le a műtőasztalról... Nos, az történt, ami az életben is megeshet olykor, hogy a beteg (aki mellesleg makkegészséges volt, csupán a téves diagnózis nyilvánította betegnek) műhiba folytán jobb létre szenderült. A tragédia meghalt s a műtőasztalról valami műszívvvel látszat-életben tartott komunkulusz kecmertett le, egy nagyon közepszerű bestseller, ami kasszasiker lehet esetleg, de katarzist, lelki élményt semmiképpen sem képes nyújtani.

Thanos, athéni hajóépítő milliomos, bálványozásig szereti kissé unatkozó szépasszony-feleségét, Phaedrát. Annyira, hogy egyik új hajóját is nevére keresztelteti. Ebből az alkalomból mesés értékű briliánsgyűrűt ajándékoz az asszonynak: Phaedra Párizsba készül s Thanos megkéri, tegyen kis kerülőt, menjen előbb Londonba és ismerkedjék meg végre Alexisszel, első házasságából származó fiával, és vegye rá, töltsse velük a nyarat Görögországban. Phaedrát hűséges dajkája figyelmezteti: ne menjen, hiszen az „idegen asszony” fia — Thanos első felesége ugyanis angol nő volt — könnyen kitérhatja örökségéből gyermekét s különben is rosszat álmodott, valami ismeretlen veszély leselkedik a láthatáron. Phaedra azonban meg akarja hálálni a gyűrűt s elutazik.

Az ifjú széplélek, Alexis, akinek gazdasági tanulmányokat kell folytatnia, holott szívesen és elég ügyesen felesteget, nyomban megbarátkozik „gyűlölt” mostohájával. Phaedrát is végzetes szenvedélyre gyújtja a jóképű, kedves fiú. Alexis némi alkuhoz köti az apjával való találkozást, ha Phaedra közbenjár Thanosnál szívserelmének, egy gyönyörű autónak megvásárlása érdekében. Az asszony azonban többet akar, Görögországba akarja csábítani mostohafiát s hogy kimutassa, milyen fontos ez a számára, ősi szokás szerint az isteneknek áldozza, a Themzébe veti a hallatlan értékű gyűrűt.

Apa és fiú hosszú évek után végre viszontlátják egymást Párizsban. Együtt-létük azonban rövid, mivel Thanost üzleti ügyei (New-Yorkba szállítják. Az asszony érzi, hogy mind kevésbé tudja végzetes szenvedélyét féken tartani, könnyörög férjének, ne utazzék el ezúttal. Az üzletember azonban hajthatatlan, őt pénzsóvárság űzi. Phaedra megadja magát sorsának és még aznap este felfedi

érzelmeit mostohafia előtt. A bűnös szenvedély minketbőjüket magával sodorja. Boldogan töltik napjaikat Párizsban s az idillnek csak Thanos telefonhívása vet véget. A szerelmesek elválnak s Phaedra visszatér Athénbe, Alexis pedig Londonba.

Thanos azonban már nem tud meglenni fia nélkül. Megígéri a csodás autót 6 miután ez sem hat, ráveszi feleségét, hogy ő is lépjen közbe. Alexis végre enged a kérésnek s megérkezik. A hangulat azonban meglehetősen nyomott a szerelmesek bűntudata következtében. Thanos, aki csak a kedvtelenséget ésszeleli, mindent megtesz, hogy családját felvidítsa. Fiát körülviszi hatalmas hajóépítő üzemén s beavatja legföltettebb titkába, aminek óriási vagyonát köszönheti; megmutatja a dokkokat, ahol „zseniális” eljárással két ócska hajóból új óceánjáró születik. A fiút azonban nem túlságosan érdekli a pénzszerzés, Thanos tehát új fogást alkalmaz, vidám estélyt rendez. Alexis itt megismerkedik bájos mostoha-unokahúgával, Ercyvel. A két fiatal hamarosan egymásba szeret. Thanos, aki már rég fúziót tervez sógorával, hogy lebírhatta egyetlen üzleti ellenfelét, tulajdon apósát, kapva kap ezen az új lehetőségen s elhatározza, hogy összeházasítja a fiatalokat.

Órült féltékenység gyűl Phaedrában s nyíltan kijelenti: mindenáron megakadályozza a házasságot. Alexis, aki már régen megbánta súlyos bűnét, mindinkább meggyűlöli csábítóját. A dráma a levegőben lóg s mikor az asszony megtudja, hogy férje mégis végrehajtja tervét, iszonyú bosszúra határozza magát. A milliomost közben érzékeny csapás éri, új hajója, a „Phaedra” elsüllyed a norvég partoknál. Rengeteg a halott, a hatóságok vizsgálattal fenyegetőznek. Tetőfokán az izgalom, amikor belép Phaedra és mindent bevall férjének. Thanos távozni hagyja az asszonyt s fiát sújtja teljes haragjával. Véresre veri, majd szörnyű átkok kíséretében elzavarja. Phaedra még egy utolsó kísérletet tesz, hogy magához láncolja Alexist, ám a fiatalember tovább csodaautóján s a hegyiút egyik kanyaráról a tengerbe zuhan. Phaedra számára nincs több értelme az életnek, megmérgezi magát.

Racine műve — erkölcsdráma. Nem csupán a bűnök nyerek el méltó büntetésüket, hanem a legkisebb botlás, sőt a bűn pusztá gondolata is megtorlást von maga után. Világosan kifejezésre jut, hogy a mindent elszóró szenvedély csupán gyarlóságunk tartozéka, mely, ha elhatalmasodik rajtunk, zsarnokunkká lesz, feldúlja életünk rendjét... A film ezzel szemben olyan értéktelen, üres életet ábrázol, amelynek egyedüli motorja a bűn — egyrészt a gátlástalan kapzsiság, másrészt a pusztán érzéki viszony. Nélkülük unalomba fulladna minden s úgy összeomlana, mint ahogy lehull a kaucsuklabda, ha nem táncoltatja tovább a szökőkút vízugara... Az antik tragédiában nem realizálódik Phaedra végzetes vágya, mostohafia, Hippolytos mindvégig ártatlan marad, ellenáll az asszony csábításának, hiszen mást szeret, Ariciát, aki hűségesen követi őt mindhalálig. Maga Phaedra sem egyértelműen erkölcstelen, eleinte kerüli Hippolytos, számuzeti apjával, tehát mindenképpen igyekszik legyőzni vágyait és szerelmét is csak akkor meri feltárni, amikor férjének, Theseusnak halálhírért keltik. Nem is szólva arról, hogy mostohafia megrágalmazásában is Oionét illeti az értelmi szerzőség; ő maga csak annyiban vétkes, hogy félelmében nem tudja, nem meri megakadályozni dajkája mesterkedéseit.

Óriási különbség ez. A végzetes szenvedély, amely tehetetlen falevéllként sodorja áldozatát, végtére egy család harmonikus életét dúlja fel, értékes egyéneket tesz tönkre; roppant nagy így a sors és az erkölcsi világrend közötti összeütközés ereje. A szereplők száralomra méltó emberek, még a rágalmozó Oioné is, akit neveltje iránti elvakult szeretete ment. Mindezt csak tetézi Hippolytos veszte, akit ártatlanul sújtott az atyai átok. Ő az áldozat, aki megengeszteli a bűn miatt haragvó isteneket, általa billen helyre a megbomlott egyensúly. A tragédia teljes tehát, akár az önmagába visszatérő görbe.

Van a filmnek egy mondata, ami roppant jellemző. Új hajója, a „Phaedra” vízrebocsajtása után óriási ünnepélyt rendez Thanos. Ömlik a pezsgő, tűzijáték színes rakétái világítják be az éjszakát. A szegények ámulva nézik mindezt a kerítéson kívülről s egyikük megjegyzi: „Mulatnak a hatalmasok, kedvük lángja az egekbe csap!”... Csakhogy ezeknek a hatalmasoknak lángja görögtűz csupán;

vakítóan ragyog pár pillanatig, ám hamarosan szertepukkan s nem marad utána más, mint az éjszaka üres sötéteje. Nincs a szereplők között senki, a pusztá véletlen és zsenge kora folytán ártatlan Ercyn kívül, aki méltó lenne a sajnálatra. Thanos voltaképpen nem egyéb közönséges csalónál, csak szerencséje növesztette óriássá, ám lelke mélyén megmaradt levantei kikötői árusnak, aki a járatlan turistákat szokta megválni. Phaedra spleenes dáma köntösében járó ostoba és hiú macska, nyoma sincs benne semmiféle méltóságnak. Alexis jellegyenge, viaszpuha széplélek, szerepének tartalma ráadásul ellentmondásos is, hiszen alig hihető róla akkora bátorság, hogy a történetek után még apja szemé elé merjen kerülni... Üres élet és üres szereplők. Mindez azonban nem jut el a tudatos társadalombírálat síkjára, hanem csak úgy, magától áll elő, mint a téma természetes folyománya.

A forgatókönyv tehát kioperálta Phaedra szívét, könnyű kézzel eldobva a tragikus elemet, a tragédia belső logikáját. Mi sem természetesebb, minthogy ezzel együtt elsikkadt a hellén, mediterrán szellem is és nem maradt egyéb a darabban csak a pusztá nihil, a kiábrándító üresség. Ismétlem, mindez még nem bírálat (ahhoz több és más kellett volna), legfeljebb afféle üzleti trükk, közönségcsalogató, pikáns leleplezés.

A forgatókönyvnél nem sokkal szerencsésebb *Jules Dassin* rendezése sem. Általában kitaposott úton halad s eléggé elhasznált, a harmincas évek sikerfilmjeire jellemző trükkökkel él. Ám a végjelenetben az Alexis halálát megelőző Bach invokáció legalább olyan naiv, mint amilyen ízléstelen. A nézőnek nevezhetnékje támadna, ha nem bosszankodnék, hogy a gyártók ennyire ostobának tartják... *Raf Vallone* (Thanos), *Anthony Perkins* (Alexis) és *Elizabeth Ercy* (Ercy) korrektnul játsszák szerepüket, nem úgy a Phaedrát alakító *Melina Mercuri*, aki a megboldogult Jean Harlowot igyekszik utánozni s akit még szőkeségében sem képes utolérni. S a többi? A film sima pergése, a gazdag látványosság? Üres hollywoodi rutin. A néző pedig kijön a moziból, nagyot szítpant a szabad levegőből s ha a látottakra gondol, megvonja a vállát és annyit mond csupán: Úgy kellett nekik... (*Bittei Lajos*)

TOLSZTOJ — KÖZÖTTÜNK. „Érdekes s talán nevetséges is, hogy életemnek nagy részét olyan tájon töltöttem, mint Nyikolaj Levin, az *Anna Karenyina* férfi főszereplője, és sohasem éreztem a széna illatát. Vagyis érzem, csak nem tudtam élvezni. Levin tanított meg rá... A testi munkától egész életemben undorodtam, s a szépségeit, a munka gyönyörét könyvből kellett megtanulnom. *Tolsztoj könyvéből.*” — Sietek megmondani, hogy ez a néhány mondat nem a Tolsztoj-emlékkönyv lapjairól való. Egy-egy szaván figyelmes olvasó tán észre is veszi az elfogódott lélek önkéntelen túlzásait. Nincs ok meglepetésre: egy tizenhétéves fiú dolgozatából idéztem.

„Tolsztoj Magyarországon”, „Az élő Tolsztoj”; lapozgatom a dolgozatokat, s a Fővárosi Könyvtár Emlékkönyvének nagy címeire gondolok. Milyen érdekes emlékkönyvet lehetne összeállítani iskolai dolgozatokból, olvasmánynaplókból, amelyek Tolsztojról vallanak! Nemcsak tanárembernek mondana sokat egy ilyen gyűjtemény. Irodalomhoz szokott olvasó talán nehezen viselné a formával küszködő, itt-ott közhelyekre botló diákfogalmazást. A hivatásos író akkor sem botlik rögökbe, amikor már rég elszakadt az élmény fuvallatától. Motorja, propellere van, az röpíti tovább. A diák dolgozata mint a sárkány vagy a vitorlázó repülő. Az iskola stílusában bántó minden, ami eltanult, mesterkélte, nem egészen élményszerű. De ha igazságot keresünk, s nem finyáskodunk, zsiros, kopottas tanyai diáktáskákból is előkerül anyyi, mint sok irodalmár kéziratborítékaiból. Ha már efféle emlékkönyvet nem szerkesztenek, hadd mondjam el, nekem van olyan diákom, aki arról számolt be, hogy odahaza — egy faluszéli útkaparó-házban — a karácsonyi s a szénzünet alatt az első betűtől az utolsóig hangosan, közösen elolvasták a *Háború és békét*. „Tolsztoj Magyarországon”: ha ezt a szót hallom, én nem fényképekre, újságcikkekre, tanulmányokra gondolok, hanem ezeket a diákokat látom magam előtt. Őt világ-rész műveltjei közt van-e Tolsztoznak igazabb olvasója náluk? Ha meg „Az élő Tolsztoj” fejezetcímre gondolok, viták, kavargó, föl-föllángoló közös meg-

beszélések és éjszakába nyúló, magányos töprengések jutnak eszembe. Nemcsak 1886-ban volt Tolsztoj az „ifjúság szerelme” — az *École Normale-on Romain Rolland és Suares* meg a többi fiatal titán között; ma is köztünk is az. A tanárok félnek tőle egy kicsit, mert nehéz írónak ismerik. Valóban nehéz író, de a diákok szemében a tizenkilencedik század nagyjai közt a legmodernebb és a legérdekesebb. És ugyanúgy izgatja a mai diákokat, mint valamikor Romain Rollandékat. A középiskolában ritka pillanat, amelyben élet és irodalom igazán összetalálkozik. Amikor Tolsztoj előkerül, magától és csalhatatlanul végbemegy ez a találkozás.

A fiatalember szemérmes s a tetejében gyakorlatlan stilisztá. Nem egykönnyen viszi a közönség elé az élményeit, különösen, ha módszeresen óvták a lelkendező szölamoktól, szoktatgatták a hűvösebb, tárgyilagos előadásra. De milyen érdekes és jelentős, hogy Tolsztoj hőseiről szólva olyan sok magára gondol. Levin otthona és az alsólajosi tanya, Karenyin jogász-farizeizmusa vagy Nyehljudov könnyelműsége és egy-egy épp rajzolódo magyar férfiarc oly könnyen egybejártszik — a dolgozatokban s a lelkekben is. Tolsztoj nem mint író ragadja meg ezeket a fúkat: ahhoz még fiatalok, hogy másodlagos dolgokra, módszerre, technikára reflektáljanak. Az élet és a lelkiismeret mélysegeit keresik, mikor írásai fölé hajlanak: saját életük és saját lelkiismeretük éppen megnyíló titkait.

„Nem elég önmagunknak élni. Nem lehet egyéni céljaink érdekében másokat letiporni... *Napóleon* gondolt-e arra, hogy az orosz muzsikokat boldoggá tegye? Biztosan nem. De gondolt rá *Kutuzov* és minden mozdulatával ezt a célt szolgálta. A nép szeretete által győzött, s ha a történelemben, ahol milliók sorsa forog kockán, tudott győzni a szeretet, hogyne győzne az egyszerű ember életében.”

„Mit tanultam Tolsztojtól” — ezt a dolgozattímet adtam harmadik gimnazista diákjaimnak. S az a tizenegynéhány fiú, aki a két párhuzamos osztályból egy-egy könnyebb téma helyett ezt a nehezebbet választotta, különböző fokon, jobb, rosszabb helyesírással, sikerültebb vagy ügyetlenebb fogalmazásban, de mindenképpen értékes vallomást tett. Amit írtak, nagy dicsősége Tolsztojnak. Egy író életét, hatalmát mi bizonyítaná kézzelfoghatóbban, mint hogy műve olvasmány s életformáló hatalom a problémákra ébredő fiatalok között? De dicsőségük nekik maguknak, dicsősége a generációjuknak is. Huligánokról sokat beszélünk. Látjuk-e eléggé ezeket a fiatal szempárokat, amelyek ilyen lelkesen kutatják Tolsztoj tekintetét, megszegyenítve sokszor az öregeket, a hivatottakat is?

VI. Pál pápának régebbi beszédéből idézte nemrég egy olasz folyóirat: „Úgy látszik, a mi korunknak — s kivált az ifjúságnak — alapjellegzetessége a lényegesnek szomja. Ez nyilatkozik meg a művészetben, a tudományban, egy kicsit mindenütt. Mindaz, ami díszítmény, ami másodlagos, ami következményszerű, sokkal kevésbé érdekli, mint ami lényeges, alapvető és elsődleges. Ez a mi modern korunk egyik nagy erénye.” Igen: a lényeges szomja. Talán mégis ez a mi fiatalságunk alapösztóne, s ez vezet el Tolsztojhoz is.

(Tótfalusy István)

RÓMAI KÖLTŐK. Radó Antal (*Latin költők tára*), Rónai Pál a *Világirodalmi antológia* és a Móra Ferenc Kiadó versgyűjteményei után végre teljesnek mondható válogatást kaptunk a világirodalom egyik nagy korszakából az Európa Könyvkiadó jóvoltából (*Római költők antológiája*; szerkesztette: Szepesy Tibor). A régebbi gyűjtemények nem is törekedtek teljességre, aminek részben az volt az oka, hogy a görög szellem és az iránta való kiapadhatatlan érdeklődés fokozatosan háttérbe szorította a római kultúrát, s ez utóbbit sokan amolyan halvány árnyképnek, sikerült utáztatnak érezték csupán. A XVIII. század második felétől Herder, Goethe és Humboldt humanizmusa olyan embereszményt képviselt, amelynek mintáját a görög költészetben lelték meg, s ezért az antikvitás fogalmát a görög kultúrával helyettesítették. A latin irodalom iránt érzett érdeklődés csak századunkban újult meg, s magyarországi reneszánszában nagy szerepük van a Nyugat köré tömörült költőknek, akik műfordításaikkal „beemelték” a latin verseket a század magyar irodalomtörténetébe.

Századunkban indult meg a római irodalom önálló művészi erejének s általában önállóságának kutatása és ismertetése. Némethy Géza 1890-ben még a görög formák tökéletes elsajátításában és művészi kezelésében látta a római irodalom aranykorát, Huszti József viszont (1949-ben) már történelmi előzményekből magyarázza a római-nemzeti, majd birodalmi költészet kifejlődését. Külön és nagy nehézséget jelentett és jelent ma is a birodalmi hanyatlás irodalma. Beletartozik ez a római költészet folyamatába? Vagy egy-egy új nemzet első irodalmi emlékeit kell látnunk bennük? Norden mindenesetre az utóbbi nézet felé hajlik mindmáig egyedülálló irodalomtörténetének korszakolásában. Horváth István Károly — véleményünk szerint — mégis helyesen fejti ki az antológia élvezetes előszavában, hogy a római költészet folytatását a keresztény irodalmi emlékekben kereshetjük. Örömmel mondhatjuk el, hogy ebből a korszakból is elég bő válogatást találunk az új versgyűjteményben.

Honnan, miből merített ez a latin nyelvű keresztény költészet? Mi a magyarázata annak, hogy már az első emlékeit is olyan moderneknek, közérthetőeknek érezzük, míg a velük párhuzamosan művelt, ezüstkori hagyományokból sarjadt, mítizáló irodalom a mai fül számára szinte teljesen érdektelen? Babits Mihály az *Amor sanctus* bevezetőjében a korai keresztény költészet „bájos primitív-ségével és elügyetlenedésével” válaszol a kérdésre. Az igazsághoz tartozik, hogy a mítoszok kora akkor már lejárt, míg az első keresztény költők hite aktuálisan él azóta is. Milyen újszerű lehetett a maga korában (s ma milyen természetesenek ható) *Szent Ambrus* himnuszainak gyermeki alázata! A vértanúkról így ír:

*Bennük az Atya fénye él,
bennük triumfál a Fiu.
Bennük a lélek ereje.
Az ég örömmel árad el.*

*Kérünk, Megváltó, tégedet,
emeld a vértanúk közé
könyörgő kis szolgálodat
mind az örök időkön át!*

(Sik Sándor fordítása)

(És milyen szerencsés telitalálata a válogatásnak, hogy ezt a gyermeki könyörgeést a szeretet egyik legnagyobb apostolának, Sik Sándornak a fordításában közölte!)

A legjelentősebb korai keresztény költő, *Aurelius Prudentius Clemens*, már többre vállalkozott. Ő a hittételeket is költészetté formálta, ami már arra mutat, hogy a hit a mindennapok természetes velejárója lett az ő korára. Erdemes egyik legszebb himnuszát, a Vízkereszt ünnepére írottat teljes egészében végigolvasni — Sik Sándor remek fordításában:

*O, te páratlan Betlehem,
nagy városok közt legnagyobb:
megszülni néked adatott
testben az üdvösség Urát.*

*kiről a csillag hirdeti
(tündöklőbb mint napkorong)
a földön megjelent az Ur
és földi testbe öltözött.*

*Látták fényét a Mágusok
s hozzák keletnek kincseit,
leborulva ajánlanak
tömjént, mirrhát s aranyat.*

*Királyt jelent a kincсарany,
Istennek szól a szabai
tömjénnek fűszerillata,
a mirrhapor sirról beszél.*

(Milyen érdekes megfigyelni a költő próbálkozásait egy-egy szókép, összetétel nyomán, s mennyire jellemző lesz a későbbi keresztény költészetre is a végső — sokszor gyermekien egyszerű tanulság.)

Prudentius szól a keresztény gyülekezetek múltjáról is: egyik legérdekesebb verse a katakombákról tudósít, amelyekben

... noha nem süt a nap, mégis látjuk ragyogását
és élvezzük a föld színe alatt is a fényt!

(*Rónay György fordítása*)

Az újfajta költőtípus érdekes példája *Paulinus Nolanus*. Az ezüstkori mintákat követő formaművésznek, *Ausoniusnak* volt a tanítványa, de mesterének írt költői levelében már az új eszményekről vall:

Elhagytak engem a Camenák, vissza hát
mért hívod őket, mondd, atyám?
Krisztusnak szentelt szív Múzsákkal nem cseveg,
és Apollónak zárva van.

(*Rónay György fordítása*)

A hexameter nála nem a régi harcok dübörgését idézi, hanem új tartalmat hordoz (*Imádság* c. verse), máskor pedig a horatiusi elhivatottság hangján inti embertársait az idő múlására (*Minden e múltó világon Romlik-omlók, hull, enyészik*) s örök értéket csak az ima adhat.

A római birodalom e végső korszakában a birodalmi keretek megromlottak, de a római szellemiség hordozó formái tovább élnek, mert megújultak a kereszténységben. És ezek a versek át- meg átjárták a középkort is s ezek őrizték meg az antik kultúra folytonosságát. Nem filozofikus mélységükkel hatottak, de evangéliumi hitet, önátadást és alázatot ma is tanulhatunk belőlük. Mi is elmondhatjuk *Boethiusszal*:

Adjad uram, hogy eszem felhágjon az isteni helyre,
add, hogy lássa a jó forrását, add hogy a fényben
lelkemnek látó szeme Rád, csak Rád szögeződjék.
Úzd el a földi ködöt, szüntesd az anyagnak a súlyát,
fényedben sugarazz, mert fénylő csak Te magad vagy,
jámbor lelkeknek nyugalom, kit nézni a végél,
kezdet, erő, ami visz, vezető, jelzés, helyes ösvény.

(*Ritoók Zsigmond fordítása*)

A *Római költők antológiája* jelentős, kitűnően válogatott könyv. A magyar költészet is gazdagodott vele, de bővült a tudatos keresztény hagyomány is. A fordítások egymásutánjából pedig világosan látható, hogy az anyanyelvre ültetés elvei forrongásban vannak. A *Vas István* kezdeményezte vita már elült, az elvek azonban még nem tisztázódtak. Reméljük, hogy a disputa végső kimenetele a műfordításnak és a magyar nyelvi hagyományoknak is kedvezni fog.

(*Rónay László*)

ORVOSI ÉSZREVÉTELEK A PROGESTERON-KÉSZÍTMÉNYEKRŐL.
A második vatikáni zsinat folyamán a 13. székera keretében eddig is sok esett a házasságról és az ezzel kapcsolatos orvosi, egészségügyi, erkölcsi, társadalmi kérdésekről. A *Vigília* több alkalommal részletesen be is számolt ezeknek különböző irányú megítéléséről.

Tekintettel a szakkérdésekre, nyilvánvaló, hogy az ügyben kiküldött pápai bizottságnak szakemberek, köztük orvosok véleményére is szüksége van ahhoz, hogy állást foglalhasson. Figyelembe kell vennie a szexuális életre, fogamzásgátlásra, magzatelhajtásra, az időszakos megtartóztatás céljából alkalmazható módszerekre vonatkozó elméleti megfontolásokat és gyakorlati tapasztalatokat is. Mielőtt azonban a házasságot orvosi oldalát röviden érinteném, előre kell

bocsátanom azt a meglehetősen közismert tény, hogy a nemi mirigyek nemcsak csirasejteket termelnek, hanem hormonjaik útján a másodlagos nemi jelleg kialakításában is szerepet játszanak, nőknél azonkívül szabályozzák még a menstruációt és a szaporodással járó folyamatokat. Továbbá, hogy a nemi működés az agykéreg és a mélyebben fekvő központok, így az agy alapján elhelyezkedő „hypophysis” befolyása alatt áll. Az utóbbi idegtest első lebenyének befolyása révén termelődnek azok a nemi hormonok, amelyek nőknél a petefészkek tüszőiben, illetve később a tüszőkből kialakuló ún. sárgatestekben mutathatók ki, vagyis egyrészt az ún. oestrogén, másrészt a progesteron hormonok.

Ezek után két tudományos közleményre szeretném felhívni a figyelmet, amelyek ilyen hormonkészítményekkel foglalkoznak. Az egyik Magyarországon jelent meg már 1962-ben az Orvostudományi Egyetem II. klinikáján, ahol egy progesteron-készítményről előzetes laboratóriumi és klinikai vizsgálattal megállapították annak alkalmazását vérzéscsillapításra. Csökkent fertilitás esetén azonban fogamzás előmozdítására is használhatónak találták.

A másik közlemény külföldön P. Müller, strassbourgi professzor tollából, a *St. Luc* folyóirat ezévi áprilisi számában jelent meg a progestogének hosszabb ideig tartó használatából eredő kellemetlenségekről. A szerző mindenekelőtt a jelenleg használatos hormonkészítmények alkalmazásának kétféle módját hangoztatja. Az egyik a gyógyászati szempont, amikor a készítményt a nők szervezetének elégtelen hormonképződésből eredő különböző zavarainak kezelése céljából használják. A másik az a szempont, amikor a hormonális gyógyszer alkalmazása fogamzásgátlás céljából történik. A cikkben szereplő gyógyszerek közül Franciaországban jelenleg négy van forgalomban. A közlemény továbbiakban felsorolja a használt gyógyszereknek nemegyszer jelentkező kellemetlen másodlagos hatásait, amelyek részben egyéni érzékenységre utalhatnak. Ilyen hatások lehetnek például emésztési zavarok, kisebb-nagyobb genitális vérzések, fejfájás, szédülés, nyomott hangulat, nem ritkán a testsúly növekedése. Ezek a tünetek kezeléssel csökkennek, vagy néhány hónap múlva meg is szűnhetnek. Tapasztalat szerint a progesztatív hormonok alkalmazása után 3—4 évre a petefészkek normális működése helyreállhat és akkor terhesség is bekövetkezhet. Kellemetlen következményei is lehetnek azonban a progestogének 10—15 évig, vagy még hosszabb ideig tartó alkalmazásának, akár a petefészkek zavart működése terén, akár a világra hozott gyermekek abnormis fejlődése folytán. Ezek figyelembevételével — írja végül a professzor — csak évek múlva lehet megközelítőleg helyiálló véleményt mondani például az ún. sterilizáló pilulák fogamzásgátló hatásáról is. A dolgozathoz használt 11 irodalmi közlemény közül csak egy újabbat szeretnék kiemelni: G. K. Döring német szerzőt, amely „Pro und contra Ovulationshemmung durch die Pille” címmel a *Fortschritte der Medizin* 1964. október 8-i számában jelent meg.

Mindezzel utalni akartam arra, hogy mennyire körültekintőnek és óvatosnak kell lennünk a hormonkészítmények alkalmazásában, még akkor is, ha másként értelmeznők a katolikus erkölcsstannak a házasesletre vonatkozó egyes tételeit. (*Bochkor Ádám*)

AZ ELSŐ MAGYAR KERTÉSZETI SZAKKÖNYV. Tavaly volt háromszázadik éve annak, hogy 1664-ben megjelent első kertészeti szakkönyvünk, a *Posoni kert*. Két katolikus papnak köszönhetjük, *Lippay György* hercegprímásnak és jezsuita öccsének, *Lippai János*nak. A két testvérben — nevüket következetesen különbözőképp írták — gyermekkoruk óta erősen élt a földnek, a kertészkedésnek a szeretete. Kedvtelésükre sokáig csak kevés időt áldozhattak. György hosszabb külföldi tanulmányutak után magas egyházi tisztségeket nyert el, kanonokságot, pécsi és egri püspökséget, 1642-ben pedig a legnagyobb magyar egyházi méltóságot. Ekkor akadálytalanul áldozhatott virágkedvelésének, és székhelyén, Pozsonyban európaszerte híres díszkertet létesített.

Tehetsége révén elég gyors előmenetelben volt része a fiatalabb testvérnek is, aki a jezsuita rendbe vétette fel magát. A gráci és bécsi egyetemen keleti nyelveket tanított, később Győrött és Ungváron házfőnök lett. Lippay prímás sok jószolgálatot tett a Jézus Társaságnak, a rend hálából szívesen adott

engedélyt Jánosnak, hogy 1660 körül az érseki udvarba költözzék és átvegye ott a gazdasági ügyek vezetését. Itt fogott hozzá bátyja kívánságára nagy művéhez, az érsekkert ismertetéséhez. A munka *Posoni kert* címmel jelent meg, a kinyomatás költségét a primás viselte.

A könyv három részből áll. A két első, a vetemények és virágos kertről szóló, 1664-ben jelent meg közös címlappal, de az egyiket Bécsben nyomták, a másikat pedig Nagyszombathán. Nem tudjuk az okát, hogy miért kellett a császárvárosba menni *Cosmerovius* nyomdászhoz, holott a jezsuita vezetés alatt álló nagyszombati Egyetemi Nyomda mindkét kötetet jól el tudta volna készíteni. A harmadik kötetet, a *Gyümölcsös kert*et Lippai két évvel később adta nyomdába, és onnan csak az író 1666 június 2-án bekövetkezett halála után került ki. Adataink vannak arra, hogy foglalkozott egy negyedik rész megírásának gondolatával is, de a „szőlőskert” csak terv maradt, valóra váltásában megakadályozta halála.

A hercegprimás eredetileg feltehetően büszkeségének, az általa tervezett érsekkertnek a barokkos dícsőítését várta öccse munkájától. A *Posoni kert*ben röviden ez is megtalálható, lényegében azonban egy sokkal fontosabb és hasznosabb igényt elégített ki. A szerző elmondja az előszóban, hogy bántja őt „a magyar kertészet szűk volta”, mert „ha csak egy vékony tudományú és együgyű kertész is akarna valaki tartani, más idegen országból nagy költséggel köll azt hozatni. Azért, hogy hazánk fiai is, ilyen gyönyörűségnek munkátul ne irtózzanak, azoknak egy vezérlő és oktató kalauzt ezen frásommal eleikben adok.”

Céltűzésének megfelelően az író gyakorlati tanácsokat ad arra, hogy hogyan kell egy kert helyét kiválasztani, milyen legyen a földje, miképp kell víztelíteni, öntözni, a virágágyakat, lugasokat, az akkor divatos kapukat és labirintusokat megtervezni, kimérni, miképpen, mikor, hogyan és hová kell veteményezni, ültetni. Beszél a gyomlálásról, a különféle állatok elleni védekezésről, a termény betakarításáról, tanácsokat ad, hogy milyen növényeket „jobb gyökéren ültetni, hogynem magrul vetni”, „micsoda virágokat kell a ganéjos ágyba vetni”, „micsodákat kell télire pincébe vinni”. Különösen értékes az oltásokról szóló rész, amelyben elmondja, hogy milyen módon kell „ótani a meghasított fában”, „miképpen kell szemre ótani, miképp sípra”, hogyan kell bujtatni és más módon szaporítani a gyümölcsfákat. Lippai, aki előzőleg sok városban megfordult, szorgosan megfigyelte, hogy az ország egyes részein milyen oltási módokat használnak, és ezeket az ismereteket mind felhasználta könyve megírásában.

A mű flóratörténeti szempontból különösen azért becses, mert részletesen leírja a különféle növényeket, elsősorban természetesen azokat, amelyek az érsekkertben megvoltak. Ezek a leírások természet után készültek és annyira jellegzetesek, hogy segítségükkel a régi fajták könnyen azonosíthatók a mai tudományos elnevezésekkel. A gyümölcsfajták közül kereken százat különböztet meg, köztük 26 féle körtét, 23 féle almát, 6 féle őszibarackot. A virágok közül sokféleség tekintetében a székfűk vizik el a pálmát, mert 60 fajtájukat sorolja fel. Az előszóban inti a „kegyes” olvasót, hogy ne ütközzék meg azon, ha sok virágot „igazán magyarul” nem tud megnevezni, de ezeket Lippay érsek honosította meg az országban, s így még nem kaptak közismert hazai elnevezést.

A munkának voltak külföldi mintaképei, első sorban a német *Petrus Laurembergius: Horticultura* című könyve. Lippai felhasználta ezeket, de kritika nélkül nem vett át belőlük. Állásfoglalására, írói módszerére igen jellemző az, amit Laurembergius egyik állításával, az almafának káposztába való oltásával kapcsolatban ír: „Én ez oltás mellett le nem teszem hitemet, de mivel azt mondja, hogy szemivel látta, hagyjuk rá, noha a káposztának torzsája nem olyan állandó, hogy esztendőnél tovább tartana a földben, hanem megrothad.”

A három százzalval előzőt megjelent munkának egyedül az a része sikerült gyengébbre, ahol az egyes növények gyógyhatásáról beszél, és igaznak fogadja el a régi korok hiedelmeit. Népies gyógyítói javaslatai közül említsünk meg kettőt: „Pestis idején rozsmaringból füstöt csinálni, elúzi a dögletes eget.” „Igen jó a gyöngyvirág virágjának vize gutaütés ellen.”

Ezek a kertészettől távol álló, tudománytalan állítások a könyv hasznos voltát alig befolyásolták. Forgatták is sokan, teljes kétszáz évig, amíg Entz Ferenc a múlt század közepén az akkorra már elavult *Posoni kert* helyett korszerűbb kézikönyvet nem írt kertészeink számára. (Vértesy Miklós)

JEGYZETLAPOK. (*Juhász Gyula haragja.*) D. L. Makón járt iskolába; Juhász Gyula is tanította.

A napokban volt valamilyen érettségi találkozójuk. Mint ilyenkor szokás, föllevenítik a diákkori emlékeket, fölidézik a régi arcokat: tanárokat, akik már nem élnek, diákokét, akik már nem jöhettek el a találkozóra.

Szóba kerül Juhász Gyula is. Ki gondolta volna akkor, erről a kicsit fél-szeg tanárról... Egy elmosódó arc, egy halk hang, egy vékony, sötétruhás alak a katedrán; semmi több. De akkor — meséli D. L. — egyikük a következő kis történetet mondja el:

Egy órára nem készült; óra elején jelentkezik, föláll, azt mondja:

— Tanár úr kérem, nem tudtam készülni, el voltam utazva.

Juhász Gyula megdöbbenve rámeredt, aztán lerohant a katedráról és elverte.

— Nem azért, mert nem készültél — lihegte földültan. — Hanem a magyartalanság miatt...

Így élnek, vagy inkább talán így teremnek a legendák.

(*A közérthetőség határai.*) Egy igen jó tanulmányban, mely képzőművésztünk utolsó húsz esztendejéről számol be, ezt olvasom — dicsérőleg — a mai grafikáról: „Művészeink a látvány elemeinek szabadabb komponálásával — mindenkor a közérthetőség határain belül maradván — fejezik ki mondani-alójukat.”

Nem vagyok híve az „érthetetlen művészetnek”, de ezen a közbevetésen elgondolkodom. „Mindenkor a közérthetőség határain belül maradván.” Ki szabja meg a közérthetőséget? És mik a közérthetőség határai?

A művészetek története azt mutatja, hogy föllépésekor minden, ami új, s ami valóban előbbre vitte a művészetet, „közérthetetlen”. Nálunk igazán kézenfekvő példa Ady és Bartók.

Az ilyen példák száma szinte végtelen. Maradjunk a zenénél. Ma már elképesztő kuriózumnak hatnak azok a kritikák, melyek annak idején a közérthetőséget kérték számon Debussyn. A Wagner érthetlenségéről szóló anekdoták közismertek. Beethoven jórészt érthetetlen volt a maga korának — s minél igazabban Beethoven lett, annál inkább; Mozart *Don Juan*-ját a kortársak jórésze nem értette, zúrzavarnak érezte; Stendhal túl nehéznek minősítette Haydnt.

A zene, mondhatja valaki, speciális ügy: fül kell hozzá. „Föltéve, de meg nem engedve”, hogy így van: más művészetekben nem ugyanezt tapasztaljuk? Mi más az *Hernani* híres „csatája”, mint egy maroknyi dühödt értelmiségi fiatalember ökölharca a közérthetőség hívei ellen? A *Sixtina* a maga korában egyáltalán nem volt közérthető.

Ha Michelangelo, Mozart, Beethoven, Hugo és a többiek mind okosan megmaradtak volna a közérthetőség határain belül, egyáltalán ha törődtek volna vele, hogy megmaradjanak a közérthetőség határain belül, miközben művészetük elemeit „szabadabban komponálták” az addig megszokottnál: a művészet ma is ott tartana, ahol Michelangelo, Mozart, Beethoven, Hugo és társaik előtt.

Hányszor tapasztaljuk: ami az apának érthetetlen, az a fiúnak közérthető. A művészet fejlődésének valószínűleg az a föltétele, hogy nemzedékről nemzedékre egy lépéssel túllépjen a közérthetőség határain. Az igazi művész éppen azzal „közérthető”, hogy egy lépéssel az átlagos közérthetőség előtt jár. Már az apák nemzedékében a fiak nyelvén beszél. (r. gy.)

S Z E R K E S Z T Ő I Ü Z E N E T E K

P. K. Debrecen. — Az a benyomásunk, hogy olvasónk félreértette lapunk idevágó közleményeit. Nem arról van szó, hogy mint írja „az egyház magáévá tette a fejlődéselméletet, amit azelőtt tagadott”. Mihelics Vid sem ezt írta hivatkozott cikkében, csupán csak azt, hogy *Teilhard de Chardin* „meglátásai és eszméi uralkodnak el mindinkább a mai katolikus gondolkodásban”. A két fogalmazás között szembeszökő a különbség. Az, hogy a fejlődéselmélet helytálló-e vagy sem, egyszerűen tudományos kérdés, amelynek eldöntése kizárólag a természettudósokra tartozik és kívül esik az egyház illetékességi körén. Ami ugyanakkor nem jelenti azt, hogy a kérdés eldöntésében nem vehetnek részt katolikus világnézetű tudósok és katolikus gondolkodók is. De amikor ezt teszik nem az egyház nevében járnak el, hanem saját tudományos meggyőződésüket követik. Az illetékességi körök ilyen elhatárolását ma már sokkal világosabban látjuk, mint néhány évszázaddal ezelőtt. Ami magát az elméletet illeti, az nagyon leegyszerűsítve azt az állítást tartalmazza, hogy földünk száraz kérgén fokozatosan alakult ki az élő világ, olymódon, hogy az egyszerűbb szerkezetekből a bonyolultabbakba fejlődött át. (*Teilhard de Chardin* elmélete ezt a fejlődést az egész kozmoszra kiterjeszti.) Az állítást leginkább a paleontológiai (öslénytani) leletek látszanak igazolni, amelyeknél valóban felismerhetők ezek a fejlődési fokozatok. Arra nézve azonban, hogy ez a fejlődés a valóságban miként ment végbe, mind máig megoszlanak a vélemények a szaktudósok körében. A bibliai teremtéstörténet semmiesetre sem szolgálhat eligazítással e tekintetben. Több ízben kifejtettük már, hogy bibliai teremtéstörténet nem tudományos, hanem vallási igazságot közöl. Korának ismeretanyagával és kifejezőmódjával teszi ezt. Mi sem jellemzőbb erre, mint hogy a teremtést napokra osztja, holott a nap, mint időegység kizárólag a földre, az emberekre érvényes, és csak azután beszélhetünk róla, amikor a föld már létrejött. Az egyház tanítása szempontjából, ismételjük, teljesen közömbös, hogy a tudomány mit állapít meg ezekben a kérdésekben. Mert mindez nem érinti azt a hitünk szerinti igazságot, hogy az egész látható és érzékelhető világ létesítő oka Isten, aki éppúgy megteremthette egyszerre, mint ahogy felruházhatta a fokozatos kibontakozás képességével. A hívő ember számára egyébként semmi nehézséget nem okoz a fejlődéselmélet elfogadása, hiszen például a fejlődés legegyszerűbb formájában, amikor az élőlény az új környezeti viszonyokhoz alkalmazkodva változtat alakot, annyi a tudatos mozzanat (az alkalmazkodás legmegfelelőbb módjának kiválasztása), hogy abban könnyen felismerheti Isten gondviselő közreműködését.

„Takarékosság”. — Régebben egyszer foglalkoztunk már azzal a kérdéssel, amit olvasónk vet fel levelében. Megírja, hogy társaságban vita alakult ki arról, vajon erény-e a takarékoság. Olvasónk azt állítja, hogy erény, hiszen gyakran önmegtagadást, lemondást követel meg tőlünk, míg az ellenpárt a szentírással, Krisztus szavaival érvelt, aki azt mondotta, hogy ne gyűjtsünk magunknak mulandó javakat. Az az érzésünk, hogy a vitatkozó felek abba a gyakori hibába estek, hogy nem tisztázták eleve a fogalmat, amiről vitatkoznak. A takarékoság, ha nem értünk rajta mást, mint amit a szó ténylegesen jelent, erkölcsileg közömbös cselekedet. Hiszen a takarékoság végeredményben nem jelent mást, mint a rendelkezésünkre álló anyagi javak ésszerű beosztását. Ha például valakinek egy bizonyos meghatározott mennyiségű tüzelő áll rendelkezésére a téltre, nem fogja azt december végéig eltüzelni, hanem gondolni fog arra, hogy még februárban is jöhetnek nagyon hideg napok. Ezt nem az erkölcs, hanem a józan ész írja elő. Ugyanez vonatkozik arra, mikor mondjuk egy család, rendszeresen

félre teszi jövedelmének egy részét, hogy ily módon egy szükséges bútort, fiataloknak lakást stb. beszerezhessen. Erkölcsi parancs lehet a takarékosság (és ezáltal gyakorlása erény, nem gyakorlása bűnös), ha olyan javakkal kell gazdálkodni, amelyekhez egy kisebb vagy nagyobb közösség minden tagjának egyformán joga van. Ha például szárazság, vízhiány idején egy nagyvárosban a vízszolgáltató vállalat felkéri a lakosságot, hogy takarékoskodjék a vízzel, a felebaráti szeretet ellen vét, aki nem tesz eleget a felhívásnak és erényt gyakorol az, aki fokozott mértékben tesz eleget neki. Ugyanez áll mindenféle közösségi vagyorra, gyári berendezésre, raktározott élelmiszerre, köztulajdonban levő pénzre stb. Olvasónk vitapartnerei azonban, úgy hisszük, voltaképpen nem az itt felsorolt takarékosság fajtákra gondoltak, hanem az anyagi javak indokolatlan halmozására, az azonban nem takarékosság. Az anyagi javakhoz való tapadásnak is meg lehet a maga „aszkezése”, amikor szinte hihetetlen lemondásokra képes valaki csak azért, hogy minél több pénze legyen. Ezt azonban a magyarban nem takarékosságnak, hanem fukarságnak vagy kapzsiságnak nevezzük és ez aztán minden csak nem erény. Olvasónk vitapartnerei a tücsök és a hangya híres meséjére is hivatkoztak, mint a rossz értelemben vett takarékosság és anyagias szemlélet negatív példájára. Nos, ezt a mesét másfelől is érték már hasonló bírálatok. De ne felejtsük el, hogy a hangya nem abban vétkezett, hogy összegyűjtötte télire az ennivalót, hanem abban, hogy nem adott a rászorulónak. Holott a felebaráti szeretet arra kötelez, hogy akinek van, adjon annak akinek nincs, nem nézve, hogy miért nincs neki.

„Testvér”. — Levélírónk a következő kérdésben kéri tanácsunkat: húga, aki nyolc éve élt érvényes katolikus házasságban, egy új szerelem kedvéért felbontotta ezt a házasságot és az új férfival polgári házasságot kötött. Az eredeti házasság levélírónk szerint is rosszul sikerült, főleg a férfi durvasága miatt. Ennek ellenére ő mindent megtett az érvényes házasság megmentése érdekében és igyekezett hűgát a súlyos lépésről lebeszélni, fáradozása azonban sikertelen maradt. Olvasónk most azt kérdezi: mi legven a magatartása hűgával szemben, akit azért változtatlanul nagyon szeret, és az új férjjel szemben, akit régebből is ismer? Attól fél, hogy ha egyszerűen tudomásul veszi az immár megváltoztathatatlant, az a látszat keletkezhet, hogy jóváhagyta a történeteket, azonkívül — mint írja — „nem is tudja, hogy szabad-e velük továbbra is érintkeznie”. Ami az utóbbi kérdést illeti, természetesen továbbra is érintkezhet velük. Az igaz, hogy hűgáék ezzel a cselekedettel önműködően kizárták magukat az egyház kegyelmi közösségéből, és ez már önmagában elég súlyos büntetés számukra, főleg, ha valamennyire még komolyan veszik a hitüket. Ezen túlmenően azonban semmiféle olyan egyházi intézkedés sincs, ami akadályozná vagy korlátozná az érintkezést velük. Ez ellene is mondana a szeretet egyetemes parancsának. Nekünk keresztényeknek csak bünt kell elutasítanunk, az embert, mégha bűnös is, mindig szeretnünk kell. Azokkal pedig, akik emiatt „megszólhatják”, ne törődjék. Az Úr Jézus se törődött a farizeusokkal, akik megszólították amiért nyilvános bűnösökkel érintkezik.

Hibaigazítás. — Lapunk júliusi számában *Rónay László* cikkében, amely a Vigilia első évtizedéről szól, a szerző véletlen elírása folytán hiba csúszott be. A tanulmányban Makkai *László* helyett Makkai *Sándor* olvasandó.